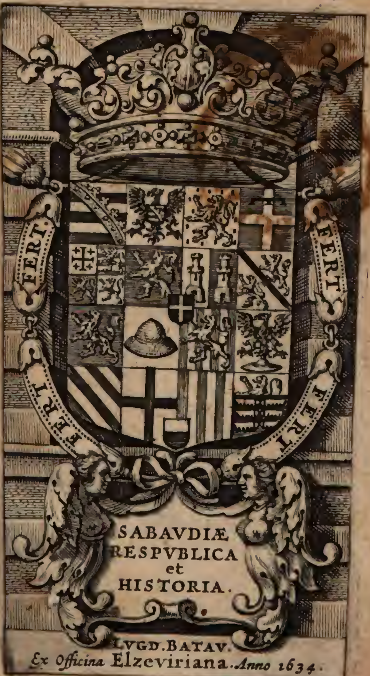
NAZ.
e III

~~75~~
~~35~~
~~95~~
LVI.
.A.
46.

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
LVI
A
46
NAPOLI

FERT
FERT
FERT
FERT
SABAVDIÆ
RESPVBLICA
et
HISTORIA.
LVGD. BATAV.
Ex Officina Elzeviriana. Anno 1634.

B. R.
NEAPOLIS

Illuſtriſſimo Viro,

DOMINICO MOLINO,

SENATORI VENETO,

ERVDITORVM OMNIVM

MAECENATI,

HÆC SYLLOGE RERVM

SABAVDICARVM

L. M. Q.

INSCRIPTA ESTO.

LAMBERTI VANDER BVRCHII,

DE

SABAVDIÆ ANTIQVITATE, ET SITV DISSERTATIO.

QVANQVAM *Sabaudiæ procerum ſtemmata deſcribere mihi conſtitutum, iſque operis hujus mei ſcopus potiſſimum ſit; de Sabaudis tamen Sabaudiæque ſitu pauca prius explananda ſunt, quam initium narrandi faciam. Antiqua & rerum geſtarum gloria illuſtris claraque admodum in Gallia Narbonenſi gens eſt, quam Allobroges ab Allobroge rege veteres dixere. In hac Vienna (ad Rhodanum ſita civi-*

civitas, Delphinatus hodie metropolis) principem olim locum tenuit; nunc Chamberrinum, aliis Chamberiacum, vulgo Chamberi; in qua urbe ſenatorius ordo (Parlamentum vocant) ſedem habere ſolet; ſeu dignitati urbis id, quod reliquas omnes antecellat, ſeu loci oportunitati datum eſt. Eum populum illique finitimos Salienſes (vetus quoque illa & bello inclita gens, quam Saluſſianos appellant nonnulli) & quicquid eorum ambitu terrarum clauditur, Sabaudiam majores noſtri dixere. Solum enim cœlumque, & ingenia cultuſque hominum, haud multum à Sabaudia differunt. Quin Allobrogum adeo olim celebre fuit nomen, ut Sabaudiam ſubinde univerſam, artiſſimo inter utramque regionem divortio, eo ipſo (quod etiamnum hodie obtinere videmus) appellatam legere ſit. Cæterum haud procul admodum à Lugdunenſi oppido Sabau-

diam oriri, & ad Genevam uſque Pedemontiumque (quæ ad Alpium, quibus Gallia Sabaudiaq; ab Italia ſeparantur, radices, inde ſic dicta, poſita regio) extendi, Delphinatumque finitimum habere, in confeſſo eſt, ſcriptorumque omnium conſtanti aſſeveratione à Sabatiis vadis populiſque (qui inter Alpes Ptolemeo poſiti, Sabaudiæ plerique omnes nunc parent duci) nomen accepiſſe perhibetur. Præter prædictos autem Allobroges Salienſeſque, agros nunc tenet qui Vocontiorum, Veragrorum epiſcopo, (qui late imperitat, & jus gladii habet, hic paret populus) Caturigum, Centronum, Lepontiorumque (qui Alpibus vicini omnes) fuere quondam. Vocontiis ac monti Cineſio proximum eſt oppidum Civario, Bivario aliis, quo initio belli legiones Cæſar traduxit, cujus etiam Plinius nepos in epiſtola quadam meminit, & Vivarienſis hodie appel-

latur

latur civitas. Cæterum maxima quanquam paulatim Sabaudia, plurimarum ditionum (inter quas ducatus Auguſtenſis ſeu Prætorianus, & principatus Pedemontanus) acceſſione, quæ armis partim, partim jure matrimoniorum in Sabaudicam venere familiam, acceperit incrementa; ducis tamẽ titulum ſibi comites nunquam arrogarunt: ſed vetere contenti, qui auguſtus ſatis viſus, (quod inter imperii Romani comites, qui quatuor antiquitus tantum, Sabaudus etiam cenſeatur) eo abſtinuere; donec tandem Amadeus ejus nominis octavus à Sigiſmundo imperatore in concilio Conſtantienſi, in procerum utriuſque ordinis publico conſeſſu dux fuit renuntiatus. Aër regionis hujus (ut hoc ex incerto quodam addam authore) purus eſt, ſolumque fæcundum, à ripa præcipue Helvetiorum ſecundum Lemani lacus tractũ. Terra amœ-

niſſima & fertili vinum profert generoſum, Ripalium ſeu Rivalium à ripa lacus quod dicitur. Paſcua ſunt uberrima ad omne animantium genus enutriendũ. Præſtat autem terræ hujus gleba circa Alpes Grajas, quæ ſancti Bernardi mons minor appellantur: idque ideo fieri ajunt, quod in occaſum vergens ſol, obliquis ſuis radiis eorum montium latera percutiens, virium plus habeat. Ultra vero eas Alpes, dum Cineſio monti appropinquatur, nec paſcua nec virentia ulla cernuntur olera, cum perpetua nive tectus is mons, ab albedine Alpium nomen non immerito ſuſtineat, rupibuſque ac frigore rigeſcat. Fluvii hunc ducatum rigantes ſunt: Doria, Arbúa, Iſara, Danius, Arar, quem vulgo Sagonam nominant, qui Rhodano miſcetur, & ipſe ſuis aquis hanc terram humectat. Montana admodum eſt regio. Præter Claudii

mon-

montem, & Iuraſſum, quos in Antuatibus attollit, Pœninæ Alpes in Veragris in immenſum aſcendũt, nunc S. Bernardi mons major dicuntur, & Silvius mons. Sub his in Moriennæ comitatu Alpes Cottiæ ſunt, hodie mons Senis Gallice dicitur, id eſt, Cineſius mons, olim Veſulus dictus & Agnellus collis, petram habens pertuſam, per quã ex Gallia in Italiam patet iter. Sunt montes iſti plerumq; glabri, adeo ut ne frutices quidem nec arbores ferant, immenſo algore ob altitudinem rigentes. *Cæterum quoniam quæ trans Alpes poſſident principes, & hominum & oppidorum numero longe antecellunt ſuperantque; Pedemontani quoque principatus, qui à Nicea urbe (in quã Genevæ epiſcopus ſedem ſuam tranſtulit) orientem verſus ad Mediolani ducatus fines ſpectat, deſcriptionem ex Abrahamo Ortelio hîc aſſcribere operæ fuerit pretium:*

Taurinorum regionem Pedemontium nunc vocamus (*inquit*) tanquam pedem montium, quoniam ad radices Alpium eſt, quę Galliam Sabaudiamque ab Italia dividunt. Fines ponemus ab Oriente Padũ, à Meridie Ligurum Alpes, ab Occidente Galliæ alpes, à Septentrione Duriam Ripariam. Agros habet amœnis fructiferiſque collibus plenos, qui frumentum aliaſque fruges, & optima vina cum nobiliſſimis fructibus producunt. Urbibus, oppidis, pagis perhoneſtis nitent. Ducatus Taurinus ſub Longobardis appellabatur, à quibus in provinciæ formam, cui dux præerat, redactus eſt. Longobardorum vero imperio deleto, primum in Italiæ regum, quos Imperatores Cæſares inſtituere, poteſtatem venit, poſt in regulorum diverſorum, diuque ſæculis ultimis ditionis principum, comitum, ducumque Sabaudiæ fuit habita, donec

anno

anno cIↃIↃ xxxvi. partem ejus Franciſcus primus Franciæ rex cepit; nunc vero Sabaudiæ duci reſtituta eſt. Metropolis eſt civitas Taurinum ad oſtium in Pado Duriæ, quam Ptolemæus, Plinius & Tacitus Auguſtam Taurinorum vocant. Priſcis temporibus hanc nobilem fuiſſe urbem, vel hinc intelligere licet, quod Colonia Romanorum erat. Jacet ad montium radices forma quadrata, cum portis quatuor, nobilitate civium maxime clara: ſplendidis etiam ædificiis ornata: inter quæ ſummum templum gymnaſium habet omnium diſciplinarum; mirificeque rebus omnibus ad uſum vitæ neceſſariis, & utilibus abundat. Agro eſt perbono ac fertili, maxime vero verſus Orientem, & Auſtrum, cum vallibus ferri copia fecundis. Taurinum Longobardorũ ſedem fuiſſe Paulus Diaconus perhibet. His uſque ad captum bello Caroli

Ma-

Magni Deſiderium regem, paruit; deinde autem in Italię regum, imperatorum, Montisferrati marchionum, & Sabaudiæ regulorum (quibus hodie etiamnum paret) poteſtate fuit. Ad Padi fontem verſus Ripellium, & Parſana ſunt marmorum nobilium lapidicinę. Præter urbes inſignes, & magnitudine celebres, quæ ſunt quinque numero, oppida continet plus minus quinquaginta munita pulcherrimaque; municipia ad hæc ducenta muris propugnaculiſque & turribus vallata. Plurimos quoque habet comitatus, marchionatus, baronatus, alioſque multos ſatrapas, omnes duci Sabaudiæ obtemperantes. Hactenus Ortelius: *Archiepiſcopatum regio hac habet Taurinenſem, cui Salutiarum, & Montis regalis, vulgo Mondovienſis, epiſcopi ſubſunt. Vercellis quoque (quæ antiqua, perhoneſta, ac nobilis, rebuſque omnibus dives in*

Lybicis

Lybicis principatum tenet urbs) Eporediæque (Salaſſiorum ea, Inurea appellata aliis, metropolis, inquit Ioannes Antonius Maginus) ſui ſunt epiſcopi; quorum ille Mediolanenſi, Taurinenſi hic parent archipræſuli. Qui plura de Sabaudiæ Pedemontiique ſitu volet cognoſcere, Abrahami Ortelii Theatrum conſulat.

CONTENTA LIBRI.

I.

Sabaudiæ novæ & veteris deſcriptio.

II.

Hiſtoria ducum Sabaudiæ.

III.

Diſſertatio de Statu Politico Sabaudiæ.

Vulgo

LE DVCHE DE SAVOYE.

B*Elleforeſtus* dicit eos qui non hallucinantur, æſtimare nomen Sabaudiæ à vadis Sabatiis derivari, alias enim neceſſe fore in illorum levem credulitatem incidere, qui dicunt Beraldum aut Beroldum Saxoné, illuſtris Sabaudiæ Principũ proſapiæ authorem, huic Provinciæ id nomen indidiſſe, cum ejus vias anguſtiaſque aperuiſſet pervias, tutaſque feciſſet à latrociniis quibus infamis erat. Aêr regionis purus eſt, ſolumque fœcundum, à ripa præcipue Helvetiorum ſecundum Lemani lacus tractum, qui ab Atuacis populis die vuat vulgo vocatur, terra ibi amœniſſima & fertilis eſt, præter cetera, vinum profert generoſum Ripalium ſeu Rivalium à ripa lacus quod dicitur: paſcuis uberrimis ad omne animantium genus enutriendum, præſtat hujus terræ gleba circa Alpes Graias, quæ S. Bernardi mons minor appellantur, idque ideo fieri aiunt, quod in occaſum vergens ſol, obliquis ſuis radiis, eorum montium latera percutiens, virium plus habeat. Vltra verò eas Alpes, dum Cineſio monti appropinquatur, nec paſcua, nec vireſcentia ulla cernuntur olera, cum per-

perpetua nive tectus is mons, ab albedine Alpium nomen non immerito ſuſtineat, rupibuſque ac frigore rigeſcat. Fluvii hunc Ducatum rigantes ſunt Doria, Arbua, Iſara, Danius, Arar, quem vulgo Sagonam nominant, qui Rhodano miſcetur, & ipſe ſuis aquis hanc terram humectat. Montana admodũ eſt Regio, præter Claudii montem & Iuraſſum, quos in Antuatibus attollit. Peninæ Alpes in Veragris in immenſum aſcendunt, nunc S. Bernardi mons major dicuntur: in Salaſſiis Graiæ Alpes extant, nunc S. Bernardi mons minor, & Silvius mõs. Sub his in Moriennæ Comitatu Alpes Cottiæ ſunt, hodie mons Senis Gallicè dicitur, id eſt, Cinſeſius mons, olim Veſulus dictus: & Agnellus collis, petram habens pertuſam, per quam ex Gallia in Italiam patet iter. Sunt montes iſti, plerumque glabri adeo, ut nec frutices quidem, nec arbores ferant, immenſo algore ob altitudinem rigentes. Sabaudiæ regionem, veteres Allobrogum ditionem vocavere, continuitq; totum eum tractum quem olim Sabbatii, Ingaunii, Intimilii, Hiconii, Tricorii, Vocontii, Lepontii Latobrigi, Medualli, Centerones, Catoriges, Veragri, Nantuatii, Salaſſi, Tharentaſii, & Seduni occupavere; hodieq; mutatis nominibus his regionibus (ut populares indigenæ eas nominant) com-

prehenduntur, Savoia, Comitatus Genevenſis, Marchizatus Suſæ, Comitatus Motiennæ, dominia de Tharentaiſe, Brengeois, *Foucigni*, *Chablais*, *Val d'Oſte*, *Pays de Vaul*, *de Geiz*, aliæq; nonnullæ: habet Sabaudiæ Ducatus ſub ſe Pedemontanam regionem inſignitam, Principatus titulo, item regionem Breſſianã, in qua ſunt Comitatus *Varas*, *Monreveil*, *Pont de Vax*, *Vagey*, *&c.* Antiquorum monumentis conſtat, totum hunc tractum olim Regni titulum habuiſſe, idque temporibus Hannibalis, qui à Bronco & ejus fratre, de hujus tractus dominatu diſceptantibus, arbiter factus, diſcordiam ſedavit, majorique natu, qui à juniore regno pulſus erat, Imperium reſtituit, ut refert Livius lib. 2. Betulum (aut ut alii legunt Bituitum) eorum Regem à Q. Fabio Maximo captum ſcribit L. Florus. *Chamberiacum* vulgo Chamberi Sabaudiæ eſt Metropolis, ſita in Regione antiquorum Antuatum, aliis omnibus Sabaudiæ urbibus excellit, in ea Principes Sabaudiæ fere degunt moramque trahunt, & in ea ſedem Tribunalis Provinciæ (Parlamentum vocant) collocarunt.

Fanum Ioannis Motiennæ, Tharentaſia, Bellayum, Anicyum, Mont-Melianum, oppida ſunt, ſicut & Breſſa quod aliqui Forum Seguſianorum eſſe volunt.

LAM-

LAMBERTI VANDER-BVRCHII

SABAVDORVM ORIGINES,

Ducum Principumque

HISTORIÆ GENTILITIÆ.

De Beraldo Primo Morienna Domino.

MORTALIVM primus in Morienna Mauriennave imperium obtinuiſſe ſcribitur BERALDVS, Hugonis ducis Saxoniæ (cui Otto imperator eo nomine tertius frater) filius, ex tribus natu minimus, Ottoniſque ſecundi nepos. Is puer admodum, amiſſo patre, cum fratre utroque, Frederico & Vlricho, in patrui ſui Ottonis imperatoris fidem tutelamque traditus, tantos paulatim (ut animi præclara erat indole) in omni virtutum genere fecit progreſ-

ſus, ut non apud imperatorem ſolum, ſummum ſibi gratiæ authoritatiſque pararet locum (adeo ut nihil in rebus maxime arduis, eo inconſulto ille faceret) ſed apud mortales etiam reliquos carus haberetur. Cæterum cum Mariam Aragoniam patrui ſui Ottonis conjugem in adulterio deprehenſam, una cum adultero, facinoris motus indignitate, confodiſſet, Renatus comes Montenſis, defunctæ Mariæ propinquus (alii patrem fuiſſe ajunt) graviter factum hoc ferens, ingentem protinus adverſus Saxones exercitum conſcribit, bellique totius curam filiis, quos habebat quatuor, committit. Beraldus qui ad primum ejus rei nuncium ex Imperatoris aula in Saxoniam advolarat, maximis ilico coactis copiis, imperatoriaque propinquitate & ſubſidio fretus, adverſus Montenſes fratres proficiſcitur, quos genio, in media velut pace cum univerſo milite indulgentes, & nullo metu, non antepoſitis vigiliis, ſegnius belli munia obeuntes, Guermuchio equite Saxone, locorum gnaro, iter indicante, de improviſo opprimit, cæſiſq; Conrardo & Ludovico natu minoribus, fugam reliquos Crethelium & Henricum capere cogit. Quo annis jam aliquot inter Saxones & Montenſes continuato bello, ea tandem inter eos pacificatur

ficatur lege, ut Germania univerſa Beraldus decedat, decennioq; toto ad eam ne redeat. Abeuntem Imperator ſcuto aureo, cui aquila ungulis roſtroque rubra, corpore reliquo nigra inſculpta erat, inſignium loco (gentilitiis enim ex contractu illo pacificatorio uti vetabatur) donat. Multis peragratis terris, cum Seiiſſelam tandem veniſſet (ad Rhodanum ea ſita civitas) arcem Culanam, tutum hactenus in Sabaudiæ (quę Burgundię tum parebat regibus) ſolo, latronum, vicina loca graviter infeſtantium, receptaculum, pulſis fugatiſque incredibili virtute latronibus, expugnat & capit. Quo præclaro facinore Bozonem, tractus illius tum regem, vehementer ſibi devinxit. Defuncto autem Bozone, cum Rodolphus ejus frater in Burgundiæ regnum ſucceſſiſſet, Genevenſem populum, Salucianum, Suſæque ſeu Seguſii marchionem & Pedemontanum principem, bellum illi moventes, præclaris aliquot pręliis ſuperatos, ad ejus denuo imperium redire, & univerſam tandem Mauriennam (quæ Burgundiæ transjurenſis pars) anno à nato Dom. DCCCCXCVIII, illi parere Beraldus, Viennenſi donatus præfectura, cogit. Cujus ſingularis beneficii ſuaviſſima recordatione motus Conrardus imperator, poſtquam

mortuo ſine liberis Rodulpho, ad eum imperium Burgundiæ ſeu Arelatenſe regnum, & quidem ex Rodulphi ipſius (cujus cognatam proximam Giſelam uxorem duxerat) teſtamento fuerat devolutum, Humbertum Beraldi hujus filium Maurienna donat, primumq; Mauriennæ comitem principemve creat. Exiſtimat Iulianus Taboëtus Mauriennam ab ipſomet Burgundiæ rege Beraldo, imperatoris permiſſu, donatam fuiſſe. Crediderim ego à Burgundiæ quidem rege ea provincia donatum Beraldum, ſed à Conrardo imperatore, mortuo demum Burgundo, comitatus eam titulo inſignitam. Loco huic annis viginti & octo cum prçfuiſſet, fato tandē anno poſt natum Dominum, ut plerique opinantur, M XXVII. functus Arelate in divæ Mariæ virginis ſacra æde ſepelitur. Eſt qui Mauriennam Marianam olim à Mario cive Romano appellatam opinetur, cujus vetuſtæ originis ignarum (inquit) vulgus, Mauriennam, corrupto paulatim vocabulo, nuncupavit. Sunt quoque qui Amadeum ſive Immodum Wittikindi magni ducis Saxoniæ pronepotem, comitem Reingelheimium, Beraldo patrem fuiſſe affirment. Ego Taboëtum Paradinumque, hiſtoriam hanc ex profeſſo ſcribentes, interdum alioqui hallucinantes, haud hic aber-

aberrare crediderim, præſertim cum Ioannes Cuſpinianus, & poſt eum Franciſcus Belleforeſtus, Lancelotuſque Voiſinus, Sabaudiæ comites principeſque ab Ottonis ſecundi imperatoris filio Beraldo originem trahere affirment. Quam nos Mariam Aragoniam Ottonis imperatoris conjugem ob commiſſum adulterium à Beraldo hoc trucidatam diximus, Cuſpinianus, & qui poſt illum eam hiſtoriam tractarunt (inter quos Carolus Sigonius, qui pluribus eam rem verbis deſcribit) Mutinæ ad rogum à marito damnatam, narrant. Sed mihi haud facile id probaverint: neque enim veriſimile eſt imperatorem tam atroci ignominioſoque ſupplicio publice in uxorem uſum, quam in arcem aliquam, perpetuo in ea aſſervandam, cum minore nominis ſui nota, potuiſſet includere. Beraldo hoc rerum per Mauriennam potiunte Henricus Burgundię dux, nullis ex uxore Gerberga Divionenſi comite, ſublatis liberis, moriens, teſtamento ducatum, uti ajunt, Roberto Francorum regi, fratris ſui filio reliquit. Conſtat tamen (inquit Nicolaus Vignierius) ex commentariis cœnobii divi Benigni, Henricum ſibi ante obitum ſuum adoptaſſe ſucceſſoremque in ducatu inſtituiſſe Ottonem Guilelmum Gerbergæ uxoris ſuæ ex

priore marito filium;adeo ut cum antea comes tantummodo ille nominaretur, dux & comes ſimulBurgundiæ,deinceps aliquamdiu fuerit appellatus. Landricus nihilominusNivernenſis comes pluribus Burgundionum acceptior, ſe Burgundiæ ducem dictitare, arces atque oppida in fidem ſuam quamplurima recipere auſus eſt. Cęterum Robertus rex ducatum jure tum hęreditario,tum regio,potius quam teſtamentario ad ſe devolutum, intelligens, maximis collectis protinus copiis, validoq; ſubnixus Normannorum auxilio, Burgundiam adoritur, & utraque factione oppreſſa, ſuo adjungit imperio; Landricumque in Altiſſiodorenſi civitate obſeſſum, deditioneque captum tandem, juri Burgundico in perpetuum renunciare cogit: Otto vero Guilelmus, comitis retento titulo, ducis in poſterum abſtinuit. Ottoni huic ex Hermentrude uxore liberi fuere Otto, cui pater ſuperſtes, Rainaldus ſive Rainardus & Wido. Hactenus Vignierius.

De Humberto Maurienna Comite primo.

BEraldo Humbertus filius ſuccedit, Mauriennæ in Sabaudia comes primus, & Seguſii, mortuo ſocero, marchio, qui à manuum ſingulari candore, Albima-

Albimanus, ſi ita loqui fas ſit (matronis nobilioribus hoc illum nomine donantibus) dictus fuit. Hunc ad ſe Romam acceſitum, comiterque exceptum Conrardus Romanorum imperator (ad Henricum ſecundum id referunt nonnulli) ut patris ejus Beraldi (à cujus virtutibus, quantum ex generoſa animi ejus indole perſpicere erat, haud videbatur degeneraturus) præclara in imperium merita, inſigniore aliquo beneficio compenſaret, Mauriennæ, aut (ut nonnulli appellant) Mauricianiæ in principum imperii auguſto conſeſſu, creat comitem, quod ditionem illam regnumque Arelatenſe univerſum pater ejus Beraldus, de Rodulphi Burgundiæ regis hoſte, armata (uti diximus) ceperat manu. Crediderim potiſſimum moviſſe imperatorem, quod per alpes liberum ſibi tutumque in Italiam aditum, quandocunque res ita poſtularet, patere cupiebat. Cæterum in Italia exiſtente Humberto, cum Mauriennam marchio Seguſianus invaſiſſet, reverſus propere ad ſuos, ejus rei accepto nuntio Humbertus, marchioni arma infert; ſed ejus tandem filia Adeli (quam Saluciano marchioni collocare ille conſtituerat) in uxorem ducta, omnis illa controverſia ſublata fuit, moriturúſque marchio Humbertum uxoremque ejus,

filiam ſuam, teſtamento hæredes ſcribit. Deceſſit ex luce hac, quinquagenario major, vitæ curriculo præclare tranſacto, Domini anno ſupra milleſimum quadrageſimo octavo; Amadeum filium (quem, quod patris avique ſui exemplo omnibus amabilem ſe gratumque prębiturum aliquando, certo confiderent, eo fauſti ominis nomine donandum provinciæ illius proceres cenſuere) ſucceſſorem relinquens, & Mauriennæ in ſacra divi Ioannis æde, (quam peropimis annuis proventibus donarat) ſepelitur. Ea tempeſtate Rodolphus ex Ottonis imperatoris natus ſorore, primus Albonii (quod in Arelatenſi ſolo ſitum dominium) ab Henrico imperatore antedicto creatus fuit comes.

De Amadeo eo nomine primo.

AMadeus eo nomine primus Mauriennæ comes Suſæq; marchio, Humberto patri Domini anno M XLVIII ſuccedit. Caudatum dictum ajunt, quod cum in Henrici eo nomine tertii imperatoris (cum quo domeſticus illi olim uſus conſuetudoque fuerat) cubiculum in Veronenſi oppido, ingenti virorum nobilium, qui pone ſequebantur, (quos in Italiam imperatoris coronationé auguſtiorem uti faceret, ſecum adduxerat)

comi-

comitatus numero, cuperet forte intromitti, juberetque imperator januam illi reſerari, at ſoli & excluſa (uti ajebat) cauda: ſe non ingreſſurum niſi cum eo comitatu, animo prorſus intrepido reſpondiſſet, addens, ab imperatoris ſe potius amicitia diſcedere velle. Quo tam ingenuo liberoque reſponſo delectatus imperator, nobiles omnes illos adoleſcentes una cum Amadeo intromitti imperat. Cæterum Amadeum hunc cum pleriq; juvenes primę nobilitatis illi coętanei bellum aliquod præclarum ſuſcipere uti vellet ſubinde admonerent; prudenter admodum, bella quæ citra neceſſitatem ad animi tantum oblectamentum ſuſciperentur, infauſtum infelicemque ut plurimum exitum habere reſpondit, facileque eſſe cuivis viro principi, etiam timidiſſimo bellum aliquod aggredi; ſed eo, poſtquam ſuſceptum ſemel fuerit, feliciter & pro voluntate defungi, id equidem in nullius ne fortiſſimi quidem hominis eſſe manu: neque enim in ejuſdem poteſtate initium ejus & finem eſſe; & ſumi quidem bellum ab ignavis, ſtrenuiſſimi cujuſque periculo geri. Mihi (inquit) æquitate quam ſanguine, cauſſâ quam armis, retinere parta majoribus, præſtare ſemper viſum. A Guilelmo Burgundię comite (Gerardum appellant alii)

Renati ſeu Reginaldi comitis, & Aliciæ Normannæ filio (cui cum Lotharingiæ principe Godefrido illique confœderato Barri comite, grave moleſtumque bellum erat) in auxilium vocatus, per eam juvandi principis vicini finitimique occaſionem, nobiles illos adoleſcentes belligerandi æſtuantes deſiderio, otiumque quod inertes ignavoſque faceret homines, deteſtantes, domo educit, Burgundoque ſuppetias fert. Iunctis viribus, triplicem protinus Sabaudus Burgunduſque aciem inſtruunt (primam Matiſconenſis ducebat comes; Amadeus alteri, tertiæ Burgundus præerant) & in hoſtem (qui ſuas quoque copias pro caſtris produxerat, aciemque inſtructam habebat) impetum faciunt. Atrox ilico pręlium committitur, dubioque aliquamdiu marte certatum fuit, donec prima Burgundi acies (vehementer eam ſuorum multitudine premente Lotharingo) Matiſconenſi comite cæſo, pulſa atque in fugam converſa tandem fuit. Qua rejecta, cum ſub ſecundam aciem ſucceſſiſſet hoſtis, prælium mox, hoſtilem impetum fortiter ea acie ſuſtinente, fuit reſtitutum, Amadeuſque inſigni advectus equo, in omnem intentus partem, celeberrimæ tandem victoriæ, averſa ſingulari ſua virtute ab ea quæ maxime inclinare viſa eſt

acies

acies parte, in aliam pugnæ mole, author Burgundo fuit. Eo enim ſtratagemate erectus in ſpem palmæ Lotharingus, cecidit. Moritur ſæculi tandem ejus anno LXXX. & Mauriennæ in divi Ioannis æde juxta patrem tumulatur. Eam ille ædem magnis multiſque donatam vectigalibus juribuſque, canonicorum numero, novem aliis veteribus additis, aucto, tabuliſque regiis, quæ eorum continebant inſtitutionem, confirmatis, ornatiorem ſplendidioremque fecerat. Eſt qui ab Henrico quarto imperatore alpes trajecturo, ut liberum in Italiam illi pateret iter, Burgundiæ eum parte quadam anno illius ſeculi LXXVII. donatum ſcribat. Obſervandum hic, quod quem Henricum quartum Cuſpinianus, eum tertium alii appellent. Cum Amadeus hic (inquit Paradinus) Guilelmi Burgundiæ comitis filiam Ioannam deperiret, puellæ pater eo animadverſo (quis enim bene celat amorem? ut quidam ait) ultro apud juvenem pudoris modeſtiæque retinentiſſimum, mattimonii facta mentione, majores noſtros tribus olim hominum generib9 diras publico edicto fuiſſe imprecatos, narrabat: primos fuiſſe inter hos, qui matrimonio in univerſum abſtinerent, alteros qui vergente demum ætate, tertios poſtremoſque qui aut malas,

aut deformes uxores ducerent. Eo comitis Burgundi alloquio in amore ſuo vehementer confirmatus Amadeus, reſpondere ſubridens, matrimonii eandē, quę ſenectutis, ad quam mortales omnes aſpirarent, ſed cujus protinus, poſtquam eam ſint adepti, faſtidio tædioq; capiantur, eſſe conditionem. Aderat tum forte ex equeſtri ordine quidam extrema ætate vir. Is ſibi quendam in vicinia ſua notum olim, referebat, qui juvenis etiamnum ab amicis propinquiſque de matrimonio ineundo admonitus, tempeſtivum nimis id eſſe: idem annis aliquot poſt, iiſdem urgentibus amicis, habilem ſibi ad eam rem ætatem jam præteriiſſe, reſpondebat; ab omni nimirum ętate cōjugium eo reſponſo cum Diogene, qui juveni nondum, ſeni nunquam uxorem ducendam eſſe dicere erat ſolitus, removere volens. Vixit hac tempeſtate Dominicus Silvius dux Venetus, cui uxorem uiſſe referunt annales, genere Conſtantinopolitanam, mulierum ſui ævi longe pulcherrimam, ſed Græci faſtus atqui ſuperbiæ. Hæc, res cæteras omnes uni formæ ſuæ curæ cum poſthaberet, guttis roris maximo labore collectis corpus in balneis lavare erat ſolita: Cibos quoque ab eunuchis fruſtillatim conciſos aureis fuſcinulis, ne digitos eorum contactu

con-

contaminaret ori inferebat. Domum ſuam ea odorum varietate refarciebat, ut nimia ſuavitate ingredientium pene ſenſus obruerentur. Sed intempeſtivæ immoderatæque luxuriæ meritas tandem, ultore Deo, mulier infelix dedit pœnas, poſtquam gratiſſimo illo odore in teterrimum de repente commutato, funeſtiſſima totum ejus corpus invaſit tabes, quæ fœtore gravi non homines ſolum ab ejus arceret aſpectu, ſed ipſum etiam aëra inficeret, adhibitis nequicquam, luis illius abluendis ſordibus, iis ipſis quas paulo ante contumaci moroſitate abhorruerat aquis.

De Humberto ejus nominis ſecundo.

POſt fato functum Amadeum, Humbertus eo nomine ſecundus Maurlennæ Domini anno MLXXX. gubernacula ſuſcipit, Brianconiique regulum gravem in ſuos finitimoſque (quibus negotiorum ſuorum cauſſa neceſſario iter per ejus fines erat faciendum) tyrannidem exercentem, novis inſolitiſque tributis eos vexantem, fruſtra uti deſiſteret ſæpius monitum, ſumptis ad oppreſſorum, quorum miſeriis indolebat, preces, adverſus eum armis, ſaniora capere conſilia & immodicis inſolitiſq; vectigalibus illis ſublatis, ſibi parere cogit. In Syriam adver-

adverſus Saracenos, communicatis cum Godefrido Bullionio aliiſque Chriſtiani nominis proceribus quam plurimis, conſiliis atque opibus, Vrbano quarto Pontifice vehemeter eam expeditionem urgente, profectus, non inutilem in Palæſtina expugnanda operam navavit. Quo bello ſpectatæ virtutis famam conſecutus, domum Domini anno milleſimo & centeſimo (poſtquam nimirum Godefridus Bullionius Hieroſolymorum rex renunciatus fuit) cum revertiſſet, ex longo tædioſoque, quem in itinere periculi pleno, contraxerat morbo, ſæculi quod ſubſecutum fuit anno nono deceſſit, & Muſterii (quam ille urbem, Tarentaſiam appellatam aliis, cum toto eo tractu, tyrannis tribus, qui gravi eam premebant dominatu, pulſis, imperio ſuo, civium partim voluntate, partim metu adjecerat) in æde principe conditus fuit. Humberto hoc in Maurienna imperante Carthuſianorum monachorum ſodalitium ſub annum milleſimum & octuageſimũ initium habere cœpit, Brunone quodam authore, qui abductis ſecum ex Pariſienſi academia, ubi Theologiam profitebatur, in ſolitudinem quandam non procul à Gratianopoli (quæ in Gallia Narbonenſi urbs) diſcipulis aliquot, ſanctiſſime vitam inſtituit.

De Amadeo eo nomine ſecundo, Sabaudiæ comite primo.

AMadeus ejus nominis ſecundus Mauriennæ comes Seguſianorumq; marchio (Otto Friſingenſis Taurinorum vocat marchionem) decora juventa, corpore ingens, animi immodicus, dignus Humberto patre, cui ſucceſſit, filius, primus ab Henrico quinto imperatore, quod optima fortiſſimaque variis bellis illius opera fuerat uſus, Sabaudiæ (quæ imperii Germanici, inquit Bodinus, provincia, & imperii feudum antea fuit) creatur comes, ea lege, titulum hunc cæteris omnibus, quibus præfulgebat, uti præferret, utque clientelari feudalive in poſterum jure imperium Romanum Sabaudia reſpiceret. Beaujoiſii quoque ab eodem illo imperatore dominio donatur. Dependebat quidem (ut obiter hoc dicam) à Burgundiæ olim regno ſolum Sabaudicum, ſed Burgundia in Romanorum tandem imperatorum concedente poteſtatem, per magiſtratus ab imperatoribus miſſos, adminiſtrari Sabaudia cœpit: qui cum ſuperbe ac avare imperarent, bonique publici nullam haberent curam, Henricus tandem imperator Amadeum hunc provinciæ illi, cum comitis (uti diximus) titulo præfecit. Genuen-

ſem

ſem comitem, qui ob ſpretas filiæ ſuæ nuptias, fines ejus ex improviſo cum magna manu invaſerat, maximaque ejus ſubditis, eorum agros vaſtando, ędificia incendendo, prædaſque agendo, damna intulerat, Roma (quo cum Henrico imperatore antedicto, imperiali ibi inſigni evinciendo Domini anno M C XI. fuerat profectus) magnis itineribus ad ſuos reverſus, ingentibus undiq; contractis copiis, & ſoceri avunculique Albonii & Veniciarum comitum implorato auxilio, bello adoritur. Cęterum quia militum numero minus valebat, lociq; prohibebant anguſtiæ, ne multitudine hoſtium poſſet circumveniri, unam tantum aciem inſtruendam exiſtimavit. At ſuorum fretus multitudine Genevenſis, duas inſtruere acies, inde univerſas vires in conſpectum dare. Comes Nidoneus, cui in alteram aciem imperium erat, primò conſtanter initium pugnæ accipere, converſiſque in Albonii comitis militem ſignis, quod eam partem minus firmam hoſtium eſſe animadverterat, eam protinus facere impreſſionem, ut prægravante multitudine, cedere ille ſenſim cogeretur. Quo laxatis ordinibus, inter ſuos recepto, profligatam pugnam Amadeus accipit, Nidoneumque comitem, ante aciem ſuam in fronte fortiter pugnans,

pugnans, acerrimeque rem gerens, loco decedere cogit. Redit eo facto Alboniis animus, & verſus in victores à victis terror, Genevenſi nequicquam ſuorum ignaviam increpante. Quo (quod aviditate certaminis provectus in manifeſtum ſeſe periculum dediſſet) à Nicolao Columna nobili Romano, cui vulnus ille inflixerat, cæſo tandem, pulſi in univerſum Genevenſes, & pars in fugam effuſi, pars à fronte & à tergo ab hoſte circumventi, cæſi fuere. Victor Sabaudus, arcibus aliquot, inter quas Satenaya & Currillonum, funditus deletis, graviora longe quam acceperat ditionibus Genevenſis damna intulit. Cum Ludovico Craſſo Galliarum rege, (cui Adelis ſoror ejus nupſerat) grave illi diſſidium interceſſit, quod permoleſte ferret, Ludovicum natu minorem regis filium, Roberto fratri ætate majori, ab utroque parente prælatum. Cæterum divinis melliflui illius Bernardi monitis acquieſcens tandē, facta cum Ludovico juniore (patri is in regnum ſucceſſerat) pace, in gratiam cū eo rediit. Dederat paulo ante ad eum ea ipſa de re litteras Petrus abbas Cluniacenſis, vir vitæ inculpatæ, & principum componendis diſſidiis peridoneus, ſed quod altiore deliberatione opus eſſe reſpondiſſet Sabaudus, nihil tum

perfici potuit. Earum literarum exemplum infra ſcriptum eſt.

Nobiliſſimo principi, & chariſſimo amico noſtro domino Amadeo comiti & marchioni E. P. humilis Cluniacenſis abbas ſalutem & æterni participium principatus: Glorioſus rex Francorum Ludovicus, & ante miſerat, & nunc iterum nobis miſit nuncios ſuos, quos & vobis dirigi, & per manum noſtram, quod à vobis petierint, impleri rogavit. Qui quamvis per ſeipſum, utpote inſignis flos & præfulgidum germinis veſtri ſidus, cuncta quæ voluerit apud vos debeat obtinere, quia tamen me precum ſuarum mediatorem elegit; rogo ut ſicut ipſe hoc per me petendo efficacius ſe impetrare confidit; ita vos largiendo, non fruſtra eum iſtud ſperaſſe monſtretis. Cumque ipſe ſuperna gratia, & regni terminos pene duplicando, & juveniles annos virtutibus adornando, ſumma veſtri generis gloria ſit; non debet aliquam in precibus ſuis pati repulſam, cui & regia magnitudo & ſanguinis communio cuncta de vobis ſperare ſuadent. Et cum derivato à patre nomine & regis patruus dicamini, decet vos & eius regno conſulere, & ipſi ut filio in omnibus providere. Quod utrumque ſimul implebitis, ſi eum in præſenti negotio audieritis. Sed nolui illud his quas mitto literis inſerere; quia

quia plenius id ab ore nunciantis, quam à manu ſcribentis accipere poteritis. Hoc poſtquam cognoveritis, quod tamen & jam audiſtis, Oro ne innocenti puero patrum peccata, nec reginæ vel regalium aulicorum veteres forſitan culpæ, novo regi noceant. Quia juxta divinam prophetæ ſententiam, Non portabit filius iniquitatem patris, neque pater iniquitatem filij. Date operam (quod & facere præ cunctis mortalibus, natura ipſa compellente debetis) profectibus & honori ipſius. Nam & in profectu ejus vos proficere, & honorem ipſius vobis (ut credo) gloriam parere ſentietis. Cum eodem illo Galliarum rege Ludovico & Conrardo ejus nominis tertio imperatore, ingentique reliquorum Chriſtianorum procerum (qui, concionante pro ſacro bello eodem illo divo Bernardo, accurrerant undique, & ſacra ab inſigni pietate animique magnitudine certatim omnes arma, pernobili illo claſſico canente exciti, induerant) numero, in Aſiam ſæculi ejus anno quadrageſimo ſexto trajicit, ſed re nulla prçclariore geſta (Damaſci enim Latinorum quorundam Theodorico Flandriæ comiti, illi regendç urbi deſtinato, eam fortunam invidentium ſumma perfidia, expugnandi occaſio amiſſa fuit) domum dum revertitur, morbum in Cypro, quo

ex itinere deflexerat, lethalem ſibi contrahit, ex quo paulo poſt, anno ſæculi ejus quadrageſimo octavo decedit, & in ſanctæ Crucis montanę Abbatia, Cypro rege juſta faciente, perhonorifice, & tali digna principe pompa elatus, ſepelitur. Gravis eorum hic apparet error qui Amadei hujus opera Rhodum conſervatam ſcribunt, quique alia nonnulla, quę longo poſt tempore, ab Amadeo ejus nominis quarto geſta fuere, illi aſſcribũt: Abbatias (recepto hactenus utor vocabulo) Thamiſeanam, eo in loco, ubi de Genevenſi comite victoriam reportarat, & divi Sulpicii in ſolo Beaujoyſio, nato ſibi filio (ita enim ſi liberos ſibi naſci contingeret, facturum ſe promiſerat) urgente vehementer uxore, & voti eum hujus ſubinde admonente, infirmiore jam prę ſertim filii valetudine, conſtruxit. Sunt qui ſæculi hujus anno ſeptuageſimo ſecundo Amadeum Moriennę comitem filiæ ſuæ nuptias totamque ſucceſſionis ſpem Ioannis Regis Anglię filio obtuliſſe narrent: ſed id, ſublato multo ante Amadeo hoc, fieri quomodo queat, non video: crediderim ab Humberto ejus id factum filio. Otto Friſingenſis Amadeum hunc & Guilelmum Montisferrati marchionem Conrardi imperatoris avunculos appellat, ſed in errore eſt: Amadeus enim

enim Conrardi avunculus non fuit, ſed ex eadem cum eo natus proavia Adeli, quæ ex Humberto ejus Amadeum, ex Othone autem Italiæ marchione Bertham, Conrardi aviam, genuit. Scribit Andreas Thevetus vidiſſe ſe in Bithynia, in quadam divo Pantaleoni dedicata ſacra æde, Arthi Sabaudi ſepulchrum, illiq; Sabaudiæ comitem fuiſſe patrem: ſed quis hic fuerit comes, id ſibi, epitaphii literis pleriſque vetuſtate abolitis, non apparuiſſe. Ingens hac tempeſtate luporum, homines integros devorantium, viſa per Galliam colluvies.

De Humberto eo nomine tertio.

AMadeo Humbertus eo nomine tertius filius, anno poſt natum Dominum M C XLVIII. ſuccedit, qui Sabaudiæ comes fuit ſecundus. Is juvenis licet, eam tamen ſui apud omnis ordinis homines præclara majorum æmulatione, concitarat exſpectationem, ut quem allatus de exſtincto apud Cyprum Amadeo principe longe optimo ſuiſque cariſſimo, in mortalium pectoribus nuntius provocarat dolorem, is ad ſolam virtutum, quibus inclareſcere ille cœperat, cogitationẽ mitigaretur. Vxorẽ primam Flandriæ comitis filiam, nullis ex ea procreatis liberis, cum amiſiſſet, tantum animo con-

cepit mœrorem, ut vix conſolatione ulla levari poſſe videretur: duorum tamen optimorũ virorum, qui in rupem quandam ad Lemanum lacum (quam Arpeſiam appellant incolæ) arctius ſanctiuſque ibi vitæ genus profeſſuri, receſſerant (ad quos ex Genevenſis præſulis, viri integerrimi, conſilio, cum exiguo admodum comitatu ierat) ſuaviſſimo alloquio, vehementer admodum confirmatus, animi morbum illum, radices antequam ageret, depulit. Quin eam in ejus pectore hominum illorum pręclara monita habuere vim, ut exſtructo anno ſæculi ejus nonageſimotertio eo ipſo in loco monaſterio, eoque amplis donato vectigalibus, monaſticam quoque ibidem vitam, in viginti monachorum, quos ex Ciſtercienſi accerſitos abbatia, ibi conſidere juſſerat, ſodalitio, profiteri non erubuerit: donec poſt revolutum demum annum ab eo vitæ genere, ad comitatus adminiſtrationem denuo, at perinvitus, retractus, ad alteras nuptias ſuorum rogatu animum cepit adjicere. Cæterum mortua, quam ex altera illa uxore procrearat filia Agnete, & paulo poſt etiam matre, ad priſtinum illud vitæ genus aſpirans denuo (altius enim in ejus pectus quam quiſquam ratus, ſalutares illi ſanctiſſimorum eorum hominum ſermones

mones

mones deſcenderant) ſuorum nemine conſcio, in remotum quendam à mortalium conſortio locum (cui ad eundem lacum Lemanum ſito, Altacomba nomen) abit, ubi celeberrimæ illius divæ Mariæ virgini dicatæ abbatiæ (cui à loco nomen inditum) jactis fundamentis, monachis aliquot ibi collocatis, ad eorum ſe vitæ inſtitutum aggregaſſet, niſi obſiſtentium clamore flagrantiſſimiſque victus precibus, ad ſuos denuo reverſus, tertii matrimonii fortunam, liberorum quærendorum cauſſa, tentare ſuſtinuiſſet. Ex eo conjugio cum Thomas illi filius natus eſſet, in eo ipſo lacus Lemani aditu, gratitudini teſtandæ, divæ Mariæ virgini & divo Mauritio martyri monaſterium exſtruit, cujus penes Priorem (eo enim nomine hujuſmodi ædium ſacrarum præfectos appellari mos eſt) monachoſque aliquot, ex divi Petri Cluniacenſis ſodalitio uſque accerſitos, adminiſtrationem eſſe voluit. Ex Saracenica expeditione illa, quæ Acris civitas (Ptolemaida nonnulli, Tameſim appellant alii) in Chriſtianorum venit poteſtatem, domum cum Philippo Auguſto Galliarum rege, reverſus, in gravem lentumque ilico morbum incidit, qui vitæ tandem illi finem Domini anno MCCI. attulit. Defuncti corpus in Altæcombæ,

quod exſtruxerat monaſterio, conditum fuit. Humberto hoc Sabaudis imperante Cantuarienſis archipręſul Thomas, vir ſanctis moribus, à nefariis aliquot ſicariis Henrico Angliæ rege, ejus nominis ſecundo, connivente, in Londinenſi urbe anno MCLXXI. trucidatur, cujus ſceleris authores, Deo vindice ultoreque, graviſſimas, quæ eorum etiam poſteros infamarunt, dedere pœnas. Hac ipſa tempeſtate, anno ſcil. MCLXXXVII, Hieroſolymorum ſancta illa urbs, per Chriſtianorum, qui eo in tractu erant, graviſſima diſſidia, undenonageſimo quam Godefridi Bullionii ſingulari virtute de barbaris recepta fuerat anno, ad VI kalend. Octobreis, Saladino Ægyptio, vix toto oppugnata menſe, dedita fuit, cum inſigni nota perfidię Raimundi Tripolitani comitis, qui ante quam prælium illud, Chriſtiano adverſum nomini, quod urbis ſacræ deditionem anteceſſit, committeretur, in turpem ſe cum milite ſuo fugam dederat: haud dubio poſtea rumore, quod cum barbaris clandeſtinum iciſſet fœdus, præſertim cum nocte ea, qua Tripolim, urbem ſuam hoſti tradere cogitarat, ſubito, Deo ſceleris ultore, exanimatus, à veſpillonibus circumciſus repertus eſſet.

De Thoma Sabaudiæ comite tertio.

SAbaudiæ comitatum, Humberto mortuo, Thomas filius excepit, cujus, pueri adhuc, ætatem Burgundię comes, ejus avunculus, regendam ſuſcepit: qui in Sabaudiam protinus profectus, & aliquanto ibi tempore hęrens, imminentem Sabaudico ſolo tempeſtatem (fieri uti ſolet, ubi ad puerum, eumque orbum principatus aliquis devolvitur) ſingulari vigilantia, optimi cujuſque ex indigenis ad eam rem conſilio uſus, mortalibus omnibus vehementer admirantibus, diſcuſſit, ſuum ſororiſque filium in eadem habens cura.

Cæterum Thomas ætate jam factus grandior, Guidonem Genevenſem comitem interceptum oppreſſumque, una cum Beatrice ejus filia, quam ad Philippum Auguſtum Galliarum regem, cui eam deſponderat, ille deducebat, capit: ducta autem (quæ jampridem, Thomæ comitis capta amore, in matrimonium hoc, inſciis parentibus, conſenſerat) puella, Guidonem, offenſior illi, ob negatam filiam, non ante dimiſit, quam Genevenſem comitatum Sabaudiæ feciſſet clientelarem. Principatum Pedemontanum (ab expeditione illa, quæ adverſus Albigeenſes,

geenſes, nova per Galliam Narbonenſem ferentes paſſim dogmata, à proceribus pleriſque Chriſtianis fuit ſuſcepta, in Sabaudiam reverſus) Sabaudico comitatui, ex diſſidio, quod, ſublata in univerſum Principum Pedemontanorum ſtirpe, inter ejus provinciæ populum ortum erat, capta occaſione, pro majore parte, Pignerolo capta, Vigenoque & Carignana vi expugnatis, adjecit. Caſtellis autem propugnaculiſque, quibus gentem illam in officio contineret, varie erectis & præſidio munitis, populoque gravi tributo levato, & ſeditioſiſſimo quoque pecunia corrupto, occaſionem omnem rebellioni præſcidit. Et auxerat potentia, poſtquam Montisferrati marchionem & Aſtenſem populum, Pedemontanis confederatos, profligaſſet. Tandem cum adverſus Pontificem Romanum, in Frederici ejus nominis imperatoris ſecundi gratiam, bellum invitus reluctanſque ſuſcepiſſet, tantum ex eo facto animi mœrorem, quem gravis protinus excepit morbus, contraxit, ut ingraveſcente paulatim malo, vivendi tandem finem faceret. Deceſſit Montcalerii (quam ipſam imperio quoque ſuo adjecerat urbem) anno reſtitutæ ſalutis milleſimo ducenteſimo triceſimo tertio, & in marchionatu Seguſiano ad Avillaneum, in divi

Mi-

Michaëlis abbatia (cui divi Ambroſii fanum & Iaventium dono dederat) magnifico funere elatus, Amadeum filium reliquit ſucceſſorem. Vixit hac tempeſtate Ludovicus Sabaudus, qui cum Chriſtiani nominis hoſtibus pugnaſſe ſcribitur: ſed quis illi fuerit pater, hactenus inquiro. Sub hæc ipſa tempora, quidam, cui Odandrino nomen, vir militiæ ſtrenuus, quod eccleſiæ Romanæ cauſſam adverſus Fredericum imperatorem eo nomine primum fortiter ſuſtinuiſſet, oppido Ferrarienſi (quod ipſum Mathildis comitis Mantuanæ, inſigni liberalitate, in eccleſiæ Romanæ venerat ditionem) à Gregorio octavo Pontifice donatur, primuſque ex gente Eſtenſi aut Ateſtenſi (ut quidam appellant) Ferrariæ renuntiatur marchio.

De Amadeo ejus nominis comite tertio.

THomæ Amadeus filius, ejus nominis tertius, ætatis anno viceſimo tertio, ſuccedit, paternarum virtutum æmulus, & ſingulari admirabilique in ſorores fratreſque ſuos (quorum cauſſa bellum ſuſcipere haud eſt veritus) & vivo, & defuncto patre, pietate. Salaſſios Veragroſq; Lombardiæ tranſpadanæ po-

eorum tyranno fato functo, deficientibus, poſſeſſionibus ſuis, metu partim, partim voluntate adjecit, victo cęſoque inſigni Petri fratris ſui virtute, quem ab Imperatore (qui vacuas ab imperiis provincias, imperio acceſſiſſe affirmabat) acceperant, prçfecto, homine moroſiſſimo inquietiſſimoque (qui miſſos ab Amadeo Romam legatos, captos, & in cuſtodia habitos, indignis tractarat modis) & Vallenſibus ſuperatis profligatiſque. Cęterum ditionem Valeſianam eccleſiæ Sedunenſi, ad divi Garini ejus loci prçſulis (quo diſſuadente repugnanteq; populus hic bellum illi moverat) preces, reſtituit, poſtquam ejus aliquanto tempore imperio paruiſſet. Lugduno inde (quo, Cluniaco à ſalutato Pontifice rediens, ex itinere, ut Carolo divi Ludovici Galliarum regis fratri, Beatricis ſororis ſuę, filiam collocaret, deflexerat) domum reverſus, paulo poſt, ſæculi ejus anno MCCXLVI (quo ipſo anno & Raimundus Provincię comes ejus ſocer, deceſſit) imperii vero decimo & tertio, Bonifacio filio ſucceſſore relicto, vitam hanc cum meliore commutat, majorumque ſuorum, in monaſterio Altecombano ſepulchro infertur. Guelphorum Gibellinorumque infeſtę per Italiam factiones, quę aliquanto jam tempore cõquieverant, Frederico

ejus

ejus nominís ſecundo Imperatore, eas denuo reſuſcitante, vehementer ſub hęc tempora recrudeſcunt, ſeminibuſq; ejus motus haud ferme ulla civitas intacta fuit. Guelphis Guelphus Bavarię dux, Gibellinis natus in Gibellino oppidulo Henricus, hoſtes inter ſe infeſtiſſimi, ingrati mortalibus omnibus nominis dederant originem. Referunt annales priſci: Gravi inter Guelphum ducem Henricumque Gibellinum, qui patrui ſui Conrardi tertii imperatoris copiis præerat, commiſſo prælio, cum ſuperatus tandem Guelphus, in urbem quandam ſuam ſe recepiſſet, in eaque obſeſſus, quas hoſti placuiſſet, deditionis conditiones accipere fuiſſet coactus, fœminas (quibus ſolis exitus conceſſus, permiſſumque uti quantum ex rebus ſuis maxime ſibi caris ferre poſſent, ſecum aſportarent) veritas ne in maritos ſuos victoris exercitus ſæviret crudelitas, ſublatis in humeros maritis, chariſſima ſui parte, in hoſtium conſpectum (fide amoreque conjugali affectum erga res quantumvis precioſiſſimas, ſuperante) prodiſſe. Quam optimarum matronarum admirabilem in viros ſuos pietatem exoſculatus imperator, neque eam fraudem habens ingratam, recepto in gratiam Guelpho, reliquis omnibus ignovit.

De Bonifacio comite.

SAbaudiæ comes quintus Bonifacius, Amadeo patre natus, fuit magna vi & animi & corporis, ſed contemnendis, quam cavendis hoſtibus melior. Qui haud dubie ætatis ſuæ principes omnes iis naturæ dotibus anteiſſet, ſi fortuna illi ſuper induſtriam non fuiſſet, & gloriæ avidior, ingentes ſpiritus, rationis circumſcribere potuiſſet cancellis. Commiſſo quippe, poſtquam ex Flandria, ubi Margaretę comiti adverſus rebelles filios opem tulerat, rediit, cum marchione Montisferratenſi atq; Taurinenſi Aſtenſique populo ad Taurinum (quam tum urbem arctiſſima premebat obſidione, ſummaque vi oppugnabat) acri prælio, dum hoſtium, quos paulo ante ad Rupellam profligarat, vires, ſuis longe majores, ſtolide ſuperbeque contemnit, una cum marchione Saluſſiano, juvene impigro (quem vnum inter intimos, & ſuorum omnium conſiliorum habebat conſcium capitur, Taurinumque abducitur: ubi cum indignum in modum haberetur, neque libertatis ſpes ulla appareret, fruſtraque Alexander Pontifex eo nomine quartus ejus dimiſſionem urgeret, adeo ut ſacris tandem Taurinenſibus interdiceret, ex animi mœrore, & qui-

dem

dem cum præbiti veneni ſuſpicione, Domini anno M CC LVI. uxore non ducta, decedit. Potuiſſet, mehercule, Taurino tum potiri, ſi aut in ſuis aut in alienis conſiliis, conſtantia illi fuiſſet. Verum ubi à viris militaribus perſuaſus non deferendam obſidionem, prælioque abſtinendum cenſuiſſet; rurſus ne alienæ ſententiæ indigens videretur, in diverſa ac deteriora, juvenili pręceps abreptus ęſtu, tranſibat. Sororem habuit ſibi ſuperſtitem, unicam (uti ego opinor) Conſtantiam: ſed ea præterita, Petrus ejus patruus, ex communi fratrum (qui revocata in uſum lege Voconia, fœminas ab eo imperio tanquam incapaces arcebant) decreto, principatum adiit. Defuncti corpus, magno redemptum ære, in divi Ioannis Mauriennenſis ſacra æde conditum fuit. Incidit in hæc ipſa tempora, divi Ludovici Galliarum regis adverſus Chriſtiani nominis hoſtes, cum tribus fratribus, & ingenti aliorum hominum multitudine profecti, infelix luctuoſaque illa captivitas.

De Sabaudiæ comite Petro.

PEtrus Sabaudiæ, atque Richemondiæ quoque, Henrici ejus nominis tertii Angliæ regis (qui genitam ſorore ejus Beatrice Eleonoram, uxorem duxerat) bene

beneficio comes, Thomæ Bonifaciique comitum, illius filius, hujus patruus atque ſucceſſor, princeps fuit bellica virtute clarus, & ob ſtrenue fortiterque geſtas res parvus Carolus Magnus vulgo appellatus. Taurinum, Bonifacii comitis indignam & Taurinenſium perfidia feſtinatam mortem uti ulciſceretur, gravi prementi obſidione, per miſſos ad eam explorandam nunciatur ſpeculatores, rei frumentariæ penuria oppidanos hactenus haud laboraſſe (mirabatur quippe unde tanto tempore arctiſſime obſeſſis, commeatus ſuppeteret) quod ſocii navales ſupra ducenti, grandi illecti ære, paratum ad Padi fluminis ripam ab Aſtenſibus commeatum, doliiſque aliquot (quę inter ſe concatenata juſto libramento ita temperarant, ut ſuperfuſis fluctibus condita, neque ſubſiderent imumve peterent, neque hominum paterent conſpectui) incluſum, Taurinum, pleriſque ſecundo ea flumine ſub aquis ad ſe trahentibus, protrudentibus autem à tergo cęteris, deportare eſſent ſoliti: urinandi quippe periti homines illi, procul hoſtium conſpectu aquam ſubibant, occultoq; lapſu ad urbem uſque penetrabant, per fiſtulas tubuloſve quoſdam aërem haurientes. Quod cum viciſſim illi & per intervalla, ne deprehendi fraus poſſet,

face-

facerent, facilè diſpoſitis per omnem ripam ſtationibus, quę prętereuntes naves obſervarent, impoſitum fuit. Illis enim exſtantium ſupra aquas fiſtularum hujuſmodi conſpectus, defixorum à piſcatoribus, quibus ſcaphæ alligarentur, palorum ſtipitumve, ex longinquo præbuit imaginem. Sed ea tandem fraude detecta, ſtrato protinus ſuper flumine illo ponte navali, maximiſque, qua maxime flumen patebat (quę modico inter ſe diſtabant intervallo) actis trabibus, importandæ in urbem annonę facultatem hoſti Petrus comes ademit. Quo facto cum in ſuam protinus poteſtatem locum cum toto illo tractu redegiſſet, de conſciis necis Bonifacii comitis, grave ſupplicium ſumptum fuit. Maxima prçſentium curarum parte ad Taurinum (quam ille urbem, aliquanto tempore poſt, ſummo imperatoris beneficio, ditionibus ſuis adjecit) liberatus comes, convertit animum ad vindicandas injurias eorum, quorum in Vaulxio ſolo à duce Chophingemio agri vaſtabantur, pecoraque paſſim abigebantur. Erat is, quem non poſtremi inter Germaniæ proceres nominis principem, Imperator (Alfonſum hunc eſſe crediderim, cui de imperio cum Ricardo Angló certamen erat) quod Salaſſios Veragroſque, imperio ſub-

jectum populum, cæſo quem ab anteceſſore ejus acceperant præfecto, Sabaudis parere principibus Petrus comes coëgiſſet, graviter ferens, provinciæ illi gubernatorem tum dederat: cui quod ad Vaulxium dominium jus prætenderet, eorum locorum expugnationem cordi ante omnes futuram exiſtimabat: neque enim illi gravioribus tunc impedito negotiis bello illi vacare erat integrum: in Veragros itaque cum univerſis profectus copiis Sabaudus, Chophingemium, Chillonium, in Vaulxio tractu ſitam arcem, negligentius, & nulla caſtrorum ſervata forma obſidentem, celeritate ſilentioque ſummis uſus, improviſo opprimit, & milite ejus fere omni cæſo, capit. Capti quoque cum eo Nydowei, Gruyerei & Alberchi comites, Granſſonique, Montſaulconi & Coſſonayi Montaignique dynaſtæ. Eo lætus ſucceſſu Sabaudus, Mondovio expugnato, Vaulxio mox, univerſoque Aventico, & cæteris ad lacum Lemanum oppidis caſtelliſque omnibus (inter quæ Rhomonum & Iuerdonum) vi partim, partim deditione potitur. Inde captivis omnibus ad ſe adduci juſſis, ſingulari erga eos uſus clementia, omnibus ignovit, ejuſque, quod pro redemptione pendere debuiſſent, gratiam ea fecit lege ut Sabaudicis proceribus ſuam jureju-

rando

rando obſtringerent fidem, illiſque fidos ſe obſequenteſque in poſterum clientes futuros promitterent. Chophingemius juri omni quod ad Vaulxium agrum cōpetere ſibi affirmabat, pro ſe poſteriſque ſuis, in Petri comitis ejuſque ſucceſſorum gratiam in perpetuum renuntiaret, Gruyereus & Alberchi comites, cæterique viri illi nobiles, jurisjurandi, quo Chophingemio, Vaulxii dominii ergo, erant obſtricti religione, ſoluti eſſent. Vrebat vehementer comitem Genuenſem tot clarus victoriis Sabaudus. Ex ejus itaque in Angliam (Eleonoram reginam ſororis ſuæ filiam uti viſeret) profecti abſentia, capta occaſione, ſparſo de morte ejus (cujus ſe rei certa habere indicia paſſim jactabat) rumore, Vaulxium populum, quorundam ex nobilitate (quos donis promiſſiſque corruptos, in partes ſuas pertraxerat) ad eam rem uſus opera, ad rebellionem concitat, & Sabaudi præſidio caſtellis aliquot, in Genuenſis ſoli ſitis confinio, dejecto, ſuum uti intromittant, author eſt. Arces habebat duas in Vaulxio tractu, Cleeſium nimirum & Roveum: qui in iis erant præfecti militeſque, magnam undique locis finitimis, uti erat imperatum, intulere vaſtitatem, multoſque mortales cum pecore & alia præda, cepere, cæſis gravique affectis in-

juria, quotquot ex Sabaudi ſubditis, negotii alicujus privati cauſſa, iter illac facerent. Horum omnium apud Angliæ regem exiſtens, certior factus Sabaudus, Faxo, inquit, ſciat ſentiatque (ſi permittat Deus) Genevenſis, vivere adhuc Sabaudum, impetratoque ab Anglo rege peditum millium quatuor pro menſibus ſex ſubſidio, in Sabaudiam, trajecto Oceano, continuatoque die ac nocte itinere, redit, adventuſque ſui, præſentia haud opinata, prævenit famam. Diviſo autem protinus milite, Cleeſium & Roveum, uno ſimul tempore, hoſtem uti diduceret, obſidet. Sed ejus ſe paulo poſt obſeſſis voluntati permittentibus, de præfecto utroque ſumptum ſupplicium, cæteris impune abire permiſſum. In Genevenſis inde comitis agros tota belli converſa mole, cum inter Geiſium & Nyonem vicos prælio Sabaudus Genevenſiſq; inter ſe decertaturi viderentur, Burgundiæ tandem Matiſconenſiſq; comitem (quorum ipſorum magnopere intererat eam controverſiam componi) ſingulari ſtudio, pax inter eos facta fuit, ea lege ut Sabaudo Genevenſis, pro factis eo bello ſumptibus, ingentem pecuniæ repræſentaret ſummam, utque captas paulo ante Cleeſium & Roveum arces Sabaudus retineret. Dimiſſo per eam pacem

utrim-

utrimque milite, peramœno ad Lemanum lacum loco urbem, quam Margeſum appellavit, & arces ad hæc in Vienuenſi ſolo quatuor, Voironam, ſancti Andreæ, ſancti Georgii, & ſancti Saphorini (quam divi Sampſonis appellant) Sabaudus condit. In Germaniam inde ad Ricardum Anglum, qui ſororis ejus Beatricis filiam Sanciam, Eleonoræ Angliæ reginæ ſororem, uxorem duxerat, cuique de imperio cum Alfonſo rege Caſtellæ contentio erat (errat quippe Paradinus qui Alfonſum tum ſublatum, Ricardumque ſolum rerum potitum ſcribit; Ricardo enim Alfonſus ſuperſtes fuit) profectus, cum Sabaudię Mauriennęquę intuitu fidem ſuam Ricardo tanquam imperatori obſtrinxiſſet, in Taurinos, Veragros, Salaſſios Vaulxioſque plenum merúmque pro ſe poſteriſque ſuis imperium ab eo obtinet. Miror Antonium Simphorianum (qui Sabaudiæ hiſtoriam Gallico conſcriptam idiomate ante annos octuaginta in lucem emiſit) ſcribere, Petrum hunc ab Ottone ejus nominis quarto, beneficio hoc fuiſſe affectum: cum in confeſſo ſit, Petrum annodemum ſalutis M CC LVI. ad comitatum perveniſſe, Ottonem autem imperatorẽ multo tempore ante, ſæculi nempe illius anno decimo octavo mortalitate inter-

ceptum. In Sabaudiam ex Germania reverſus Petrus comes, longo moleſtoque conflictatus morbo, anno tandem poſt natum Dominum M CC LXVIII. in arce Chillonia, naturæ concedit, poſtquam fratrem ſuum Philippum, Roma uſque, ubi majorem partem fuerat, accerſitum, hominē alioqui eccleſiaſticum, ſed nullis ſacerdotii evinctum inſignibus, bonorum ſuorum omnium & ipſius quoque comitatus inſtituiſſet hæredem: Cui, Antonini Pii imperatoris (qui moriturus fortunam auream in principis cubiculo poni aſſervarique ſolitam, ad M. Antoninum philoſophum ſucceſſorem, tanquam futuri imperii inſigne transferri juſſerat & Vitellii, qui imperii poſiturus inſignia, aſſiſtenti ſed aſpernanti conſuli, exſolutum à latere pugionem, velut jus necis vitæque civium reddidiſſe ſcribitur, exemplo divi Mauricii annulum (quo à monaſterii quod in Veragris ſitum, cum populum illum Salaſſioſque fratris ſui imperio ſubjiceret, abbate fuerat donatus) hactenus apud ſe aſſervatum, futuri imperii teſſeram ſymbolumque tradi imperavit, ea lege ut (ita enim facturum ſe promiſerat) eum ipſe geſtaret, & ſucceſſori ſuo geſtandum quamdiu viveret relinqueret, qui & quotquot poſt eum in Sabaudia eſſent imperaturi,

eadem

eadem illa conditione uterentur; ita ut futuris deinceps comitibus omnibus inveſtituræ (ita cum vulgo mihi loqui liceat) in poſterum ſerviret loco. Scribitur idem olim & magnus quoque factitaſſe Alexander. Qui moriens, poſtquam interrogatus cui regnum relinqueret, ei qui optimus eſſet, reſpondiſſet, circumferens oculos, ex aſſidentium amicorum turba Perdiccam delegit, cui detractum digito annulum tanquam optimo & qui ſibi ſuccederet digniſſimo tradidit. Conſtantiæ filiæ ſuę (nam qui improlem obiiſſe ajunt, mihi falli videntur) Guigoni Albonio nuptæ comiti, quam in comitatum ſuccedere ipſuſmet vetuit, (quod Salicæ id Voconiæque repugnaret legibus, quæ fœminas ab illuſtrium dominiorum arcent ſucceſſione) pręter legata, ſed ea maxima ampliſſimaque, reliquit nihil. Iuſtiſſimum mitiſſimumque dominum nobiles juxta ignobileſq; luxere, editoque in ducendis exequiis mœroris quodam certamine, majorum in Altęcombę monaſterio monumento intulerunt.

De Philippo comite eo nomine primo.

PEtro Philippus frater, Mauriciano donatus annulo, ſuccedens, gentile decus magno capeſſit animo, qui & Bur-

gundię (ut quidam opinantur) ab uxore fuit Palatinus, pacis artibus quam militię major & clarior, atque ad eam functionem perquam idoneus, ſi illi vitæ generi jam pridem, Lugdunenſi Valentioque epiſcopatibus, & aliis aliquot eccleſiaſticis conſpicuus dignitatibus (quas fiduciario omnes jure, Commendam appellant, poſſidebat) renunciare viſus non fuiſſet. Statim enim ut ſanctius illud auguſtiuſque vitæ genus deſeruit, uxoremque duxit, omnia illi retro & in pejus fluere cœpere. Continua illi invaletudo cum eſſet, capta hinc pomœria ſua proferendi occaſione Bernates Friburgenſeſque, & quod (quia belli inſolens) armis non aſſueviſſet, injuriæ oportunus videbatur, cum Rudolpho Habſpurgenſi imperatore (qui Helvetiis bellum tunc, neque infelici ſucceſſu, intulerat) fædus faciunt, Sabaudoque loca aliquot, ſibi finitima, Partenacum arcem inter hæc, ab imperatore adiuti, adimunt. De qua injuria graviter apud Pontificem queſtus comes, cum per colloquii quod Lauſonii inter Pontificem Rudolphumque imperatorem habendum erat, occaſionem, Pontificem apud imperatorem cauſſam ſuam acturum ſperaſſet, nihil ab imperatore æqui reportare potuit. Quę eum res vehementer torſit, morbumq; auxit:

quo

quo decennio fere toto exagitatus, finem tandem vitæ anno ſalutis M CC LXXXV implevit. Vivus bona ſua inter Thomæ fratris ſui filios, Thomam, Amadeum & Ludovicum partitus, Amadeum ætate medium, quem non pudendum pœnitendumve comitem Sabaudis fore cenſebat, Thomę natu maximo, pręclara ejus indole, & amore, quod à pueris eum educaſſet, impulſus, prætulit, & in proximo ſibi faſtigio collocavit, Sabaudiæque comitem, etiam ſe vivo, Mauriciano illi annulo tradito (ne fratres ſcilicet ejus adverſus ſupremam hanc ſuam voluntatem, ſe mortuo, moliri quicquam poſſent) haberi, pecuniamque, ejus quę nomen pręferret, cudi voluit: Thomę autem quicquid ejus avus patruusq; Petrus in Pedemontano occupaſſent principatu; Ludovico Baronatum Vaulxium & in Bieugeoiſio Veremoiſoque ſolo arces aliquot relinquit. Cæterum cum Thomam ætate priorem, pari nobilitate & hac etiam dignum fortuna, niſi Amadeus potior viſus fuiſſet, graviter admodum ferre intelligeret, fratrem ſibi à patruo, quem neque verbo neque facto ullo unquam læſiſſet, pręlatum; ſupremis cavit tabulis, ut quicunque ex tribus illis fratribus donata ſibi parte non contentus, teſtamentum ſuum (judicii ſui docu-

mentum) impugnare, fratribuſve illius ergo controverſiam movere ſuſtineret, omnibus, quibus à teſtatore donatus eſſet, privaretur, ejuſq; legatum caducum fieret. Mortem imminere ſibi videns denuntiari per prçconem in Sabaudia Burgundiaque publice jubet, Si mortalium ullum, cujuſcunque is ordinis aut conditionis eſſet, læſiſſet, aut debito inſcius fraudaſſet, is ad ſe venire ne gravaretur, curaturum, omnibus quam cumulatiſſime uti ſatisfieret. Supellectilem omnem, eamque pretioſiſſimam, & regia haud inferiorem (maximis quippe gratiſſimam ſibi familiam hanc imperatores regeſque & finitimi plerique proceres muneribus fuerant proſequuti) iis qui in egeſtate eſſent, Altçcombanæ autem Abbatiæ (in qua majoribus ſuis uti jungeretur, ſepulturæ ſibi locum delegerat) veſtis eccleſiaſticæ varii generis ornatuſque, cujus ingens erat modus, plurimum legavit, annuoſque monaſterii illius proventus vectigaliaque longe fecit auctiora. Defunctum fratris filii, egregie cum concordes, & proximorum certaminibus inconcuſſi, omnibus qui triſte funus comitabantur mœrentibus, mœrentes ipſi extulere, digni, profecto, tali patruo talique ſtirpe adoleſcentes.

De Amadeo proximo ſcribemus capite.

pite. Thomæ autem Ludovicique infra ſuo loco, cum de minoribus natu in gente hac agemus, plenior fiet mentio.

De Amadeo comite eo nomine quarto.

AMadeus ejus nominis quartus, comes octavus, Magni à corporis partim robore (cui par animus) partim à rebus pręclare geſtis, ſortitus nomen. Thomæ Sabaudi (cui Amadeus eo nomine comes tertius frater) & Beatricis Fliſciæ filius, Sabaudici comitatus habenas anno M CC LXXXV. poſt Philippum comitem patruum regendas ſuſcipit: Baſgæo quoque & Breſſa univerſa (cui ſitu innexum Baſgæum) Sibyllæ uxoris beneficio potitur. Cum Genevenſi comite Amadeo, Humbertoque Delphino Viennenſi (qui Pedemontanum principem Thomam, per ſpeciem acceptæ à patruo, dum fratri ætate minori poſtponitur, injuriæ, concitare adverſus Amadeum, at fruſtra, nitebatur) grave diuturnumq; vario eventu, & alternante ſubinde fortuna, bellum geſſit, quo vix dum exorto, & in ipſis quaſi cunabulis Thomas Princeps Pedemontanus, incorruptę erga fratrem fidei, dum ſuos in inſidias, non procul à divi Andreæ fano, ab Humberto Delphino pertractos, à fuga fruſtra revocare conatur,

natur, pugnans cadit, cum non levi gentis Sabaudicę univerſę incommodo atque detrimento. Multis enim prǽclaris animi corporiſque conſpicuus dotibus, & prǽlio ſtrenuus & conſilio bonus erat. Gloriantem ea victoria Delphinum, cum metus, neque vanus is, inceſſiſſet, futurum, uti Sabaudus, cui magnæ erant copię, fraternę ulciſcendę necis cauſſa, arma in ſe verteret, illi avertendo bello, Genevenſi comiti, ut Ludovici Sabaudi ditiones agroſque invadat vaſtetque, author eſt. Non fefellit ea Delphinum ſpes: ut enim fratris ſui agros populari, vicos ædificiaque paſſim incendi, frumenta ſuccidi, prǽdas agi, ejus ſubditos captivos abduci, cędibus denique graſſari intellexit Sabaudus, niſi illata fratribus ſuis (quorum cęſus alter, alterius deſtructi vaſtatique agri) vindicata injuria, enſe latus ſe cincturum negavit. Cum ſingulari itaque cura injurias has ultum ire feſtinans, Genevam cum militum non contemnenda manu, ſummo ſilentio ſigniſque occultatis, quam maximis itineribus poteſt, contendit, in hoſtileſque prius pervenit agros, Genevenſi occupato inſeſſoque ponte (cui, ut tutum liberumque ex Sabaudia in Vaulxium ſolum fraternaſque ditiones, aditum haberet, quam rem magni certaminis futuram

turam crediderat, prę́ſidium firmum impoſuit) quam quid ageretur, ſentire Genevenſis potuit. Qui inopinato ejus adventu vehementer conſternatus (neque enim Delphinatu, niſi cędis fraternę expetitis à Delphino pœnis diſceſſurum, prorſus ſibi perſuaſerat) in fugam ſe protinus, rebus ſuis deſperatis, dat. Sabaudus victoriæ ea ſe fuga hoſti confeſſioné expreſſiſſe ratus, caſtellorũ aliquot (quibus de commeatu præſidioque abundè providit) expugnatione contentus (qua una re intercludendi ſibi ad fraternas ditiones aditus, hoſti poteſtatem ademit) hoſtem perſequi deſtitit. Diu admodum ſtetit bellum hoc, maximoque ſubditorum utrimque incommodo, dum urbes aliquot ultro citroque capiuntur, ſpolianturque, agricultura jacet (unde fames peſtiſque, vicina & cohærentia inter ſe mala, ortæ) geſtum fuit, donec per miſſos à Pontifice, Anglię Rege & Burgundiæ duce legatos, facta tandem pace, controverſia ea omnis ſæculi illius anno XCVIII. fuit ſublata. At non diu admodum ea pace gaviſi utrimq; ſubditi ſunt. Delphinus enim (qui ſua retinere privatæ domus, de alienis certare, regiam laudem eſſę exiſtimabat) ubi Friburgenſes, quibus ſuppetias Sabaudus miſerat, à Bernenſibus prælio victos cognovit, nih-

nihil præſtiti paulo ante jurisjurandi (quod haud diuturnum vinculum apud avidos periculorum, & decoris ſecuros) motus religione, bellum denuo per eam occaſionem, diſſuadentibus nequicquam amicis, renovat, gravemque in Sabaudi agros facit irruptionem. Deum obteſtatus Sabaudus uti ſceleris atque perfidiæ Delphini teſtis adeſſet, neceſſario copias parat, & in hoſtem ducit, Bellocombamque oppidum ex itinere, cæſis omnibus qui adverſa ferebant arma, expugnat, ſpoliat, evertit. Goncellinum inde (in eum ſe locum, non auſus dimicare fortunamque periclitari, Delphinus receperat) cum flexiſſet, fœcialem ad Delphinum mittit, perjurioque & ignavia, quod ſe abſente terras ſuas invaſiſſet, exprobratis, duelli illi, aut id ſi malit, concurrendi cum univerſis utrimque copiis, conditionem defert. Abi, reſpondet ad ea Delphinus (infenſus Sabaudo æmulatione prava, quod cum violatione fidei maculoſum egregia fama anteibat) renuncia principi tuo, non in unis corporis viribus hominis conſiſtere gloriam: ſi aliter ille exiſtimet, habere me tauros quamplurimos, qui longe hac in parte eum ſuperent. Ad univerſi autem prælii aleam ſubeundam quod attinet, ſi exercitus nunc illi ſit inſtructiſſimus, futurum pro-

pediem.

pediem ut ego non minoribus inſtructus copiis, eum, ubicunque locorum ſit, ad internecionem perſequar. Stativa paucos ibi dies cum habuiſſet Sabaudus, ubi neque ab hoſte copiam pugnandi fieri, neque res ſuas diuturnioreꝫ ibi moram pati videt, quod re frumentaria pabulationeque ab hoſte intercluderetur, retro, unde venerat, Barrauxia arce, quæ non multum in oppugnando præbuit moræ, ex itinere intercepta, deletaque, inſidiarum quæ parabantur ignarus, abit. Cæterum ad Silvetteum ſaltum cum perveniſſet, pecoris plurimum ſecum trahens, qui in iis locis clam à Delphino in inſidiis conditus fuerat armatus miles, ubi ille præteriiſſet, ejicit protinus ſe, extremumque carpens agmen, cædem maximam facit, cæteriſque in fugam actis, captivos aliquot, amiſſæque prædæ bonam recipit partem. Celeriter ad Amadeum hujus cladis fama perlata eſt: ſed cum longius, jam progreſſum hoſtem ſe conſequi poſſe deſperaret, in cepto perſeveravit itinere, bellum primo quoq; tempore redintegraturus. quod haud dubie feciſſet, niſi Carolus Siciliæ rex Delphinum Genuenſemque illi denuo, pace inter eos facta, reconciliaſſet. Oppidum erat ea tempeſtate non ignobile in agri Pedemontani ſitum confinio, Iurea:

Inu-

Inuream appellant alii, Eporediamque olim dictam ajunt. Hærebant in ea adhuc priſtinæ illius inter Guelphos Gibellinoſque factionis reliquiæ, pari viris fœminiſque obſtinatione in mutuas cædes ruentibus. Cædibus quippe ac incendiis graſſari, cognatis ac affinibus ultimam vim adferre, & ſacra denique non ſecus ac profana violare, fas eſſe putabant. Imo virtutis & gloriæ ducebant loco, ſi ad oſtendendum factionis ſtudium, maxime crudeles evaſiſſent. Tot tantiſq; periculis quo defungi in univerſum ſemel tandem cives poſſent, non alia melior viſa via, quam ſi in Amadei hujus ex Sabaudia uſque accerſiti, ditionem poteſtatemq; communi conſenſu concederent. Nam quam tollendo illi malo, dum Guelphi Philippum Moreę principem (cui paternum genus è Thoma Sabaudo principe Pedemontano, mater ex Roberto Altiſſiodorenſi Grçcorum imperatore erat) Montisferrati marchionem Gibellini, ſuę quemque cauſſæ patronum ea lege, ut, principatus inter eos diviſa poteſtate, alternis imperarent annis, deligunt, viam inierant; ea potius dum ſuperbe avareque nimis dati à principibus illis prçfecti jus dicunt, malo facem prætulit. Noluit ſolus ea tyrannide potiri comes Sabaudus, ſed Moreæ principi (cum quo paribus

ribus populum illum regeret auſpiciis) illi ipſi, cujus paulo ante meminimus, voluit communicatam, nullum inter datos ab utroque magiſtratus diſſidium futurum affirmans, quod Moreus ſibi ſanguine proxime junctus, utriuſque autem ſubditi ejuſdem gentis nominiſq; eſſent. Nec fefellit eum illa opinio: ſtatim enim ut communi utriuſque edicto (gloriæ dominationiſque certamine inter eos ceſſante) ne quis factionum harum ullam in poſterum faceret mentionem, vetitum fuit, ſtudia partium fuere ſublata, & controverſiæ illius memoria una cum ingratiſſimo utrique parti nomine, evanuit, urbſque ipſa multis caſibus defuncta, longa pace cuncta refovente, ſub tutela Sabaudicæ manſuetudinis hactenus acquieſcit. His intento rebus, & in omnes curas diſtracto Sabaudo, nuntiatur Genevenſem comitem, ex diuturniore ejus abſentia capta occaſione, caſtellum quoddam, cui Gaillardo nomen inditum, ſummo ſtudio diligentiaque in Arvi fluminis ripa, haud procul à Genevenſi urbe, condidiſſe, firmoque præſidio muniiſſe, ut quotieſcunq; in Sabaudiam excurſiones facere vellet, tutus illi ſemper ad eum locum foret receptus. Eo accepto nuncio, domum, rebus Ivreæ ex ſententia conſtitutis, properat, hoſtiſque exem-

plo, in Geiſii tractus confinio arce [illegible], quam Marnalzum appellavit, ad finium ſuorum defenſionem, ſimul ut hoſtiles ex ea agros infeſtos faceret, admirabili celeritate exſtruit. Maximæ ex caſtellis hiſce editæ utrimque ſtrages, donec Guilelmi Foucignii Geiſii dynaſtæ inſigni ſtratagemate, arx Marnalza capta deletaque fuit. Ad cujus acceptæ cladis rumorem, accurrens propere cum equitum manu Sabaudus, adeo in tempore venit, ut lætum inſolentemque ea victoria hoſtem & præda grave agmen trahentem, opprimeret, antequam de adventu ejus quicquã ille reſciviſſet: Foucigniano milite omni, pauciſſimis demptis, aut cæſo, aut capto. Foucignio ipſi vix elabẽdi ſpatium ſuperfuit. Dum ad Marnalzum eo modo res geritur, Delphinus (qui in Sabaudi perniciem una cum Genevenſi comite videbatur conſpiraſſe) Sabaudi res orſus obterere, Robertum Mombelium Entremontii dominum, Sabaudi clientem, per Ioannem Albonium fratrem ſuum, magnis muneribus, & majoribus promiſſis ad ſtudium ſui perducit, efficitque ut exuto erga Sabaudum obſequio, fidem ſibi ſuam obſtringat, Entremontiumque ſuo beneficio poſſidere palam teſtetur. Graviter eam tulit injuriam Sabaudus, Mombeliique deteſtatus perfidiam,

diam, firmo validoque in finitimis Genevenſi ſolo locis, præſidio relicto, Entremontiam arcem obſidet, & ita mox circumvallat, ut re frumentaria & pabulatione intercluſi obſeſſi, jumentis, equis, gliribus, felibus, canibus, & cæteris id genus impuris animalibus, quæ profana fœdaque in uſum neceſſitas vertit, jam abſumptis, virgulta poſtremo & ſtirpes & internatas ſaxis herbas vellentes, Sabaudi ſe tandem, poſtquam nihil in Delphino præſidii eſſe intellexere, voluntati (neque enim alias ille deditionis conditiones admittere) permittere, & Entremontium illi regulum tradere cogerentur. Entremontio ad pedes ſibi abjecto, & pœnam multis lachrimis deprecanti, delicti illius Amadeus, qua erat indulgentia, gratiam fecit. Cujus ſuæ lenitatis eum tulit fructum, ut admirabili fidei obſtinatione forti in poſterum ejus toto eo bello opera uteretur. Interea dum Entremontiam arcē Sabaudus obſidet, Genevenſis (qui aliū longe ejus obſidionis exitū exſpectarat) hominum quorundam inquietorum (quibuſcum & cum Foucignio, affinitate fœdereque jamdudum ſibi juncto, conſilia clam ſua communicarat) opera, in Genevenſem urbem intromittitur. Ea urbs (obiter hoc dicam) ſoli loci Epiſcopo (qui ipſus una cum Genevenſi comi-

te,licet omnem is ſemper moverit lapidem ut humeris jugum hoc ſuis excuteret, Sabaudi imperium reſpicere erat ſolitus) antiquitus paruit, neque comiti (cujus, late alioqui imperitantis, imperii fines, urbis muris terminabantur) quicquam in eam urbem juris fuit. Diſplicuit vehementer factum hoc civibus cæteris, qui pro Sabaudo fidem & arma uſque ad ſupremum ſpiritum retinuere obſtinati, Sabaudicis ilico prolatis ſignis, Sabaudicoque inclamato nomine, tantiſper dum Sabaudus (quem eorum quæ acciderant extemplo fecere certiorem) accurrit, urbem fortiter, duce Ioanne Fillierſio equeſtris ordinis viro (qui ad omnia quæ agenda forent, quieta cum induſtria aderat) tuentur, & pulſis cæſiſque levi certamine, qui contraria ferre auſi fuerant arma, reliquis, qui ejus conjurationis inventi conſcii,affineſque (Genevenſi fuga jam elapſo) catenas iniiciũt, ſpoliataſque eorum ædes funditus evertunt. De illis ſtatim ut in urbem venit Sabaudus, ſumpto ſupplicio,rediit oppidanis concordia. Cæterum arce quæ aliquamdiu reſtitit, paulo poſt expugnata, quotquot in ea inventi,occidione omnes (ſolis demptis matronis aliquot, quæ ex urbe in eam profugerant, quibus parcitum fuit) occiſi fuere. Pulſus quoque

paulo

paulo poſt & loci fuit prçſul, quod is cum Genevenſi de eo in urbem denuo introducendo, conſilia clam habuiſſe fuiſſet compertus, Rouvereumque (quæ ejus parebat imperio arx) à Iacobo Quartio Chabloiſii præfecto, viro nobili, vi expugnatum direptumque fuit. Enimvero cum defuncto tandem Humberto Delphino, exſtinctoque paulo poſt Amadeo comite Genevenſi, bellum quoque ſimul ſublatum finitumque crederetur, æterna nihilominus hæreditariaque quaſi, in liberorum animis paterni illius in Sabaudum odii manſere ſemina. Genevenſi Guilelmus, Delphino Ioannes (cui Henricus præſul Metenſis, frater) filii, ſucceſſere, optime inter ſe, majorum ſuorum exemplo, concordes adoleſcentes. Bellum itaque conjunctis animis viribuſque cum redintegrarent, & plurima agro Sabaudico, ab ea parte qua divi Andreæ fanum eſt, inferrent mala, filio ſuo Eduardo, juveni impigro, & cui par cum illis ætas, in Pedemontanum ſeceſſurus agrum, belli illius ſummam Amadeus committit, bono eum animo eſſe jubet, belloque & armis rempublicam attollere, ſibi pacem domumque curæ fore. Accipere paternum imperium Eduardus (cui principium illa militia fuit). & nobiliſſimo atque fortiſſimo quoque ex

propinquis, clientibus & amicis evocato, haud temnendæ manus ductor, adverſus hoſtem magna cum cura & mox gloria tendit. Quo (poſtquam dubio ancipitique aliquamdiu ad divi Andreæ fanum marte cum illo pugnaſſet) ſingulari ſua ſuorumque virtute, tandem profligato, victor diſceſſit, gaudente ſupra modum ad ejus victoriæ nuncium patre, quod cunctis ſuper vota fluentibus, quã de filii ſui præclara indole, animo ſpem conceperat, ea quoque ſe haud fruſtratum videret. Varius belli hujus ſucceſſus eventuſque fuit: & cum nunc hunc, nunc illum, nunquam diu eodem veſtigio ſtare ſolita fortuna, benignioribus oculis adſpiceret, neceſſe erat, ut deſtructis brevi depopulatiſque miſere utrimque agris, qui ſteriles neque fecundi ſatis per ſe, cum minore plerumque quod acceperant fœnore, reddere erant ſoliti, intentiſque alimentorum pretiis, plurimi indies fortunis provolverentur, & gravi rerum omnium preſſi inopia, ſolum tandem verterent, donec eorum diuturnioribus moti malis calamitatibuſque, viri aliquot graves, & magni utrimque nominis, inter quos Tarenteſius archipræſul, Moreæ princeps, Guigo Allemanus Valbonnoiſi regulus & antiſtes Gratianopolitanus (qui docta elegantique oratione

ratione plurimum ad eam rem contulit) pacis parti utrique fuere authores; quæ ipſis conciliantibus tandem cum coiiſſet, Guilelmo comiti Genevenſi Agnes, Foucignio Maria, Sabaudi filiæ, nupſere. Non amplius biennio ea ſtetit pax. Delphinus enim (nam reliqui duo datam ſocero fidem violare, ſollicitante licet Delphino, nefas duxere) oblatam præter ſpem potiundæ Ambrunayæ (ad pontem Ainſium cum opulentiſſima abbatia ſitum oppidum hoc) occaſionem omni fide potiorem habuit. Monachi eo in monaſterio inter cæteros erant tres, ex Delphinatu oriundi; præter animum ad flagitia præcipitem, inimici antiſtitis ſui, comitis Amadei propinqui, viri ſanctis moribus integerrimaque vita, quod ab eo vitiorum ſuorum gravibus ſeriiſq; verbis ſubinde admonerentur. Hi cum admoniti nihilo fierent meliores, neque reſipiſcerent, duriuſque idcirco ab Abbate, juxta monaſterii præſcriptum legeſq; haberentur, in hominis optimi, ipſi ſceleſtiſſimi, clam conſpirantes necem, ad rem atrocem animum adiiciunt. Delphinum itaque (cui ſe principi rem longe gratiſſimam facturos, ſi oppidum una cum monaſterio illi traderent, haud erant neſcii) per ſpeciem inviſendi parentes adeunt, multiſque illi verbis Abba-

tem hunc hoſtem illi eſſe infeſtiſſimum, ſiniſtroſque paſſim de eo ſermones cum non levi nominis ejus ignominia ſerere, graviterque ferre ſi aliter quis ſentiret aut loqueretur, odiſſe etiam, indigniſque tractare modis (cujus rei ipſi feciſſent periculum) quotcunque ex Delphinatu eo locorum commigraſſent, perſuadere conantur. Provecti longius, Abbatem abbatiamq; & ſimul oppidum ipſum, ſi præſidium acciperent, furtim tradituros ſe pollicentur. De Abbate, parum ſibi curæ eſſe, quænam eum fortuna, quiſve maneret exitus, reſpondet Delphinus: at oppidum ſibi ſi tradant, ſummi ſe beneficii id habiturum loco. Vbi aſperatum Delphinum, & poſſe Abbatem perverti, ſatis hominibus illis facinoroſis patuit, in monaſterium ilico redeunt, intromiſſoque, ea quæ inſequuta eſt nocte, per averſam monaſterii portam, quem à Delphino in eam rem acceperant, milite, Abbatem in ipſo ſacræ ædis veſtibulo (precibus enim matutinis pro recepto more decantandis, ad templum illo ipſo tempore properabat) comprehendunt, & ad multò ante præcogitatum revoluti facinus, injecto cervici ejus laqueo, ex feneſtræ cujuſdam tranſverſo tigno ſuſpenſum, nefariis manibus necant. Quo ſceleſtiſſi-

ſtiſſimo patrato facinore, Delphini mox palam proferuntur ſigna, illius inclamatur nomen: facinoroſi autem monachi illi monaſterii in ſe ſuſcepta protinus procuratione, in ſuam ſuorumque rem monaſterii proventus omnes convertunt, mirantibus mortalibus omnibus facinus adeo nefandum conſcio Delphino perpetratum. Et mirum mehercule erat, virum ea nobilitate ita temere vitæ profligatiſſimæ monachis fidem habuiſſe. Sed quid non deſignat ſuo nunquam contentus, & alieni appetens ſemper animus? Vtinam noſtro hoc deploratiſſimo ævo non eadem cæcitate plerique mortalium (eodemque avaritiæ abrepti æſtu) laborarent, indignioraque his committerent! Quam velim eorum ſemper animis illud Iulii Cæſaris obverſari: *Conſueſſe deos immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro ſcelere ulciſci velint, iis ſecundiores interdum res & diuturniorem impunitatem concedere.* Quanquam ad monachos hos quod attinet, non diu admodum tantum facinus tulerunt impune. Sabaudus enim, ut quæ ad Ambrunayum acciderant, intellexit, non contemnendam ilico, rei indignitate commotus, equitum peditumque eo miſit manum. Hic cum ſummo ſilentio &

ſine ſtrepitu ullo iter facere juſſi, Ambrunayo ſtatim ut in conſpectum venere, potiti ſunt, cæſiſque qui Delphini nomine locum invaſerant, comprehenſos monachos, totius hujus tragœdiæ authores, & compedibus vinctos, ad eccleſiaſticum cui ſubjecti erant magiſtratum (ita imperarat Amadeus) puniendos ablegant. Graviter factum hoc ferens Delphinus, ruptę pacis culpam in Amadeum comitem, quod urbem nihil ad ſe pertinentem, vi occupaſſet, conferre. Cum iis itaque quas apud ſe tum habebat copiis in Verboyneos irruptionem facit, Mirebellumque arcem obſidet: qua deditione, an prę fecti (quod quidam opinantur) proditione (ajunt enim ipſummet Delphinum proditionis paulo poſt ab eo exegiſſe pœnas) incertum, potitur tandem. Cæterum ubi Amadeum comitem, utriuſque generi Auſtriæque ducis, & propinquorum ſuorum, Roberti præſertim Burgundiæ ducis (cujus filiam Blancam, Sabaudi filius Eduardus, uxorem duxerat) auxiliis confirmatum, maximas adverſum ſe copias ducere intellexit, in Delphinatum eveſtigio, arce illa reſtaurata, validoque munita præſidio, & commeatu in eam ſubvecto, trajecto rurſus Rhodano, rediit. Admirati ſubitum hoſtis diſceſſum Sabaudus ſociique proceres,

res, ejuſque, quod hoſte non viſo, in fugam ſe dediſſet deteſtati ignaviam, divi Germani fanum (in Bieugeojſii ſoli ingreſſu ſitum oppidum, peropportunum ex Breſſano agro in Sabaudiam ire volentibus) exercitu in eas oras ducto communi conſilio obſident: ſed cum longam obſidionem, magno ſibi ad cætera impedimento viderent fore, neque ita facilis eſſet expugnatio (quod Delphinus quæ parabantur à perfugis edoctus, de juſto præſidio, re frumentaria, cæteriſq; ad diuturniorem obſidionem tolerandã rebus neceſſariis, abunde oppido proſpexiſſet) ſtratagemate quodam uti conſtituunt. Obſidionem itaque præter obſeſſorum ſpem opinionemque ſolvunt, & quaſi ad Languienum oppugnandum totis caſtris properarent, præ ſe ferunt. Cujus rei per ſpeculatores certiores facti obſeſſi, oppido illi ut ſuccurrerẽt, breviore itinere ac per tramites occultos, hoſtẽ prævertendum rati, divi Germani relicto fano, Languienum citato feſtinant gradu. Sabaudus quod volebat, conſecutus, converſo opinione citius itinere, divi Germani fanum repetit, obſeſſumque aliquamdiu locum (fruſtra qui egreſſus paulo ante fuerat, regredi conante milite) vi capit, non ſine ſuorum (fortiter ſeſe tuentibus oppidanis, qui ad unũ

cæſi omnes) inſigni ſtrage; arcemque, quę aliquamdiu adhuc ſe tenuit, præfectus, à commeatu inſtructiſſimam licet, quod militem fere omnem amiſiſſet, dedere tandem coactus fuit. Admiranda profecto militum eo ſæculo erga duces fuit obſervantia, ingens obſequiũ. Oppidum vi licet miles, & quidem cum gravi ſuorum occidione, cepiſſet, & in prædam ſibi idcirco dari non injuria depoſceret, à ſpoliatione tamen, quod ita Sabaudus cæterique proceres (quibus durum videbatur, cum cæſis oppidanis propemodũ omnibus, nulla fere eo in oppido vacua à luctu domus eſſet, gravioribus miſerum populum calamitatibus premere) miſſis per urbem præconibus imperarẽt, abſtinuere. Gravi quoque edicto, pluribus paſſim per vicos plateaſque erectis crucibus, matronarum virginumque pudicitiæ, (cum ſempiterna eorum principum laude) conſultum fuit. Neque militum fuit quiſquam, qui vel abjectiſſimo ſcorto vim inferret. Amberievo inde oppido vi quoque expugnato, maximis, qui ſubſidio venerant, donati muneribus, ad ſuos rediere. Vehementer utriuſque oppidi amiſſione conſternatus Delphinus, Guigone filio, & bonorum ſuorum omnium, & inveteratiſſimi ſimul illius adverſus gentem Sabaudicam odii, ſuc-

ſucceſſore relicto, ex animi mœrore paulo poſt decedit. Annus jam aderat Domini milleſimus trecenteſimus & quartus, quo, cum Philippo Galliarū regi ingens adverſus Flandros (qui memorabili illa de Gallis ad Cortracum parta victoria, ferociores, induciarum, quas cum rege fecerant ſecuri, in bello nihilominus perſeverabant) exercitus eſſet educendus, ut quas Sabaudus Delphinuſque in mutuam perniciem inſtructas multis jam annis habebant copias, iis eo bello uti poſſet, omni ille ſtudio inter eos uti pacificaret, laboravit. Qua tandem procurata pace, & milite utrimque dimiſſo exauthoratoque, equitatus omnis, & peditū magna manus ad eum protinus tranſiit, adeo ut ſupra trecenta hominum armatorum millia, in exercitu ſuo Gallus (ſi veri annales) haberet. Copiis quas Gallo Sabaudus auxilio miſit, Eduardum filium (quem equeſtri paulo poſt gladio rex Gallus cinxit) præfecit. Cujus cæterorumque procerum, qui ſubſidio venerant, ſingulari virtute, victoriam tandem dubio ancipitique aliquamdiu licet prælio, de Flandris rex reportavit, cæſis millibus ſupra triginta, & plurimis captis. Intoleranda eo tempore pleroſque ſitis in regio exercitu exſtinxit: Antiſſiodorenſem comitē inter cæteros. Flandris

in univerſum tandem debellatis, dona amicis cæteriſque qui ſubſidio venerant, pro cujúſque merito, rex dedit. Eduardus in Sabaudiam rediit. Sunt qui ſcribant, Amadeum hunc ejuſque ſucceſſores hæredeſque ab Henrico Luxemburgenſi imperatore, quod ipſe majoreſque ejus imperatorio orti ſanguine, ita de imperio meriti eſſent, quodque in Italiam euntem imperatorem per ditionis ſuæ fines conceſſo tranſitu, regio ubique apparatu, in omnibus imperio ſuo ſubjectis locis, excepiſſet, & Berna uſque, Romam, ejus coronationem auguſtiorem ſua præſentia uti faceret, deduxiſſet, imperii in Aſtenſi oppido renuntiatos principes. Cæterum quia ſæculi illius anno decimo, ipſo Aſſumptioni virgineæ feſto die, Amadei hujus unius potiſſimum virtute fortitudineque, Rhodus inſula in Chriſtianorum venit poteſtatem (in qua ad annum uſq; M D XXII. quo, toties fruſtra Turcis petita obſeſſaque, à Solimano tandem per vim capta fuit, perſeveravit) & Magni meruit nomen, & ut Sabaudiæ inſignia, quæ eadem & imperii erant (Saxoniæ ducum, ex quibus Sabaudici orti proceres, inſignibus interſtincta hactenus) ſcuto equitum Hieroſolymitanorum ſodalitii Ioannitani, cruce ſcilicet argentea in ru-

in rubri coloris clypeo, ipſis petentibus equitibus (qui Rhodo ab imperatore Conſtantinopolitano donati tum , Rhodii ab eo tempore equites dicti fuere) in navatæ virtutis præmium decorarentur, utque ædibus , quas Lugduni ſitas habebant equites Templarii (quorum funditus ea tempeſtate exſtirpatorum, jure ne an injuria variant annales, bona Ioannitanis ceſſere) ab ejus ſodalitii præfecto donaretur. Errant graviter, quippe qui Amadeo ejus nominis ſecundo per Sabaudiam imperante , Rhodum captam, cæteraque , quorum meminimus , contigiſſe ajunt. Ortum ab Rhodi hac expugnatione ſymbolum illud quadriliterarium FERT. Sabaudicæ ab eo tempore familiæ proprium manſit. Variæ ſymboli hujus traduntur interpretationes, & pleræque prorſus abſonæ : veriſſima illa, qua FORTITVDO EIVS RHODVM TENVIT, eo ſignificari plerique autumant. Avenionem poſt collocatam Leopoldo Auſtriæ duci filiam ſuam Catharinam profectus,ut genero ſuo imperatori Conſtantinopolitano ſuppetias adverſus Chriſtiani numinis hoſtes procuraret , ſæculi ejus anno XXIII. idibus Octobris decedit , & in Altecombano monaſterio ſepelitur. Scribitur Amadeus hic quod ſex illi uxorique ejus uno

eodem

eodemque tempore per nocturnam quietem viſi infantes, qui flexis Deum orabant genibus ut comitem Sabaudum ejuſquè uxorem, ſobolis compotes facere dignaretur, in Cluniacenſi monaſterio ſex infantium, qui pro Sabaudiæ principum ſalute ſtatas perpetuaſque Deo dicerent preces, inſtituiſſe collegium, cui peropimos annuos conſtituit proventus. Singulari quippe divini numinis diſpenſatione accidiſſe ſibi perſuaſerat, ut ſibi ſuæque uxori infantes illi apparerent, præſertim poſtquam uxorem ſuam, ſterilem hactenus, gravidam ex eo tempore factam cognovit. Ejus collegii (cui CONVENTVS SANCTVS, quod etiamnum hodie obtinet, inditum nomen) legibus cautum inter cætera fuit, ut ſimul atque aliquem ex hiſce infantibus, tale quid quod caſtis innocuæ illius ætatis moribus repugnaret, & malitiæ præ ſe ferret ſpecimen, deſignare contingeret, illo moto, alius protinus in ejus ſubſtitueretur locum. Cautum quoque, ut, eorum infantium aliquo, ea ætate ex luce hac decedente, non aliæ in æde illa ſacra, in qua ſepeliendus eſſet, dicerentur preces quam quas divis Innocentibus feſto die cani conſuetum eſt. Videtur Amadeus, ſi verus Paradinus, filium quoque habuiſſe Ludovicum. Scribit enim Amadeo ejus no-

nominis ſexto, ex Amadei hujus filio Amadeo nato, patruum fuiſſe Ludovicum & ſimul tutorem, eumq; deceſſiſſe paulo poſt Amadeum quintum fratrem ſuũ. ſed labitur ille, & eorum quæ paulo ante vere dixerat, haud meminiſſe videtur, Ludovicum nimirum Amadei ſexti tutorem, Amadei quinti (ſexti patris) fuiſſe cognatum, patruelem ſcilicet, & ex Ludovico Vaulxio natum. Sunt qui tertiam Amadeo huic aſſcribant uxorem, Delphini ſcilicet Viennenſis filiam: ſed mihi ea de re compertum nihil hactenus. Referunt Hollandiæ annales dignam (meo judicio) quam obiter hic aſſcribamus rem. Imperabat ſub hæc ipſa (inquiunt) tempora per Hollandiã Florentius ejus nominis quintus, is ipſus quem Gerardus Velſius, inauditi antea facinoris, cum Ghysberto Amſtelio, Hermannoque Woerdeno ſocero, ſocietate inita, per inſidias captũ, & viginti unoq; confoſſum vulneribus, infami parricidio trucidavit. Hic variis crebriſq; cum Friſiis Flandriſq; commiſſis prœliis, cum nobilitatis meliorem amiſiſſet partem, & pleroſq; etiam gravis, quæ per ea tempora graſſata fuit, peſtis ſuſtuliſſet, optimum atque opulentiſſimum quemque in Hollandico agro, ex eo hominũ genere qui rem tractabãt ruſticam, conquir

præcepit. Singulorum inde moribus facultatibuſque ſpectatis, ſecrevit à vulgo, quorum virtus opeſq; eminebant: Quadraginta hi fuere, novæ nobilitatis ſeminario deſtinati. Hos ipſo Dominico natali feſto die, ſub ſalutis annum MCCXCV. Hagamcomitis, in regiam adduci juſſos, poſtquam communicatis conſiliis, liberaliter accurateque adhibitos ſolenni convivio habuiſſet, remotis tandem epulis, in equeſtrem cooptavit ordinem, qui honoris ampliſſimus gradus, clypeoque (quod acceptæ nobilitatis, quam in poſteros transfunderent, eſſet inſigne) donavit. Admonitos deinde, quando in id faſtigium recepti eſſent, ut obliti ſtatus, quem ſuo beneficio exuiſſent, præclaris in poſterum, & dignitati quam obtinerent convenientibus animum intenderent actionibus, dimittit. Magnam ea res comiti, apud eos in quorum familiis vetus nobilitas, (qui in contumeliam factum hoc accipientes, mancipiorũ eum paſſim deum appellabant) invidiam conflaſſe ſcribitur. Quaſi vero ulla exiſtat nobilitas, quæ non ab hujuſmodi aut his non abſimilibus parvis exilibuſque initiis, & olim apud Romanos rerum dominos (cum Fabii, Lentuli, Cicerones, Piſones ex agris ad imperia vocarentur) & hoc noſtro majorumque noſtrorum

avo per virtutem (in cujus actione illa conſiſtit) ortum habeat. Legimus, magnum illum Alexandrum Macedoniç regem, cum Alexandriam urbem in Tanais amnis ripa condidiſſet, incolas novæ urbi dediſſe captivos, quos, reddito pretio dominis, liberarat, quorum poſteri (inquit Quintus Curtius) nunc quoq; nondum apud eos, tam longa ætate, propter memoriam Alexandri, exoleverunt. Prçclare mehercule Cicero, cum cognomen ſuum (ut Hadrianus Iunius, vir raræ reconditæque eruditionis, author eſt) ob ciceris leguminis vilitatem, faſtiditum atque inviſum intelligeret, amicis aliud ſumendum ſuadentibus, reſpondit, ſe nomen Ciceronis longe redditurum illuſtrius, quam vel Catonum, vel Catulorum, vel Scaurorum. quæ cum primis illuſtres apud Romanos familiæ erant. Quare gravem mihi hominum (quos in nobilium album à Florentio comite relatos oſtendimus) poſteris injuriam feciſſe videtur, quiſquis hiſtoriæ hujus author eſt, quod eorum ſimul nomina nõ ediderit. Omiſſum id fortaſſis ab eo, ne tam vilia prodendo exordia, eorum animos offenderet. verum meminiſſe debebat, eadem fere (uti diximus) ubique gentium veræ nobilitatis, & quæ virtutis præmium ſit, rudimenta cunabula-

que eſſe, & humili obſcuroque, aut ſaltem minus generoſo loco ortos, ſtirpis ſæpe ſuæ propagini & ex ſe genitis virtute partum generoſum (inquit idem Iunius) nomen & titulum, quaſi tranſcriptum relinquere. Sed natura mortalium hoc quoque nomine prava ſiniſtraque dici poteſt, quod majorum noſtrorum (quos æmulari aut nolumus aut nõ poſſumus) tædium nos capiat; & quo degeneramus magis, longiuſque ab eorum integritate, ſimplicitate, candore, fide, cæteriſque quibus claruere, nomenque ſibi atque ingratæ poſteritati peperere, emigramus virtutibus, eo magis eorum nos, qui umbrã virtutis potius, quam virtutem ipſam amplectimur, pudeat pœniteatque. Quanquam non poſtremas ego inter familias nobiles tenere exiſtimem, qui ab illis genus ducentes, ſuamque ad eos originem referentes, per tot annorum ſpatia (trecenti enim & amplius effluxere anni) nominis ſui claritudinem, nulla degeneris affinitatis ſordidæve functionis intercurrente labe, queant extendere.

De Eduardo Sabaudiæ comite.

EDuardus Sabaudiæ comes nonus, Amadei proxime antepoſiti, cui, divi Mauricii, anno poſt natum Dominum

M CCC

M CCC XXIII. menſe Octobri, accepto annulo, ſucceſſit filius, ita ab adoleſcentia vitam inſtituit, ut avo patrique (ut erat acri atque impigro ingenio) in omni virtutum genere ſimillimus evaderet. Magna in eo militiæ (cujus exercitium cæteris omnibus præferebat) erat ſcientia, cui clementiam ſummam conjunxerat, hoſti qui ſtrenue rem geſſerat, ingentem ab eo cladem accepiſſet, licet (quod in Seſlainſiæ arcis apparuit expugnatione) parcere glorioſum ſibi ducens. Liberalitatis (qua nulla dignior magno principe virtus) uſq; adeo erat amãs, à prodigo parum uti abeſſet. Cui rei modum nullum cum faceret, excederentque longe annuos ejus proventus maximi, quos quotidie faciebat ſumptus, ſubditũ ſibi populum ſolito longe majoribus tributis uti premeret, neceſſe omnino fuit. Hugonem Foucignium, ſororis ſuæ Mariæ virum (cui juvenili temerarioque conſilio, cujus ſolam dominandi libidinem cauſſam habebat, nunquam ab eo læſus, arma intulerat) præliis aliquot, eo præſertim, quod ad Alingeſium Sabaudo tum parentem arcem, quam Delphinus obſederat, commiſſum, cum ſuperaſſet, maximaſque ejus ſubditis, Montforchieria & Seſſainſia deinde) quæ Genevenſis comitis imperium reſpiciebat

arx) inter cæteras expugnatis, Beaugeſioque (quod Foucignius paulo ante caſtellum invaſerat) recepto, & Lucingeo oppido una cum arce vi capto, clades intuliſſet; acri tandem ad Varejam (Montem Mortarii appellant alii) commiſſa pugna, in qua & ſtrenui militis & boni imperatoris officia ſimul exequebatur, cladem inſignem accipit exercitu prope univerſo, quem, hoſtilibus contemptis viribus (quæ copiarum quas Guigo Delphinus, Guilelmus Genevæ comes, cui Amadeus filius ſucceſſit, & Hugo Genevenſis, Guilelmi comitis frater, adduxerant, acceſſione, maximum acceperant incrementum) vinci non poſſe, (minus jam cupiditatibus ſuis, inter obſequia fortunæ, temperans) ſibi perſuaſerat, deleto profligatoque; ducibus aut captis (in quibus Robertus Burgundus Antuſieſii comes & Beauieuſii regulus cum Amadeo Challanno, Fenicis in Pedemontano ſolo domino, cujus magna apud Sabaudum erat authoritas) aut cæſis. Captus quoque ipſuſmet Eduardus fuit comes: ſed accurrentibus protinus, ad Guilelmi Bourgii (quem equeſtris ordinis virum longa ætas gnarum militiæ fecerat) clamorem, Hugone Bozeleſio, nobili & impigro juvene, Guilelmi filio, Entremontioque regulo, hoſtibus

ſtibus eripitur, nequicquam iis qui manus illi iniecerant, Alberti Suſſonnagei, (qui haud procul aberat) miſſo tubicine, auxilium implorantibus: Ille enim prælio alibi intentum ſe, neque diſcedere inde poſſe ſimulans, ſervatæ olim ab Eduardo vitæ ſibi beneficium, ſimili beneficio compenſare voluit. Ad Galliarum enim regem à Delphino miſſus legatus, cum interfecto in regis conſpectu Ægrevilleo, regii palatii præfecto, in præſentiſſimo vitæ periculo verſaretur, Eduardi, qui tum forte fortuna aderat, precibus ſupplicio ſubtractus fuit. Apparet hinc, nullum male collocari beneficium, quod in homines probos & virtutis amantes confertur: & ut nihil tam firmum, cui periculum non ſit, etiam ab invalido; ita quoque mortalium nullum eſſe, cujuſcunque demum is fortunæ conditioniſve ſit, qui non aliquando vel maximo potentiſſimoque principi uſui eſſe & laboranti ſuccurrere poſſit. Quod divini haud dubie Numinis ſingulari providentia diſpenſatione neque accidere ita ſolet, ad mutuæ hominum inter ſe ſocietatis conſervationem. Hugoni Genevenſi Vareia illa parebat arx, quam obſeſſam ſibi proculdubio ſubjeciſſet Eduardus, & gloriæ prædæque plurimum partum fuiſſet, ſi feli-

citati ſuæ frænos imponendo, aut gloriam cum modo, aut prædam cum cura habuiſſet; neque decem dierum, ad extremas jam redacto anguſtias hoſti, ut, ſi interea temporis non ſuccurreretur, arcem dederet, conceſſis induciis, ſuæ ſibi cladis, accurrente ad ſolvendam obſidionem cum magna hominum multitudine Genevenſi, ipſemet author fuiſſet. Cæterum dum Britanniæ Burgundiæque ducum generi ſocerique implorata ope, novum denuo abluendæ prioris ignominiæ labi, exercitum inſtruere parat, in Pariſienſi ecce urbe (quo, ut à Gallo quoque rege auxilia accerſeret, fuerat profectus) mœrore, quem, ob rerum paulo ante præclare geſtarum gloriam adverſo eo prælio defloratā, animo conceperat, conſumptus, Domini anno MCCCXXIX. moritur, majorumque ſuorum in Altecombæ monaſterio ſepulchro infertur. Talis eos plerumq; manere ſolet exitus, qui, quietis ſaturi, bellum, ſuis confiſi viribus, temere, animi ſolummodo oblectandi cauſa, adverſus eos ſuſcipiunt, à quibus neq; laceſſiti neque læſi unquam fuere. Acerrime quippe deſinere plerumque ſolet, facile quod ab iis, qui quo plura habent, acrius quę non habent cupiūt, & ſatietate famem (ut quidam ait) parant, ſumitur bellum; Deo nimirum pa-

cis

cis omnis authorē, oppreſſorum per injuriam,patrociniū in ſe ſuſcipiente. Prudenter mehercule populus Romanus uti illatas ſibi injurias bello acerrime perſequi ſolebat,ſic nunquam ſine cauſſa, nec fere niſi provocatus, arma aliis inferre conſuevit. Libet obiter rem hic aſſcribere, quæ ſub hæc ipſa incidit tempora, cognitione profectò haud indignam: unde talium avido lectori appareat, quam ſint hominum plerorumque, etiam doctiſſimorum, fluxæ, dubiæ, incertæ, atque etiam ſæpe (quod magis mireris) ipſæ ſibi adverſæ, vel in ejuſdem quoque argumenti diſceptatione,ſententiæ;quorum tamen ſi conſcientiam appelles, ea pro utriuſq; cauſſæ defenſione adferent argumenta, eas rationes(etiam ii,quibus cæcis avaritia, omnia honeſta atque inhoneſta vendere mos eſt) ut præter unā ſolamque æquitatem, nihil ob oculos habuiſſe videantur. Quam quoq; incertę fragileſque iis poſſeſſiones hæreditateſque ſint, quibus earum retinendarum cauſſa,judicio ſiſti, litemve ſuſtinere neceſſe eſt,jure quantumvis optimo illi nitantur; præſertim ſi adverſarius obtingat, qui præpotentis alicujus (cujus commendatio vim neceſſitatis adferat) innitatur patrocinio. Cæſo ad Cortracū ſæculi hujus anno ſecūdo,inter proceres

cæteros, Roberto Atrebatenſi comite, cum Robertus ejus ex Philippo filio (qui eo vivo deceſſerat) nepos, repræſentationis illi jure eo in comitatu, uti contendebat, ſuccedere deberet, ſenatus Pariſienſis (Parlamentum appellant) Mathildi Philippi ſorori, Robertique junioris amitæ (quæ Ottoni Burgundiæ nupſerat comiti) cauſſa cognita, Philippo Pulchro rege Præſide, bonorum illorum controverſorum poſſeſſionem adjudicavit; nequicquam ſe jure potiorem clamitante Roberto. cui, ne omnino privatam vitam ageret, comitatus Bellomontanus, multo minoris dignitatis, ac opibus tenuis fuit attributus. Præbuit ea res (eam ipſam præſertim ſententiam, eodem illo Pariſienſi ſenatu, ſæculi illius anno XXXI, in Philippi Valeſii Regis gratiam, confirmante) graviſſimis quibus Gallia multis ab eo tempore annis agitata fuit motibus, occaſionem, maximamque in hominum animis peperit admirationem: præſertim poſtquam vix toto ab eo tempore elapſo decennio, diverſum prorſus in ſimili plane cauſſa judicium ab eo ipſo ſenatu, illo ipſo rege ſententiam primo loco dicente, ferri viderent. Habet ea res in hunc ſe modum: Io. Dux Britanniæ, Petri & Ioannis rufi, ducum, hujus filius, illius nepos, Lugduni

duni oppreſſus ruina muri, filium Artu-
rum reliquit. Is dux, duobus deinceps
matrimoniis liberos tulit: ex Beatrice
vicecomite Lemovicum, & Avennarum
in Annonibus domina, procreavit Ioan-
nem tertium ac Vidonem: ex Iolantide
comite Montefortis progenuit item Io-
annem, cui nupſit ſoror Ludovici co-
mitis Flandri. Ex Vidone nata eſt Ioan-
na & cognomine & offenſo corpore
Clauda. Ioannes tertius dux nullos ge-
nuit liberos, ſuperſtes fratri Vidoni. Is
Claudam fratris filiam nuptui dedit Ca-
rolo comitis Bleſenſis minori filio, ex
Margareta Philippi Valeſii Franciæ Re-
gis ſorore ſuſcepto. Mortuo Ioanne, ejus
frater item Ioannes jure materno comes
à Monteforti, affirmans ſe legibus vo-
cari ad Britanniam obtinendam, Nanne-
tes occupavit, fraternumque aurum,
quod in Lemovicum arce aſſervabatur,
illuc profectus, ſibi depromi juſſit. Exin
Breſtum, quod oppidum arcemque præ-
ſidium Caroli Bleſenſis inſederat, re-
greſſus ad deditionem compulit, Rhe-
dones etiam in poteſtatem redegit, &
Veneti ſe advenienti dedidere. Poſtula-
bat ab rege Franco, ut ſe in fidem recipe-
ret, Britanniæ ducatum eſſe beneficium
Francorum regum. Adverſarium habe-
bat Carolum Bleſenſem. Is uxoris Clau-
d-

dæ cauſſam agebat, illam eſſe Vidonis filiam, qui pater ſi viveret, ſine controverſia ſucceſſurus fuiſſet Ioanni tertio defuncto, quod ab eo frater ſecundus natu foret: Ioannes vero, qui nunc fratrum reliquus eſſet, tertius numeraretur: ac æquum eſſe, eodem loco filiam haberi, quo pater ſi viveret haberetur: hoc in multis aliis publicis privatiſque cauſſis conſtitutum obſervatumque. Ille contra tendebat: teſtabatur recenté etiamnum memoriam, & id quod ſecuti fuiſſent patres Pariſienſes Franciæque compares in comitatu Atrebatenſi adjudicando Mathildi amitæ, excluſo Roberto fratris filio. Quod ſi mulieres in hæreditatibus paternis præferuntur fratrum jam mortuorum filiis, multo æquius eſſe, ſe virum, ſe patruũ, præferri fœminę Claudæ, fratris jam mortui filiæ: quando jam in Roberto Atrebate hujus cauſſæ præjudicium factum ſit, filios filiaſve patrem in ducatibus comitatibuſq; non referre, nõ eodem loco, non eodem jure cenſendos. Se Ioanni tertio duci fratri uno gradu propiorem eſſe quam Clauda fratris filia ſit. Hæc plurimis verbis ſummaque contentione in ſenatu, ſedentibus comparibus, præſide rege, acta. Secundum Bleſenſem ſententia lata, ſtatutumq; aliam aliorum ducatuum comitatuumq; cauſ-

ſam:

ſam: nec Atrebates eodē jure agere quo Britannos. In cauſsā Atrebatenſi palam factum edoctoſque judices, eodem mulieres jure quo viros eſſe ad comitatum Atrebatenſem obtinendum, nec patrum repræſentandorum conſuetudinem in Atrebatibus receptam. Ioannes id judicium non æquo, jureve, ſed in gratiam regis, qui Bleſenſis avunculus eſſet, factum ratus, relicta in Nannetibus uxore filioque Ioanne adhuc puero, ac amicorum fideliſſimis, qui res interea tutarentur, in Angliam, quo Atrebas antea pari dolore trajecerat, profectus, cum Eduardo rege fœdus percuſſit. Ius (inquit tandem Paulus Æmylius, quibus verbis eum ſermonem finit) cauſſaque dubia, utrum patrui an fratrum filii ad res imperiaque obtinenda vocandi ſint, ingentium toto terrarum orbe motuum origo exſtitit.

De Amadeo eo nomine quinto.

EDuardo antedicto rebus humanis exempto, Amadeus eo nomine quintus frater ejus Avenione, ubi tum temporis apud Ioannem Pontificem ejus nominis viceſimum ſecundum, degebat, evocatus, divi Mauricii annulo, ab ejus provinciæ ordinibus invitus reluctanſque (quod modeſte de ſe ſentiens, tanto

ſe o-

ſe oneri imparem diceret) donatur; Margaretæque defuncti Eduardi filiæ (quæ miſſis, ut patrem deceſſiſſe intellexit, legatis, Sabaudiam ſibi tanquam paternorum bonorum veræ unicæque hæredi tradi poſcebat) præfertur. Neque enim (quod longa jam conſuetudine obtinuerat) fæminis aditum ad eum honorem patere illius provinciæ proceres volebant, quamdiu virilis ex ea familia ſtirpis, juſto legitimoque natus thoro, aliquis reliquus eſſet. Quam rem edoctus Britanniæ dux Ioannes, Margaretæ maritus; auri magna accepta vi, uxori juri quod ad comitatum Sabaudicum ſibi eſſe contendebat, uti renuntiaret, author fuit. Princeps fuit pius, inturbidus , prudens, fortis, nullius repentini honoris, adeo non principatus appetens, & pacis amantiſſimus, ab omni ambitionis fumo aliorumque invadendi bona deſiderio in tantum alienus, ut in iis quæ jure ei deberentur cōſectandis haud admodum eſſet anxius, ſollicituſque. Cæterum cum Guigo Delphinus Viennenſis (quem parta ad Vareium victoria Eduardique comitis mors inſolentiorem fecerant) Sabaudicum Foucigniumque agrum depopularetur, cædibus, incendiis paſſim graſſaretur, & hominum pecorumque prædas ageret, ſubditorum

tan-

tandem ſuorum, qui de atrocibus hiſce injuriis (quæ eo uſque provectæ jam erant, ut, conſumptis longe lateque frumentis,neque terra,quæ per hoſtiles incurſiones coli haud poterat, aliud proferente, in maximis ſe anguſtiis conſtitutos viderent) frequenter apud eum querebantur, importunis victus precibus, poſtquam admiranda liberalitate eorum inopiæ neceſſitatique proſpexiſſet, Amadeumque Genevenſem comitem,& Hugonem Geiſii dominum,fædere cum iis facto,in ſuas pertraxiſſet partes,arma adverſus Delphinum (Philippo Moreæ principe, & Ludovico Sabaudo Vaulxii regulo, cognatis patruelibus, auxilia adducentibus) ſumit, juſtoque conſcripto exercitu Monthouſium (quam Humberto fratri ſuo una cum Foucignio agro donarat arcem Delphinus) obſidet, eaque,dedentibus ſeſe obſeſſis, quibus qua erat clementia parci voluit, ſingulari ſua virtute potitur tandem; poſtquam primus inter ſuos, periculo omni ſpreto, cunctantibus ceteris,in murum ſcalis admotis, evaſiſſet, & rem auſus incredibilem atque inauditam, multoque magis ad famam temeritatis, quam gloriæ inſignem,in ſubjectam planiciem, ſequentibus præ pudore certatim militibus (quibus quod prima oppugnatio non ſucceſſiſſet,

ſiſſet, animi nonnihil decreverant) præcipiti ſaltu ſemetipſe, ingenti animi periculo majore (quippe armis fulgentibus conſpicuus, unus præcipuè telis petebatur) immiſiſſet, dignaque prorſus ſpectaculo edidiſſet. Eum locum valido munitum præſidio, commeatuque neceſſario in eum importato, cum militem exauthoraſſet Sabaudus, admotis intempeſta quadam nocte, in Delphini gratiam, clam ad muros ſcalis, Hugo Genevenſis recipit. Cujus infortunii in Seſſellenſi oppido certior factus Amadeus, cum ea quam tum cogere potuit manu, Mõthouſium recta, ſuppetias adducente Genevenſi comite, pergit, ubi còmmiſſo cum Hugone Genevenſi, ad arcis radices, conflictu, victor, Ioannem Sabaudum, quem primo captum congreſſu hoſtis abducebat, recipit; & Monthouſio denuo, dedente quarto obſidionis die Hugone Genevenſi, potitur. Duobus inde medio inter Montmellianum & Aſpremontium loco (ex quo, & quidem ſolo, ad Chamberyum urbem erat aditus) conditis caſtellis Marcheſio Motterioque (quæ modicis inter ſe ſtadiis diſtabant, ne procul repetendum eſſet mutuum auxilium) Delphini, qui eam ſe civitatem ejuſque ſuburbia injecto igni corrupturum jactabundus fuerat inter-
mi-

minatus, vanas ſpes vanoſque illuſit conatus. Vrebat accepta ad Monthouſium clades mirabiliter Hugonem Genevenſem. vindictæ itaque & abolendæ ignominiæ avidus, Villegrandam arcem, milite commeatuque à Delphino acceptis, obſidet, expugnat, ſpoliat, evertit: ſed accurrentibus eveſtigio Amadeo comite Genevenſi, & Ludovico Sabaudo, arx illa una cum oppido reſtauratur, meliorque longe poſt excidium renatæ, quam integræ fuit facies. Sed nihilo propterea magis quieſcentes Delphinates, Perriercam in Sabaudico ſolo arcem, admotis clam ſcalis, & promptiſſimo quoque ſuccedente, ſæculi ejus anno XXXII capere tentant: ubi inſidiæ parum ceſſere, ad vim tranſgreſſi, palam locum obſident, eoque, poſtquam ipſemet Delphinus, qui ſuis ſubſidio venerat, dum propius loci ſitum contemplatur, ab emiſſa forte ex arce ſagitta ictus, cecidiſſet, deditione tandem potiuntur. Obſeſſi ad unum omnes, incolumitatem pacti licet, increpantibus nequicquam tribunis nobilitateque, tanquam fidem per ſcelus abrumperent, ab incondita & in furorem ob amiſſum principem, acta multitudine, quæ ea victoria ex libidine ſua uſa fuit, interfecti fuere: non ſexus, non ætas, miſerationem attulit: arx ſpoliata &

 di ru-

diruta funditus. Guigoni Delphino cum Humbertus ſucceſſiſſet frater, Galliarum rex Philippus Valeſius, pacis Sabaudo juxta Delphinoque author fuit. qua cum ſubditorum ſummo utrimque gaudio confecta tandem, ſanctioris puriorisque vitæ ingreſſus iter Sabaudus, pietatis varie exercendis officiis totum ſe tradidit, ædesque aliquot ſacras conſtruxit, partim à fundamentis (inter quas Dominicanorum ad Montmellianum monaſterium) partim reſtauravit, proventibuſque annuis auxit: & in his ſacellum arcis Chamberianæ & abbatiæ Altecombanæ, in quam collecta undique majorum ſuorum oſſa inferri voluit. quibus ipſe paulo poſt, ſæculi ejus anno quadrageſimo ſecundo, Amadeo filio impubere ſucceſſore relicto, cum ſubditorum omnium, vicinorumque principum (quibus erat longe cariſſimus) ſummo luctu decedens, junctus fuit. Rem de Guigone hoc Delphino, quem ad Pierriercam arcem telo confoſſum ſupra oſtendimus, maximæ admirationis referunt annales, & dignam quæ mortalibus omnibus ante oculos ſemper obverſetur, unde manifeſto intelligant, Deo uti ſecuritatem noſtram, ita quoque & ultionem curæ eſſe.

Delphinus Allobrogum (inquit inter

cæteros

cæteros qui hiſtoriam hanc tradidere Paulus Æmylius) bellum cum Sabaudis (ut inter finitimos aſſolet) ob finium controverſiam gerebat, bello inclitus, ſed alienarum uxorum pudicitiæ infeſtus. Bohemus auxilio illi ſocio amicoque cum ire conſtituiſſet, filius ejus Carolus (ut Pontifex Pius narrat) per quietem viſus eſt ſibi videre, viri divina ſpecie præditi juſſu, præſtanti juvenem forma, editiorem in locum raptum, detractaque veſte exſectum; ſibique interroganti, cur & quiſnam tam egregia indole adoleſcens tam fœde atrociterque haberetur; reſponſum, Delphinum aliena cubilia attrectare ſolitum, meritas pœnas numini dare. Somnium filij in præſentia eluſit pater, bidui viam progreſſus, certum nuntium accepit, Allobrogem in oppugnatione oppidi, vulnere accepto, deceſſiſſe. Quod minus memorabile & fortaſſis vanum credi poſſet, niſi ſub idem tempus occubuiſſe telo hoſtium, ejus gentis annales authores eſſent, & in agro Parmenſi, ubi nocturna quiete id obverſatum fertur, ædem Virginis, ut monumento foret, Bohemum ſtruxiſſe, locupletaſſeque vectigalibus, hancque rem teſtatam tabulis Bohemi regis, legiſſe ſe Pontifex tradidiſſet. Hactenus Paulus Æmylius, cui Franciſcus Belleforeſtus & Bernardus Girartius conſentiunt.

De Amadeo eo nomine Comite ſexto.

AMadeo quinto Amadeus ſuccedit filius, puer admodum, ætatis anno ſcilicet nono, ſalutis vero MCCCXLII, datique qui ætatem ejus regerent, Ludovicus Sabaudus Vaulxii regulus (quem non recte Paradinus patruum illi fuiſſe ſcribit: cui triennio poſt fatis ſublato, Guilelmus Baumeus, ſuæ gentis nobiliſſimus, communi nobilitatis ordinumque provinciæ ejus decreto ſufficitur) & Genevenſis Comes Amadeus, qui eo illum nomine in ſacra ablutione donarat. Viridem dictum ſcribunt, quod ejus coloris veſtibus ut plurimum ipſe ejuſque miniſtri domeſticique uterentur. Alii ita appellatum ajunt, quod annos natus duodecim, in equeſtri ludicro herbacei coloris veſtem geſtans, victoriā reportaſſet. Mortuo Roberto Siciliæ rege, principatus Pedemontanus, qui Roberto paruerat, pro majore parte in Amadei hujus Iacobique Sabaudi Moreæ principis, viri longe optimi fortiſſimique, conceſſit poteſtatem, Ioanna regina, Roberti nepte, quod fæminam patrio more in id faſtigium recipi populus Pedemontanus negaret, excluſa. Vbi primum Sabaudo ætas militiæ patiens fuit

pulſum

pulſum Seduno ab incondita Valeſianæ ditionis multitudine, præſulem, ſuperatis primum prælio Valeſianis, & Seduno deinde urbe vi expugnata, captiſq; deditione Valereſia (in quam ejus civitatis canonici confugerant) & Turbellone arcibus, juraque antiqua pati coactis, in priſtinum reſtituit locum. Renovatum deinde inter ipſum Delphinumque bellum. Cujus hæc fertur cauſa. Hugardus Geiſii regulus, grandi à Delphino accepta injuria, eo deſerto, in Amadei quinti, Amadei hujus patris, partes tranſierat, Geiſiumque baronatum illi ejuſque poſteris clientelari ſubjecerat jure. Cujus facti pœnitētia ductus paulo poſt, acceſitum ad ſe Hugonē Genevenſem morti jam proximus ea lege hæredem inſtituit ut ejus dominatus cauſſa, ſoli Delphino, vero legitimoque domino ſuo, fidem ſuam obſtringat. Offenſus ea hominis inconſtantia Sabaudus Hugoni ad ſe uti veniat, & ejus loci ergo Hugardi exemplo juramentum ſibi præſtet, denuntiari jubet. Ad quæ cum protervius ille (ut erat linguæ immodicus) reſponderet, nihil ſibi cum Sabaudiæ comite Geiſii dominatus intuitu, negotii eſſe, facileque in eius, cui fidem ſuam jurejurando illigaſſet, futurum poteſtate, ut adverſus Sabaudi injurias ſe tueatur atq; defendat:

non tenuit iram Sabaudus. Itaque Florimontum arcem, cum eo, quem arrogantis illius reſponſi quaſi certus convenire juſſerat milite, obſidet, eaque tandem per vim, magna hominum edita ſtrage, potitur. Qua capta, validoq; præſidio munita, ad Geiſium obſidendum recta pergit, quæ ipſa quoque, munitiſſima licet alioqui, & à milite inſtructiſſima urbs, poſt duriſſimam aliquãto tempore toleratam obſidionem, & poſt crebras in hoſtilem exercitum factas excurſiones, in Sabaudi poteſtatem deditione tandem una cum arce venit. Indignari ſupra modum ob amiſſum Geiſium Hugo Genevenſis, & Sabaudiæ fines (Delphino ſtipendia militi præbente) depopulari; arces aliquot, & in iis Mordeſum & Meſſiereſium (quibus vi captis, nulli neque ętati neq; ſexui parcitum fuit) demoliri funditus. Bonnevaulxium autem quia expugnari non poterat, igneis varie injectis telis, una cum iis qui in eo erant mortalibus (quos omnes, militibus per ſummam crudelitatem exitu prohibentibus, ignis hauſit) corruptum fuit. Non impune diu tantum ſcelus tulit Genevẽſis: ſimul enim ex ſuorum querelis quæ ille deſignaſſet, cognovit Sabaudus, conſcenſo ilico equo, hoſtem (qui ſpoliis prædaque dives, diviſo bifariam milite,

lætus ovanſque, omnia magis quam prę-lium exſpectans, incedebat) continuato die noctuque itinere perſequi properat. Aſſecutus, ad Dalomievum, agmen unũ (alteri in Arboſiis Guilelmus Baumeus occurrit) tanta animorum alacritate impetum in illud facit (haud ſegnius in altera parte pugnante Baumeo) ut cæſis utrobique pleriſque omnibus, reliquis captis, & pręda recepta, nemo ſupereſſet, qui acceptæ cladis nuntium domum reportaret. Qua non contentus victoria Sabaudus, ulterius progreſſus Bellomarchiam arcem expugnat deletque, & Turrim deinde Pineam obſidet. Cæterum Delphino Delphinatum ſub eos ipſos dies in Philippum Valeſium Galliarum regem transferente, Guilelmus Baumeus (quem nobiliſſima inter Allobroges ortum familia, Galloque longe gratiſſimũ, in Galliam Sabaudus illi impediendæ rei fruſtra ablegarat) ita cum Gallo agit: ut certis juſtiſque inter Delphinatum Sabaudiamque (vicina & connexa inter ſe loca) conſtitutis limitibus, litium bellorúmque materia omnis in poſterum inter eas provincias præcideretur. Convenitque præterea ut Bonam Petri Borbonii ducis filiam uxorem Sabaudus duceret, utque (quoniam cum utriuſque id conjunctum cõmodo) quæ trans Guye-

rum Sabaudus poſſideret oppida caſtellaque, ea Galli regis filio natu maximo tanquam Delphino, quæ ex adverſo, cis eundem amnem Delphinus obtineret loca, ea Sabaudo omnia cederent, & ab ejus poſteris, una cum iis quos in Verbonneo ſolo habuerat agris, poſſiderentur. Foucignius quoque baronatus & Beauforti dominium penes Sabaudum ex illius ipſius contractus legibus manſere. Placuit quoque ut Genevenſis comes, Villarſiique regulus, & nobiles in Delphinatu alii nonnulli (in quos ſupremum ſibi dominium Sabaudus arrogabat) in Sabaudi in poſterum fide clientelaque eſſent. Longo moleſtoque defunctus tandem bello Sabaudus, & Galli regis amicitiam ſibi conciliaſſe lætus, militem omnem exterum, cui ampla opulentaque dederat ſtipendia, quod eius operam neceſſariam amplius haud haberet, pro majore parte dimittit. Exauthoratus miles ille cum Mediolanum ſe ad Ioannem ejus loci archipræſulem, ingentis ſpiritus virum, qui Luchino fratre, vicecomite Mediolanenſi fato functo, eum principatum invaſerat, contuliſſet, archipræſul peropportunam Pedemontanũ principatum imperio ſuo adiiciendi occaſionem ſe nactum ratus, præſertim quia militem ſuum Sabaudus jam dimiſiſſet,

illi

illi ipſi dimiſſo à Sabaudo militi, aliiſque ex latronibus prædonibuſque, quos ſpes prædæ tranſverſos egerat, aut quibus ob egeſtatem ac metum maxima peccandi neceſſitudo; paſſim coactis, ſtipendia clam conſtituit, Pedemontanumque agrum uti incurſent, prędentur, & hoſtilitatem in eo exerceant, imperat; ea tamẽ conditione, ut quaſi nulli merentes, privato paucorum latrociniis ſuetorum & capite cenſorum conſilio, Davidis (cui Magni cognomẽ) & Roberti Pinji (quos cuicunque flagitio promptos, duces ſibi deligerent) authoritatem ſequuti, bellum hoc ſuſcepiſſent, præ ſe ferrent. Parent illi, Pedemontiumque (communicatis cum Saluſſiano marchione, qui milite commeatuque eos, ſi opus eſſet, ſe juvaturum promiſerat, clam conſiliis) ingreſſi, agros depopulantur, pecora abigunt, villas ædificiaque paſſim incendunt. Non tulit eam injuriam Sabaudus, ſed quotquot varie ſparſos habebat, convenire propere juſſis militibus, prædones hos (qui trans alpes etiamnum hærere illum exiſtimabant) in abbatia Eſtaffardiana (quod in ea provincia ſitum monaſterium) imprudentes atque inopinantes opprimit. Illi repentino metu perculſi, ſibi quiſque pro moribus, conſulunt, alii fugere, alii arma capere,

magna pars vulnerati aut occiſi. Davidi Robertoque ducibus captis laqueo gulam lictor fregit. Ita dignum illi moribus factiſque ſuis exitum vitæ invenere. De reliquis captis eodem modo ſupplicium ſumptum. In archipræſulis hujus Ioannis mentionem quando incidimus, operæ erit, memorabile ejus inter multa factum, quo pontificium ſummæ ſeveritatis imperium facetiſſimo obſequii genere magni fecit, ſimul & eluſit, inquit Paulus Iovius, ex eodem Iovio hic inſerere.

Cum à Pontifice (inquit) *expetentibus Florentinis, Avenionem, ut coram adeſſet, ſub anathematis pœna citaretur, latiſſima fronte reſpondet, ſe uti fidelem dictoque obedientem ſervum deceret, inſtructa profectione Avenionem mature perventurum, ut præſenti obſequio, projectus ad pedes, ſacroſanctum pontificem veneraretur. Cæterum legatos miſit, qui per omnes urbis regiones ampliſſimas domos, perſoluta ejus anni penſione conducerent, ingentemque omnis generis commeatus copiam compararent, qua numeroſus comitatus aleretur. In id porro quæſtor multa onuſtus pecunia adeo profuſe operam intendit, ut mirum in modum annona in foro creſceret, nec peregrini negotioſique homines ex omni Europa ad pontificiam aulam con-*

fluen-

fluentes, ullum omnino pro hoſpitio tectum in urbe conductore vacuum reperirent, & publice populus & inquilini de annonæ caritate conquererentur. Quibus inſolitis vocibus permotus Pontifex Mediolanenſes legatos cuncta prodige coëmentes vocat, cauſſam quærit cur tantum commeatus accumulent, totque paſſim ampliſſimarum ædium hoſpitia inani ſumptu ad querelam publicam conducant? Legati ita parare ſe juſſos à Ioanne præſule reſpondent, qui ſeptem millia armatorum equitum totidemque peditum præſidij & comitatus cauſſa ſit adducturus. Intellexit ilico Pontifex quo rerum ſuarum periculo Ioannes tantis inſtructus viribus foret expectandus, leniterque ſubridens, tanti itineris laborem, præſuli tanquam occupato, & præclare pontificij nominis ſtudioſo, benigne ſe remittere dixit. Legati autem cum dimitterentur, honeſtiſſimis à cenſu virtutis, aut parum ditibus, conductas domos gratuito conceſſerunt. Ita ut commeatum quoque omnem, aut ſacratis cœnobiis, aut è plebe miſeris & egentibus largirentur. Et hactenus Iovius. Vaulxium inde baronatum (ut eo unde digreſſi ſumus redeamus) à Guilelmo comite Namurcenſi, qui Catharinam Ludovici Sabaudi Vaulxii reguli filiam & hæredem unicam uxorem duxerat, Amadeus co-

mes emit. Alii Catharinam hanc Iacobi Sabaudi Moreæ principis filiam fuiſſe autumant: cum quo Iacobo Sabaudo grave comiti Amadeo diſſidium paulo poſt interceſſit, quod miſſum ad ſe viatorem, qui comitis illi juſſu diem diceret, & unà adoleſcentem quendam nobilem ex gente Provanneſia (cujus bona per vim invaſerat) interfeciſſet. Graviter quippe ferens comes & magiſtratum contemptum, & juſſis ſuis non paritum, trajectis eveſtigio, ex ſenatus ſui conſilio, cum militum non contemnenda manu, Alpibus, oppida caſtellaque aliquot Moreani principatus capit; Thurinum nimirum, Pinerolum, Savillanum, Vigonem, & Eſcarraphiũ. Sed dum Carignanum, reliquam illi, armis viriſque opulentam urbem, una cum arce obſidet, amiſſis, fortiter ſeſe defendentibus obſeſſis, Guilelmo Baumeo & Iacobo Chalantio, viris ſibi longe cariſſimis, eam ſibi cladem, quod in ſanguine ſibi proxime junctum virum principé arma vertiſſet, Deo ultore, accidiſſe ratus, Moreo, facti illius ductus pœnitentia, in gratiam recepto, ablata reſtitui protinus jubet. Ordinis equeſtris ſodalitium in angelicæ Annunciationis honorem primus Amadeus hic inſtituit, & primæ nobilitatis viros (quibus ipſe præſideret) in collegium

gium illud allegit quatuordecim, quos aurea ſingulos donat torque, ex qua tres dependentes laciniç dictioné hanc FERT (quod Amadei magni comitis ſymbolum fuiſſe ſupra oſtendimus) ſingulæ repræſentabant, quæ venereò connexæ inter ſe nodo, divæ Mariæ virginis ab angelo ſalutatæ (ea enim res ſodalitio nomen dedit) effigiem præferebat. Primi ſodalitii hujus, præter ipſum Amadeum, fuere equites: AMADEVS GENEVAE COMES, ANTONIVS BEAVIEVSIVS, HVGO CHALONIVS ARLAII REGVLVS, ALMONDVS GENEVENSIS, IOANNES VIENNENSIS FRANCIAE ADMIRALDVS (qui in Hungariam adverſus Chriſtiani nominis hoſtes miſſus fuit) GVILELMVS GRANSSONIVS, GVILELMVS CHALOMONIVS, ROLANDVS VERSYVS BORBONIVS, STEPHANVS BAVMEVS nothus, CASPARVS MOMMEVRIVS, BARLEVS FORASIVS, THEVNARDVS MENTHONVS, AMADEVS BONNARDVS, & RICHARD. MVSARDVS Anglus. Carthuſianorum inde ad eum locum qui Petrus Caſtellus dictus, in quo pro illius ſodalitii equitum ſalute ſtatæ perpetuæque ad Deū fierent preces, conſtruxit monaſterium; cavitque ut quandocunq; ex eo collegio aliqué ex luce hac decedere contin-

tingeret, alius ab eo qui rerum per Sabaudiam tum potiretur, in ejus ſurrogaretur locum; quod in perpetuum ita obtineret: ſimulque ut annis ſingulis divæ Virginis Mariæ annunciationi feſto die equites ejus ſodalitii omnes cõvenirent, & ſimul feſtum illum agerẽt diem, utque in defunctorum locum alios tum comes (uti diximus) ſubſtitueret. Erant & aliæ nonnullæ ejuſdem ſodalitii leges, quas variis inſcriptas libellis, equitibus una cũ torque tradi comes juſſit. Amadei ſequuti exemplum Ioannes & Ludovicus undecimus Galliæ, Eduardus tertius Angliæ reges, & Burgundiæ dux Philippus, is qui Bonus dictus, Ioannes Epiphaniæ ſeu ſtellare, Ludovicus multo tempore poſt, eo antiquato, divi Michaëlis; Eduardus Garterium ſeu ligulæ coloris cyanei, in divi Georgii honorem, Philippus autem aurei velleris ſodalitium inſtituere. Eo inſtituto ſodalitio, adverſus Fredericum marchionem Saluſſianum, qui cum Ioanne archipræſule & Mediolani duce paulo ante (uti demonſtravimus) conſpirarat, & fidem temere mutarat, proficiſcitur, quem duriſſime in Saluſſiano oppido, poſt adempta ei loca aliquot, obſeſſum, ſupplicem tandem ad ſe in caſtra, mantili collo obvoluto (quod ſummæ ſubmiſſionis indicium) venire,

&

& in procerum omnium totiuſque exercitus conſpectu (quo majorem homini faſtuoſius paulo ante palam locuto incuteret pudorem) pœnam deprecari & fidem ſibi ſuam jurejurando denuo obſtringere cogit. Hoc vix liberatum bello Sabaudum gravius protinus excipit malum. Conſtituta quippe in Galliis pace, cum militi Anglo (cui Robertus Canolus, Ioannes Angrithus & Annequinus Bougardus præfecti) in Lombardiam, ut Montisferratenſi marchioni adverſus Vice-Comites Mediolanenſes auxilium ferret, eſſet eundum; fieri vix poterat ut populo Pedemontano propter inopiam, & propter eam quæ inter utramque provinciam eſt, vicinitatem, non eſſet gravis injuriuſque. Quam indigniſſime rem ferens Sabaudus, armis ſumptis, Anglos (quorum ingens erat multitudo) eam ut injuriam à ſuorum humeris propulſaret, bello adoritur, cujus infauſtus prorſus (non ſine magno ejus pudore) fuit ſucceſſus: eaque res forte, quam conſilio melius geſta. Illi quippe villas paſſim rapiendo, & Riverolo oppido, Pavonioque & Marthiniano caſtellis expugnatis, ipſum tandem comitem, in Lauſia obſeſſum arce ſuæ haud dubie feciſſent poteſtatis (ſuburbiis enim jam captis, potentiſſimi quippe ex Sabaudica nobilitate, in

eorum

eorum venerant manus) niſi Guilelmi Granſſonii (qui unus ex captivis erat) ſingulari fide, præſenti periculo fuiſſet ſubtractus. Is enim, ut bis mille & quadringentis, quas ipſe & Antonius Beauieuſius pro dimiſſione ſua daturos ſe promiſerant, contenti libris, & obſidionem ſolverent, & comiti, à quo læſi nó fuerant, loca adempta reſtituerent, cœptumque iter, ab injuria & maleficio temperantes, continuarent, facile (quā valebat facundia) perſuaſit. Hic fuit exitus belli quod repente ortum, prius tamen finitum eſt, quam rex Anglus quicquam de eo reſciſceret. Ingenti inde conſcripto exercitu, quem una cum Ludovico Borbonii duce, non minoribus inſtructo copiis, adverſus Petrum Caſtellæ regem, qui Blancam conjugem ſuam, Borbonii ducis & uxoris Amadei ſororem, duabus interclusam culcitris, in Mariæ Padiliani pellicis gratiam necarat, fœminæ affinitate ſibi conjunctę tam indigna nece commotus, ducere ſtatuerat; ubi Petrum regem Henrici fratris nothi manu trucidatum, meritaſque ſceleris ſui pœnas dediſſe cognovit; omiſſo paratu invadendæ Hiſpaniæ, adverſus Crajevicium Bulgariæ deſpotam, qui Ioannem Palæologum (Alexium alii fuiſſe ajunt) imperatorem Conſtanti-

nopo-

nopolitanum, per amicitię ſpeciem comprehenſum in vincula conjecerat, arma vertenda putavit, atque militem in Græciam tranſducendum, otiumque interpellandum, cujus materia oportune alebatur. Conſpirarat clam perfidus ille tyrannus adverſus Ioannem Palæologum imperatorem (in cujus tamen fide clientelaque antiquitus erat) cum Amurathe Turcarum principe, qui facta per eam occaſionem in Ioannis ditiones irruptione, loca illi omnia (Conſtantinopolitana & Nicopolitana urbibus demptis) ademit. Hanc propinquo ſuo à cliente, & nomini Chriſtiano ab homine Chriſtiano, illatam per ſummum ſcelus injuriam, vindicaturus Amadeus, difficillimi periculoſiſſimique itineris ſuſcipit moleſtias. Cæterum quoniam rex Hungarus in continenti bellum ſe, cum ſexaginta millium armatorum exercitu, geſturum promiſerat, ſtatuit ipſe, diverſi ut irrumperent, mari, contractis omnium gentium auxiliis, rem gerere. Erant ex Burgundica Sabaudicaque nobilitate in ejus comitatu, Hugo & Ludovicus Chalonii fratres, Argueli hic, Arlaii ille, Amadeus Genevenſis Anthoni, Ioannes Mombelius Entremontii, Aimardus Seiſſelus Daiſi, Amadeus Paleus Varambonii, Amadeus Chabreii,

& Humbertus Chyuroni, reguli. Ex cæteris accurrere provinciis, Ioannes & Gautherus Vienneñſes, Theobaldus Neuf-chaſtellus, Rupis, Eſparrei, & Baſſeti dynaſtæ, Philippus Lambryus, & Monteforti in Germania comes. Omnibus his exercituique univerſo, Stephano Baumeo (quem Admiraldi donarat munere) præfecto, ad multa millia hominū in naves impoſitos, præter Inuſiam (cujus tractus dominam, archipræſuli Patraſio, Inuſum, in quod ſe oppidum plurimis amiſſis locis, illa receperat, arctiſſima prementi obſidione, reconciliavit) Callipolim (quam imperatori Conſtantinopolitano parentem urbem Amurathes invaſerat) Amadeus transmiſit. Cum ad littus appuliſſet claſſis, acerrimo protinus cum barbaris, Chriſtianos magnis conatibus terra prohibere conantibus (quos inopinatus ejus tantis cum copiis adventus vehementer conſternarat) commiſſo conflictu, victor tandem excenſionem in terram facit, triniſque circumdatam caſtris urbem obſidet. Primi agminis cura Stephano Baumeo (cui claſſis, maritimæq; oræ imperium mandatum diximus) & Caſparo Momneurio caſtrorum præfecto, quibus Sabaudus Burgunduſq: parebat miles, demandata fuit. Alterum ipſemet Sabaudus co-

mes

mes (cui Eſparreus, Baſſetus & Anthonius reguli, aliique magno numero principes viri, quibus in Gallos Germanoſq; milites imperium erat, aderant) ducebat. Tertio princeps præerat Methelinus, qui qua mari alluitur oppugnandam urbem ſuſceperat. Verum cœpta jam oppugnatione, cum barbari (qui vicinum urbi collem occupaverant, neque quicquid ad impediendos hoſtium conatus excogitari poterat, ſegniter exſequebantur) Chalonio Genevenſique comitibus, quos in ſubſidiis Amadeus cum equitibus cataphractis expertæ audaciæ quingentis, collocarat, gravem admodum crebris ex loco ſuperiore emiſſis miſſilibus, cladem inferrent; omiſſa oppugnatione laborantibus fortiterque ſeſe defendentibus ſociis opem ferre coactus fuit. Toto illo pugnatum fuit die, omniaque eadem utrimque, quæ fuerant in priore prælio, erant, præter animos, & victoribus ab ſecunda re auctos, & hoſtibus fractos. Tanta itaque barbarorum edita fuit ſtrages, ut ſanguinei undique rivi torrentis inſtar decurrerent, truncataque paſſim jacerent corpora. Binis jam præliis victos barbaros gravis inceſſerat metus. Paucis ad moriendum, pluribus ad fugam animus erat: quam cum ea quæ inſequuta nox eſt, incolæ capeſſerent, omiſſis

pido poſtridie Sabaudus hominibus vacuo, at rerum omnium copia referto, nemine repugnãte, potitur, Michaëlemque Travenayum illi præficit. Eſt qui ſcribat, Ioannem Palçologum imperatorem Conſtantinopolitanum ſæculi hujus anno LXII. coactum à Turcis adverſus Bulgariæ deſpotam cæterumque rebellem ſibi populum auxilium petere, Callipolim, quam hactenus hypothecæ (inquit) loco habuerat urbem, Amurathi dono dediſſe, Amurathemque ejus permiſſu Adrianopoli, quam urbem obſidione domitam, imperio ſuo ſubjecerat, ſedem fixiſſe. Hic ille eſt Amurathes, qui ſæculi ejus anno LXXII. à Carbilovitio (alii Severianum Triballum appellant) Serviæ deſpotæ Lazari Bulcovicii ſervo, ut domini ſui (quem Amurathes crudeliſſime trucidarat) indignam ulciſceretur necem, vulneribus aliquot acceptis, fuit confoſſus. Eo die (in viam ut redeamus) quieti militum conceſſo, poſtero in Græciã curſum inſtituit: ſed varie tempeſtatis ſubito exortæ violentia disjectæ naves, cum quem ceperant curſum tenere non poſſent, varioſque, barbaris ſumma vi inſequentibus, ſubire cogerentur portus, Tenedonẽ tandem omnes, in quem ſe portum navis prætoria cum duabus actuariis receperat, pervenere.

nere. Tenedone ex Conſtantinopolitani Patriarchę (cujus magna apud Amadeum erat authoritas) conſilio ſolventes, Bulgariam verſus vela faciunt, quo cum ventis remiſque tandem appuliſſent, Manthopolim urbem, ſtatim ut in terram fuere egreſſi, primo capiunt impetu, obſeſſamque deinde Suzopolim vi capiunt. Navali inde ad portum, quem Eſtaphada incolæ appellant, cum barbaris commiſſa pugna, victores facti, & portu, in quem tutiſſimus claſſi univerſæ erat receptus, & navibus hoſtilibus quamplurimis potiuntur, arcemque munitiſſimam Aſilotham deditionem facere cogunt. Hiſce victoriis clarus Amadeus miſſo ad Bulgariæ tyrannum (hominem ad omnia infidum atque importunum) fæciali, bellum illi, niſi Conſtantinopolitanum imperatorem miſſum protinus faciat, jubet denuntiari. Meſſembico inde, pulcherrimo eo in tractu oppido, interea dum à rege barbaro reſponſum adfertur, per vim expugnato, cæſis ad unum omnibus, qui in eo erant, ut ſociis ſuis, qui illa in oppugnatione ceciderant, parentarent, locum militi in prædam Sabaudus dat. Ad alteram inde belli hujus molem animum atque arma contulit, Varna in eodē illo tractu urbe & ſitu & opere munitiſſima, quę Bulgaro parebat

obſeſſa. Cujus urbis, multis diebus & laboribus conſumptis, cum haud ita facilis videretur expugnatio, poſtulantibus uti induciæ eſſent oppidanis, inducias ea dat lege, ut duodecim principes civitatis Andrenopolim ad Bulgariæ miſſi tyrannum, imperatoris Græci dimiſſionem urgeant procurentque: Interea dum ab Andrenopoli legatio renuntiaretur, induciæ manerent. Plures ibi dies cum ſtativa haberet Amadeus, proceres aliquot ab exercitu nonnihil digreſſi, Limenonem, amœniſſimo loco ſitam arcem, deditione una cum oppido capiunt. Quanquam haud diu admodum ea potiti, quod Antonio Sabaudo notho Champaignei regulo, quem loco illi præfecerant, per obſequii cultuſque ſimulationem ab oppidanis (qui variis quotidie muneribus doniſque animum ejus ſllexerant) ex arce in urbem & ex urbe in inſidias, quas Bulgarus non procul ab arce collocarat, temere protracto captoque, qui in præſidio erant, eum ſalvum ſi vellent, locum tradere cogerentur. Horum procerum exemplo, cum nonnulli alii ex nobilitate Calocaſtreum occupare cogitarent, cæſis, fraude detecta, qui in ſummitatem arcis jam pervenerant equeſtris ordinis viris ſex, & ex cætera nobilitate nove, dilapſi protinus reliqui

(quos

(quos non dolor modo, ſed pudor etiam, quod temere eam rem eſſent aggreſſi angebat) ad exercitum rediere. Illis blando alloquio confirmatis, mittit ilico (haud quaquam rudis tractandi militares animos) comes (cui in ore crebro erat, armis & amori commune eſſe ut dolores innumeri gaudium breve excipiāt) qui locum illum propius obſideant, ſuorumque ulciſcantur necem. Illi arce primo potiti impetu, repertos in ea mortales omnes (ita facere juſſi) interficiunt. Reverſi interim miſſi ad Bulgarum à Varnenſibus, referunt, non abnuere tyrannum dimittere Conſtantinopolitanū imperatorem, ſi Varnam circumſidere, bellumque in finibus ditionibuſque ſuis gerere Sabaudus deſinat. Eo accepto reſponſo, patriarcham Conſtantinopolitanum ad Bulgarum, ut de controverſiis omnibus ſuo nomine cum illo tranſigat, Sabaudus ablegat. Ille demandato ſibi munere hoc fide optima perfunctus, dimiſſum à Bulgaro imperatorem Græcū Conſtantinopolim reducit. Lætitiam illius diei, concurſumque civitatis, & vota pene inferentiū cælo manus, quod Græciam à tyrannide Turcica Sabaudi armis vindicatam, ejuſque beneficio Ioanni imperatori vitam, & priſtini ſtatus reverentiam dignitatemque conceſſam vide-

rent, nemo verbis ſatis expreſſerit. Cæterum, Conſtantinopolim ipſo tandem quoque profecto Sabaudo, cum à Ioanne imperatore (qui vitam ſalutemque ſuam illi uni acceptum ſe ferre palam prædicabat) populoque Conſtantinopolitano univerſo, ſumma cum benevolentia fuiſſet acceptus, & magna (poſtquam Deo immortali quantus maximus poterat habitus fuit honos, quod ingentem victoriam facilem etiam feciſſet) libertatis auctor per univerſam urbem (variis paſſim per vicos plateaſque extremæ lætitiæ editis ſignis) fama celebraretur, ridicula quædã prorſus, ſi ſupplicii vanitatem, cognitu non indigna, ſi Græcorum perpetuã levitatem juvat intueri, intervenit res. Militiæ feſſa laboribus, otio voluptatibuſque (quarum fertilis ſemper Græcia) ea in urbe nobilitas dum indulget, adoleſcens quidam inter eos, hoſpitis, ad quem diverterat, filiæ amore captus, nocte quadam concumbere cum illa repertus eſt. Quod factum graviter, uti par erat, puellæ ferens pater, ad Comitem rem defert, eique de grandi hac injuria conqueritur. Benigne hominem allocutus comes, condigno adoleſcentem ſupplicio affecturum ſe promittit. Cæterum eo in vincula abduci juſſo, poſtquam non aliam tali delicto

pœnam

pœnam ſtatutam intelligit, quam barbæ in publico mortalium omnium conſpectu abraſæ probrum, eamque rem maximæ ibi ignominiæ duci loco, lætus ſummopere quod cariſſimum ſibi juvenem, (quem de vita periclitari arbitrabatur) ſervare, & offenſi nihilominus hominis Græci animo poſſet ſatisfacere, grandi eveſtigio in divæ Sophiæ foro exſtructo theatro, deſtinatum eorum qui in amoris peccaſſent leges, cauteve minus amaſſent, radendis barbis tonſorem accerſiri, & juvenem ſimul, (qui capitis arceſſendum ſe putabat) in theatrum produci jubet. Officio ſuo fungi juſſus tonſor, magno cum apparatu inſtrumenta omnia proponit, inde adoleſcẽti, cui primæ lanuginis adhuc dum ætas raros pilos produxerat, toto ridente affatim foro (univerſa quippe urbs ad ſpectaculũ hoc accurrerat) barbam præſecat. Ridiculo hoc ſupplicio peracto, magno graviq; comes & ſtupri convictus adoleſcens, levati uterque cura ſunt: ille adoleſcentem (cujus amicitia apud animum ſuum nihil carius habebat) ut ſervaret, hic quam ob pollutam ſtupro hoſpitis domum, capitis ſibi pœnam imminere certo habebat perſuaſum, quomodo evaderet. Mirari interim vehementer Sabaudus Græcorum aut inſipientiam aut ſtu-

piditatem, quod rei pretioſiſſimæ non majorem gererent curam, pudicitiæque virginalis violationem,rei viliſſimæ,barbæ(quæ quo ſecta ſæpius, eo plenius uberiuſq; provenit) novacula abraſę, prępoſtero prorſus judicio exæquarent. Ad adoleſcentem inde converſo ſermone, Cave, inquit, juvenis, in eundem hunc lapidem denuo in poſterum impingas. Quæ enim ridiculo iſto Græcorum more de te nunc ſumpta pœna eſt, pro noſtro tum ſine veniæ ſpe ulla ſumetur. Cęterum in Sabaudiam conſtitutis in Gręcia rebus,eoque confecto bello rediturus Amadeus,à Ioanne petit imperatore, ut quando plurimas in eccleſiis Græcis cæremonias, quarum in Latinis uſus non eſſet,vidiſſet exerceri,eccleſiæ ſe Romanæ adjungere,& ad illius eccleſiæ(à qua niſi cum gravi animarum periculo haud diſſentiretur) præſcriptum Græcarum eccleſiarum cæremonias confirmando, Romano Pontifici (tanquam ſummo poſt IeſumChriſtum in inferiore hac viſibilique eccleſia capiti paſtorique) cultum obſervantiamque tribuere in poſterum vellet. Promittit ita facturum ſe Ioannes Imperator: & ut comitem (cui Græcorum fidem ſuſpectam eſſe videbat, quique, niſi promiſſa præſtarentur, coacturus videbatur) in ea confirmaret opi-

opinione, principum aliquot regni ſui liberos obſides una cum imperiali diademate (quo nihil habebat pretioſius) Peram ad eum mittit. Ex oppoſito urbis Conſtantinopolitanæ ſita, Genuenſium imperio ea tum patebat civitas. Nec diu moratus, Romam, eo ſe promiſſo uti liberaret, proficiſcitur: ſed cum paucarũ triremium adverſus Amurathẽ, Turcarum principem, ſubſidiũ fruſtra à Pontifice poſtulaſſet, domum re infecta rediit. Potuiſſent fortaſſis tum, cùm ſummo orbis Chriſtiani bono, duæ hæ, diviſæ hactenus, uniri inter ſe eccleſiæ, ſi Amadeo comiti Romam venire per negotia ſua integrum fuiſſet. Facile quippe ille, qui Conſtantinopolitano tam longę profectionis ſuſcipiendę author fuerat, Pontifici purpuratorumque patrum collegio ne tantilli diſpendii evitandi cauſſà, rem longe utiliſſimam, & cum totius orbis Chriſtiani conjunctam bono commodoque, intermitterent, perſuaſiſſet. Sed quæ tum rei tot ſæculis, cum ſummo mortalium omnium deſiderio exoptatæ, perficiundæ oblata fuit occaſio, nunquã amplius rediit. Sabaudo quo minus cœpto feliciter operi incumberet, bellum, quod illi rebus omnibus prævortendum erat, obſtitit. Barnabas enim Mediolani vicecomes, ejuſque frater Galeacius, Pedemon-

montanum, interea dum ad Conſtantinopolim ille diſtinetur, invaſerant agrum. Iunxerant illi ſeſe Fredericus marchio Saluſſianus, per ſpeciem vindicandæ (uti ajebat) acceptæ nuper, cum fidem ſuam Sabaudo obſtringeret, palam ignominiæ, & Philippus Sabaudus Iacobi Moreæ principis filius, mira pravitate animi atque ingenii in præcipitia converſus, quem adverſus patrem Sabaudumque principem vicecomites cõcitarant, & in bellum hoc traxerant. Cæterum eum bellum iſtud exitum tandem habuit, ut retro unde venerat, ad primum adventus Amadei in Sabaudiam nuntium, cum univerſo milite ſuo abeunte, Lombardiamque repetente, eo qui vicecomitum exercitui præerat, ſingulari alioqui in omnibus laboribus periculiſque virtute atque induſtria & manu prompto viro (Monachum appellabant) Saluſſianus Philippuſque Sabaudus (quibus terga vertere indecorum viſum) primo impetu, quod exiguæ illis eſſent copiæ, commiſſo ad Foſſanum conflictu, ſuperarentur. Quo vix finito prælio, Philippum Sabaudum, juvenem licet, lethalis invaſit morbus (ex prælii illius moleſtiis, an aliunde contractus, incertum) ex quo paulo poſt vivere deſiit. Divino (meher-

hercule) Numine, quod ſumptis adverſus patrem armis, paternæ obſervantiæ cultuſque legem, peſſimo ad poſteritatem exemplo violaſſet, pœnas ab eo juſtiſſimas exigente. Gravi inde ab iiſdem illis vicecomitibus (qui Valentia Caſſaliaque oppidis captis, Aſtam obſidebant) preſſum bello Ioannem Montisferrati marchionem, cui per affinitatem erat connexus, quod amitam illæ ejus Margaretam uxorem duxerat, opemque ſuam extrema jam ſenectute implorantem, adverſus vicecomitum (quorum alteri Blanca ſoror ejus nupſerat) injurias tyrannidemque, una cum filiis tribus impuberibus, Secundino, Theodorico & Guilelmo, tuendum defendendumque ſuſcipit: poſtquam ut in gratiam concordiamque eos reducerет, fruſtra aliquamdiu laboraſſet. Accurrentibus quoque in Montisferratenſis auxilium Majoricæ rege & Galileæ principe, quos pupilli (eorum enim pater iis ipſis diebus vivere deſierat) ſanguine quã proxime attingebãt, ſuperatus cõmiſſo ad Aſtam (quam Otto Brunſvichius tuendam ſuſceperat urbem) in ipſa Duerſei amnis ripa, prælio, magnaque ex parte cæſus vicecomitum fuit miles; obſidionemque qui Aſtam obſedetant, poſt varios inde vario eventu editos

tos conflictus (quibus Montfaulconi regulus inter cæteros, cum ſummo totius Sabaudici exercitus luctu, cecidit) ſolvere coacti fuere. Vlpianumque (quod oppidum divi Benigni abbas invaſerat) pupillis fuit reſtitutum. Hactenus quidem adverſus Barnabonem & Galeacium vicecomites in Montisferrati marchionis gratiam, bellum Amadeus geſſerat: verũ poſtquam eo illi temeritatis fuere provecti, ut eccleſiæ Romanæ, imperiique & Ioannæ reginæ Neapolitanæ agros invadere non reformidarent, Pontificiis Carolique ejus nominis quarti imperatoris (qui Avenionem eam ob cauſſam, cum pontifice Gregorio undecimo collocuturus venerat) præficitur copiis, & ad eum unum (poſtquam tot per annos militum, atque hoſtium gnarus, trium illorum principum rogatu, belli illius adminiſtrandi curam in ſe ſuſcepiſſet) imperii ſumma reſpexit. Obſeſſam principio, trifariam diviſo exercitu, urbem Comam, & munimentis operibuſque ſeptam, ne exitus incluſis ab urbe, neque aditus foris ad auxilia intromittenda eſſet, vi tandem expugnat, eamque una cum arce, quemadmodum convenerat, Ioannæ reginæ, cui antea paruerat, reddit. Pari deinde captis felicitate fano divi Yaci, fano divi Germani, Trouchano, Bourgio, Daleſio,

leſio, Magnano, Cariſio, Buronſo, Conduelio, Verrone, Caſtellamo, oppidiſque aliis aliquot, & proximo deinde vere trans Sezeum non procul ab urbe Vercellenſi Confluentia fanoque ſancti Angeli & Gallia, Theſinum vado tranſit, maximamque paſſim in Papienſi Mediolanenſique agro facit vaſtitatem. Sed pace cum Galeacio, qui Virtutum comitem filium ſuum, Amadei natum ſorore, ad illum ea de cauſſa miſerat, ea tandem lege facta, ut fratrem ille ſuum adverſus Amadeum, illique confœderatos principes re nulla juvaret, in Barnabonem bellum omne transfert. Sceleſtiſſimo, & quovis viro, nedum principe, indigniſſimo auſu, panem vinumque omne in Vicomercato oppido Barnabo vicecomes corruperat, Sabaudum ſcilicet, eò quem venturum ſciebat, è medio uti tolleret. verũ cum, detecta fraude, divi Mauricii annulum aceto Sabaudus immerſiſſet, bibere ex eo juſſi, quos venenum læſerat, priſtinam mox omnes ſanitatem (ſi veri annales) recepere. Vicomercato Bruneum (quod ad Adeam amnem ſitum oppidũ) profectus, ponte ſuper eo flumine ſterni juſſo, eoque caſtellis propugnaculiſque utrimque duobus munito, Mappelium & Carmoſum arces expugnat. Quibus obſidendis intento Amadeo, ponti A-

deano impoſita caſtella Barnabo viceco-mes ſumma vi oppugnat. Cæterum fortiter ſeſe defendentibus obſeſſis, ubi Amadeum comitem cum maximis copiis appropinquare cognoſcit, ſoluta protinus obſidione, Mediolano timens, diurnis eo nocturniſque itineribus contendit. Quã quidem urbem Sabaudus tum obſediſſet, ſi auxilia quæ à Pontifice Coutii adducebat regulus interſepta, Ieliqueq; amnis tranſitu prohibita non fuiſſent. varias enim eo loci Barnabo foſſas duxerat, additis cataractis, quæ clauſæ aquam ſiſterent, funibus autem ſubductę, vectibuſve levatæ, tantam derepente aquarum totum eum tractum inundantium effunderent vim, ut tranſiri nullo modo foſſæ poſſent. Hærentem in ſolo Mantuano militem pontificium, & ulterius progredi haud auſum, dum maximis copiis patrui ſui Barnabonis juſſu, Virtutum adoritur comes, fortiterque ab eo fidei illi violationem exprobrante repellitur; Sabaudus via ſibi incepto forti, opportunitatem ſpeculatus, per Moncleriam foſſam (qua ſola patebat tranſitus) cæſis fugatiſque queis hoſtis ejus loci, ad quem non ita facilis erat acceſſus, cuſtodiam delegarat, facta, Bononiam venit, pontificiiſque ſe jungit. obſtupeſcentibus plurimum ad præclari immortaliſque

illius facinoris famam mortalibus omnibus. Iunctis ibi copiis, cum ex Placentino Parmenſique agro ingentem confœderati egiſſent prædam, & magnas ſibi quiſque paraſſet opes, captum de obſidenda Placentia conſilium, gravis, quo Sabaudus ſubito corripitur morbus, interrupit. Mutinam itaque lectica militari eo delato, in Galliam Coutyus, cæteri eo unde venerant, (nam æſtatis extremum erat) redierunt. Diximus paulo ante, Carolum eo nomine imperatorem quartũ Pontificemque Avenione inter ſe collocutos. Is ab eo colloquio in Germaniam rediturus, cum facto per Sabaudi (qui viribus corporis receptis, in Sabaudiã jam reverterat) ditiones itinere, ſingulari cũ benevolentia ab eo fuiſſet acceptus, habituſque; Sabaudo ditionum ſuarum omnium, in pleno ad Chamberium principum aliquot Electorum, legatorumque, qui à variis miſſi regibus proceribuſque, illi tum forte aderant, conſeſſu, auguſto inſignis ſolio habituque, dominium imperiali authoritate confirmavit, poſtquam quæ clientium imperii partes ſunt, plene ille imperatoriis advolutus genibus impleviſſet. Scribit Iulianus Taboetus imperii eum vicarium ab eodem illo imperatore principemque renuntiatum, quod ditiones ſex, Chablai-

ſium ſcilicet, vallis Auguſtę principatum, Suſam, Sabaudiam, Valeſium, & tractum Genevenſem, ſtabili ac ſupremo jure poſſideret. Mutina in Sabaudiam, poſt Piſanam urbem, vicecomitum eorundem vexationibus infeſtationibuſque, milite eorum cæſo profligatoque, liberatam, reverſus Amadeus, de Saluſſiano marchione Frederico (qui ejus abſentis agros invaſerat) ulciſci ſe conſtituerat; niſi Galli regis authoritate diſſidio illo ſublato, in gratiam illi inter ſe rediiſſent. Cum in eadem tempora hæc Ioannis Fliſchii præſulis Vercellenſis (qui in arce Mojoneta ab Hibleto Chalautio, equeſtris ordinis viro, ad Biellei oppidi civiũ preces diligenti cuſtodia aſſervabatur) incidiſſet captivitas, & vicecomites Mõtisferratique marchio, proceresque in eodem tractu alii nonnulli, quantum quiſque poterat, epiſcopatui detraherent, miſertus præſulis optimi, & ſuam miſere implorantis opem, Amadeus comes, militum aliquot cohortes Bielleum (cujus jam oppidi partem vicecomites occupabant) mittit. Quorum inopinato adventu, territo dilapſoque mox vicecomitis milite, ab oppidanis in urbem Sabaudus ea intromittitur lege, ut oppidi in ſe ſuſcepto imperio, annis totis triginta ſub præſulis ſui poteſtatem eos haud redire,

vice-

vicecomitibuſve (qui ſuperbo atque immodico imperio deſiderium ejus fecerant) tradi pateretur. Biellienſium ſequuti exemplum vallis Andornenſis incolæ, quique Boxium, Morteillanum, & Moxium montes habitant, Amadeo ſe, Vymailliea & Verruca arcibus illi traditis, ſubmiſere. Amadeus ſupremo ſibi ea in loca dominio retento, quod in epiſcopi haud eſſe poteſtate videret, adverſus finitimorum injurias ea tueri, proventus annuos omnes fructuſque præſuli permiſit. Bellum quod tempeſtate hac inter Venetos Ligureſque ſeu Genevenſem populum propter Tenedum Græci ſoli inſulam, infeſtiſſimis geſtum animis, Amadei hujus ſingulari cura, anno ex quo ultimo inter eos bellatum fuit ſexto, pace inter provincias illas facta, fuit ſublatum; Tenedoſq; cum utriuſque populi conſenſu Sabaudo ejuſque poſteris in perpetuum ceſſit. Coma quoque civitas, Ioanna regina Neapolitana (cui hactenus paruerat) fatò tum functa, ſua ſe ſponte Amadei permiſit imperio. Idem & fani Marthiniani Caſtelmontiique fecere comites. Enimvero ad juſtam & quæ armis ferendis eſſet idonea ætatem Amadei hujus filius Amadeus jam pervenerat. Breſſano itaque eum comitatu, baronatuque Baſgeo, ut unde pro con-

ditione dignitateque ſua, ſe vivo, vitam agere poſſet, haberet, pater donat. Quo lætus dono adoleſcens, actis patri gratiis, utriuſque provinciæ proceres, nobilitatemque omnem ad ſe, fidem ſibi ſuam jurejurando ut obſtringant, venire jubet. Evocatus inter cæteros Eduardus Beauieuſii, Beauioloiſii, & Foreſti regulus, cum parere negaret, bellum illi protinus, connivente clam, imo (ut nonnulli autumant) jubente patre, Amadeus movet, Beauregardiamque, ad Ararim fluvium ſitam arcem Lermumque primo impetu capit. Induciis deinde biénalibus (in quas ad Burgundi Borboniique ducum preces Amadeus conſenſerat) finitis, cum de pace fruſtra fuiſſet actum, Thoyſeyum vi Sabaudus capit: qua re conſternati vehementer quibus arcis cõcredita fuerat cuſtodia, vitam incolumitatemque pacti arcem dedunt. Idem qui Montmerlium tenebant, faciunt. Aderant eo bello Amadeo Petrus comes Genevenſis, Hugo Chalonius, Ioannes Philippuſque Montbeliardi, regulus Sanctacrucius, & Gautherus Viennenſis, magni omnes nominis proceres. Locis illis potitus Amadeus, cum promotis caſtris, Chalomontium, principem eo in tractu civitatem, effugiis infeſſis omnibus, gravi obſidione premeret, veritus Eduardus, ne eo

quo-

quoque amiſſo loco deterioribus longe conditionibus pacem facere cogeretur, reconciliandę cum Amadeo gratię viam quærebat. Ludovicum itaque Borboniũ adit ducem (erat is Amadeo avunculus) promittitque, ſi eo authore cum Amadeo in gratiam redire queat, & liberos ſibi naſci non contingat, teſtamento ſe eum hæredem ſcripturum. Obſequutus avunculi voluntati Amadeus, recepto in gratiam Eduardo, adempta eo bello loca omnia (Beauregartio ſolo excepto caſtello, quod in Amadei hujus Breſſani quamdiu vixit manſit poteſtate) poſtquã clientis officium impleſſet, reſtituit. Sunt qui ab Eduardo hoc hæredem Borboniũ inſtitutum ſcribant, quod ob levia quædam juveniliaque delicta, in carcerem Lutetianum conjectus Eduardus, Borbonii opera priſtinam dimiſſus libertatem recuperaſſet. Cæterum ad Amadeũ hunc noſtrum illius patrem ut redeamus, in Neapolitano ille ſolo, ad divi Stephani fanum annis jam gravis, dum Ludovico Andium duci adverſus Vrbanum, qui ſextus eo nomine Pontificiam tum (pleriſque ex purpuratis patribus, qui Gebennenſem cardinalem, cui Vrbano ſeptimo nomen inditum, illi ſubſtituere, reclamantibus) adminiſtrabat ſedem, opitulatur, oppidis non-

nullis jam captis, poſtridie calendas Martias poſt natum Dominum anno M CCC LXXXIII. cum magno exercitus totius luctu, fato an veneno (quod quidam opinantur, qui una cum Andium duce, ingentique militum equorumque multitudine, fontanæ aquæ, quam veneno hoſtis corruperat, hauſtu exanimatū ſcribunt,) decedit, & Altecombam deportatur. Amadeo filio (divi Mauritii ad eum, per Caſparem Montmeurium primæ nobilitatis virum, miſſo annulo) tanti principatus opumque, quas à majoribus traditas habebat, & ipſe longa imperii poſſeſſione cumulaverat, ſucceſſore relicto. Funus per laudes & memoriam virtutum ejus celebre fuit. In Palæſtinam eo finito bello princeps optimus, Chriſtianæ ibi religionis proferendis pomœriis, proficiſci conſtituerat, ſacroque illi bello fortunas ſuas omnes vitamque ſimul devoverat, & Pontifex Andiūſque ingentem ſe, ſuis ſumptibus inſtructam paratamq; claſſem, & militem, cui ipſi ſtipendia præberent, ſubſidio miſſuros promiſerant. ſed deſtinata ſalubriter, omni ratione potentius fatum, diſcuſſit, ſupremoque Numini, à cujus unius nutu res mortalium dependent, aliter tum viſum fuit. Miror ſummopere, quid Paulo Æmylio, præclaro alioqui Gallicarum rerum ſcri-

ſcriptori, in mentem venerit, ſcribere, Amadeum hunc (eum ipſum enim eſſe oportuit, quod rerum per Sabaudiam is tum potiretur) prælio eo quod ad Creſciacum anno M CCC XLVI. commiſſum fuit, regi Gallo ſuppetias tuliſſe, poſtremique agminis fuiſſe ductorem : cum in confeſſo ſit Sabaudo id temporis ætatem militiæ nondum patientem fuiſſe. Sed in hujus rei mentionem quando deſcendimus, lubet obiter hic triſtiſſimũ luctuoſiſſimumque illum Caletenſis oppidi incolarum (qui in hæc ipſa incidit tempora) commemorare caſum. Pugna illa, quæ ad x. cal. Septembreis, quantũ nulla alia, tot nobiliſſimis clariſſimiſque cæſis ducibus, funeſta Gallis, (quorum maximas copias parva Anglorum fudit manus) patrata fuit, victor Angliæ rex Eduardus Caletum protinus obſidet. Oppidum hoc eſt maritimum in confinio Picardiæ, Geſſoriaco (quam Bononiam nunc appellant urbem) finitimum, quod Itium olim portum (unde commodiſſimum è Gallia in Britanniam trajectum fuiſſe prodidit Cæſar) pleriq; fuiſſe exiſtimant. Ea oppugnatio parum cum procederet, vallo foſſaque caſtra munire hybernaculaque (excita domo uxore) ibi ædificare Eduardus rex cœpit, & ad exercitum in hybernis ipſe permanſit. Vn-

decimum jam menſem tenebat obſidio, & Franciæ rex Philippus, provocato nequicquam ad pugnam æquo loco committendam Anglo, quod per munitionẽ hoſtium ad obſeſſos pervadere haud poſſet, præſidii tantum ſpem oſtenderat: deditionis capere conſilia oppidani, ubi intelligunt omnes ſuas fortunas in extremo ſitas, hoſtem infeſtum, auxilii ſpem nullam, penuria rerum neceſſariarũ bellum trahi non poſſe. ſed iratus ab longinqua obſidione rex Anglus graviſſimas imperat conditiones: Ni ferro ignique miſceri omnia vellent, ſex civitatis primores ad ſupplicium producerentur, cæteri oppidani cum ſingulis abirent veſtimentis. Cum ploratu lamentiſque & planctibus tota urbs perſonaret, & in ſenatu civitatis, inter indignitatem neceſſitatemque (ferro enim an fame acrius urgerentur, incerti erant) animi ancipites diſtinerentur, ſilentiumque ac torpor (inquit Æmylius) cæteros defixiſſet, qui eorum primus ſedebat (erat is Euſtatius à ſano Petri) ſurrexit, ſeque iræ hoſtium offerre ac patriæ vitam cõdonare profeſſus, æmulationem pietatis reliquis injecit. Surrexere ejus mox exemplo Ioannes Ariacus, Iacobus & Petrus Wiſſanthonii fratres (reliquorum duorũ, cum inſigni poſteritatis injuria,

igno-

ignorata hactenus nomina) primi potentiſſimique civitatis, & ſanguine inter ſe juncti omnes. Hi reſtem collo, oppidi claves dextra ferentes, in amictu interiore, capita pedeſque nudi ad pœnas producti, necari à rege jubentur. Attoniti tam atroci imperio duces nobilitaſque cætera, monere orareque regem, ne magis iræ quam famæ dignitatique conſulendo, tantam victoriam crudelitate macularet. magnam eam rem illi invidiam conflaturam, verſurumque fortaſſis aliquando, ut res humanæ ſunt, in Anglos exemplum, ſi obſeſſis & fame domitis, fæda etiam mors oppetenda ſit. Cum in ſententia rex perſtaret, lictoremque agere juberet, Philippa regina, Guilelmi Hănonię comitis filia, uterum gerens, productos eos reſteque illigatos forte ut vidit, mariti regis advoluta genibus, uti iræ moderaretur, hominumq; illorum (quorum, mehercule, in contemnendis ac deſpiciendis pro civium ſalute periculis, virtutem pietatemque, nulla erit tam ſurda poſteritas, nulla tam ingrata fama, quæ non in cælum debitis laudibus ferat) vitam ſibi condonaret, multis ab eo lachrimans verbis contendit. Diu rex gravidæ caræque conjugis precibus repugnavit: victus ad ultimum, voluntati ejus permiſſos è conſpectu ſuo faceſſere

protinus jubet. Illa fortunæ eorum miſerta, receptos in ædes ſuas, laqueis ſublatis, accurate & liberaliter, præbitis etiam epulis, habet, & ſenis deinde ſingulos nobilibus aureis veſteq; donatos, extra caſtra, præſidio adverſus militum injurias adhibito, deduci curat. Ioannes Viennenſis præſidii Gallici præfectus, cæterique duces, in Angliam pecunia redimendi captivi abducti ſunt. Oppidani laribus fortuniſq; omnibus relictis cum ſingulis veſtimentis, cultu quam maxime miſerabili, alias quæſituri ſedes, poſt cibum captum oppido exceſſère. Triſte profecto, & cui à multis retro ſæculis, nullum in Chriſtiano orbe hoc ſimile viſum ſpectaculum. Pari periculo, at impari præmio, primi poſtremique civium erant. Illis hoc in Galliis beneficii conceſſum, ut cæteris omnibus prælati (ita enim rex juſſerat) ad vacuos poſſeſſoribus honores dignitateſque eveherentur. At miſerrimæ plebeculæ non eadem publice habita ratio. Multi privatim extorrium domo penatibuſque miſerati caſum, ſuis eorum inopiam facultatibus ſublevarunt. Deditione Caleſio, undecimo menſe quam oppugnari cœptum erat, hunc in modum potitus Anglus, tribus tantum extrema ætate ex veteribus retentis incolis, ſacrifico nimirum, &

duo-

duobus qui jurium conſuetudinumque loci gnari erant, novam protinus Anglorum coloniam in eam urbem deduxit. Triginta ſex ex opulentiſſimis Londinēſis urbis mercatoribus, præter ingentem aliorum hominum (qui magno numero, quod plurimis maximiſque locum illum rex immunitatibus juribuſque donarat, accurrerant) multitudinem, cum familiis ſuis univerſis eo loci commigrarunt. Annis fere ducentis & duodecim Anglis Caleſium paruit; donec tandem Franciſcus Guiſii dux, ſui ſæculi ducum non poſtremus, flexo ſub anni milleſimi quingēteſimi quinquageſimi octavi principium, præter mortalium omnium exſpectationem, ab eo quod inſtituere ſimularat, ad locum illum, opinione citius, itinere, Nieulayo & Risbano, munitiſſimis, illud terra, hoc mari arcendo hoſti propugnaculis, & arce tandem ipſa, ſumma celeritate (facto, non conſulto in re tali opus eſſe ratus) expugnatis, Dunfortium nobilem Anglum, loci præfectum, quibus ipſe vellet conditionibus (inter quas ut Angli omnes oppido abirent, nam idem olim Angli factitârant) deditionem facere coëgit. Tentarat quidem eam ipſam rem, ſæculi quod proxime hoc noſtrū anteceſſit, anno XXXVI, ingenti Burgundiæ dux Philippus cona-

tu apparatuque: & magna eum victoriæ tenebat ſpes. ſed cum milite Flandro (qui tumultuario delectu eductus, diuturnioris impatiens moræ, domum redire geſtiebat, neque imperio authoritateque, neque gratiâ, precibus aut precio in officio contineri poterat) quia plus illi moleſtiarum quam cum hoſte ipſo erat, obſidionem, princeps laudis gloriçque avidiſſimus, cum ſumma animi ægritudine, ſolvere coactus fuit. Duodequadraginta poſt annis Albertus Auſtriæ Archidux, Rodolphi imperatoris frater, Belgicæ ab Hiſpaniarum rege Philippo præfectus, cum inferendo Anglis bello oportunum maxime locum illum eſſe animadverteret, eadem qua Guiſius dux ſimulatione celeritateque uſus, inceptoque ſuo occultato, haud diu admodum obſeſſum, ſingulari fortitudine, mortalibus omnibus admirantibus, ſæculi hujus anno XCVI. ſuæ fecit poteſtatis. Res enim trepidæ, metus ingens, malum improviſum oppidanos uti deditionem facerent coëgere.

De Amadeo eo nomine Comite ſeptimo.

AMadeus ſeptimus eo nomine, Sabaudiæ comes duodecimus, Ruber dictus, ætatis anno viceſimo tertio Amadeo

deo patri ſuccedit. Cui poſtquam juſta magnifice more recepto fecit, Theodorico Marchioni Montisferratenſi, quod Yureenſes ille & Corivayeos adverſus abſentem concitaſſet, bellum movet, ſubditoſq; illos, ſumpto de conſciis ſupplicio, arceque Corivaya deleta, in officio continuit. Cum Sedunenſibus ob pulſum epiſcopali ſede Eduardum Sabaudum Philippi Moreæ principis filium, gravi quoque geſto bello, Eduardum, Seduno urbe expugnata, arcibuſque illi imminentibus Moria & Turbillone deditione captis, priſtino loco reſtituit. Ejus quoq; ſucceſſori Humberto Fillienſi rebellem Valeſienſem Sedunenſemque populum, ſumptis in Guyeri comitis (qui præſuli patruus avunculuſve erat) gratiam armis, parere cogit. Qui poſt Paradinum Taboetumque ex profeſſo hiſtoriam hanc tractantes, de Sabaudicis obiter ſcripſere rebus, nulla poſterioris hujus rebellionis facta mentione, prius illud bellum, reſtituto Eduardo, feliciter primò ceſſiſſe tradunt: verum illo denuo (uti ajunt) dejecto deturbatoque, cum bellum Sabaudus redintegraret, à Sedunenſibus, Valeſiiſque ſub ſalutis annum MCCCLXXXVIII. victus fugatuſque ſupra quatuor hominum armatorũ millia amiſit. Penes authores fides ſit.

Fredericum marchionem Saluſianum, qui fines ejus cum magna hominum manu populabundus invaſerat, locaque jam aliquot occuparat, ſaniora protinus capere conſilia coëgit. Nicea inde Inſubrumque principatu, à civibus ipſis ultro delato, ſine cæde & ſanguine potitur. Indicto ſiquidem in eam rem concilio, cũ opinionibus inter ſe populus Niceanus, cui à Ladiſlao rege Neapolitano deſtituto rectore opus erat (alii Lancelotum Duraſſium fuiſſe, & Niceanum populum ab eo defeciſſe ſcribunt) variaret, & circa conſilium eligendi ſucceſſoris, in plures factiones ſcinderetur, pleriſque ducis Genuenſis, aliis Delphini Viennenſis, nõnullis Virtutum comitis imperium cupientibus, Ioannes tandem Grimaultus Bueli regulus (qui privatæ gratiæ aditum apud Sabaudum quærens, Sabaudũ longe potentiſſimum, cujus unius virtute adverſus mortalium omnium injurias facile tuti forent, cæteris omnibus præferendum cenſebat) partim conſilio, partim precibus evicit, ut miſſis ad Sabaudum legatis, ſponte ſua in ejus ditionem imperiumque concederent. Idem & Lozierſii & vallis Sturianæ fecerunt incolæ, & boni fideleſque ſemper manſere. Sed rebus ad Niceam conſtitutis, Buellioque provinciæ illius Satrapea donato,

nato, cum domum reverſus Amadeus, ad venationem (quo ſe exercitii genere frequenter curarum vacuus oblectabat) denuo rediiſſet, oblatum ſorte fortuna aprum, vehemẽtius, admiſſo equo, dum perſequitur, in terram, equo ceſpitante, prolapſus, grave in femore dextro vulnus accipit: quod dum negligit, uxoriſque, quam gravidam tum fecit, nihilominus indulget amplexibus, gravi correptus morbo, & vulnere debilitatus paulo poſt (medico qui ex Africa Borbonium ducem comitabatur, nequicquã bene ſperare jubente) calendis Novembribus, anno ſæculi ejus XCVII. moritur, & in Altecombano monaſterio ſepelitur. Plurimis barbari illius circumforanei medici ſuſpecta vehementer fides fuit; corruptumque eum exiſtimabant, quod dum caput Amadeo raderet, pellem locis aliquot incidiſſet, eaque exulcerationi illi adhibuiſſet medicamenta quæ deteriorem indies Amadei valetudinem facerent, ipſomet Amadeo peſſimi ſceleſtiſſimique medici perfidia perire ſe ſubinde clamitante. Sed comprehẽſus ille, & ex vinculis cauſſam dicere juſſus, ita ſeſe expurgavit, ut nullius convictus ſceleris Sabaudia decedere juberetur. Otto quoque Granſſonius, primæ inter Sabaudos nobilitatis, acceleratæ Ama-

madeo comiti mortis ſuſpicione haud caruit, quod medicum illum in Burgundiam curaſſet deducendum. Sabaudia itaque, Gallia, Burgundia, Germaniaque exulare coactus, in Angliam conceſſit.

De Amadeo ejus nominis octavo, Duce primo.

NAtus anno à virgineo partu MCCCLXXXIII. ſuperſtite adhuc avo paterno Amadeo ſexto, Amadeus qui ejus nominis octavus dictus fuit, Amadeo patri ſæculi illius anno XCVII, divi Mauricii accepto annulo ſuccedit. Sed patrem puer quod amiſiſſet, Bona Biturica, matrona optima prudentiſſimaque filii & totius ſimul comitatus curam in ſe ſuſcipit, altercantibus nequicquam de ea inter ſe Bona Borbonia pueri avia, Ludovico Sabaudo Moreæ principe (qui ſororem ejus uxorem duxerat) & comite Genevenſi, qui una cum Philippo Burgundiæ duce (cujus ſumma tum apud omnis ordinis homines erat authoritas) & pueri tutelam & comitatus ipſius adminiſtrationem certatim ad ſe omnes trahere; ſed præ cæteris Bona Borbonia, quæ in ſuis manibus nepotem educari convenire affirmabat. Ea res, fœmineum imperium pleriſque aver-

averſantibus, maximis deinde diſſidiis diviſionibuſq; occaſionem præbuit. Neque antequam principatus in ſe curam Amadeus (Maria Burgunda, quam infanti infantem parentes deſponderant, uxorę ducta) tranſtuliſſet, tumultus illi conquievere. Póſtquam enim principis per ſe munia obire cœpit, tam gratum acceptumque mortalibus omnibus ejus fuit imperium, ut nemo eſſet ſubditorũ, qui non felicem beatumque tali ſe principe prædicaret. paribus quippe inter ſe lenitate gravitateque eam potentiam ita moderabatur temperabatque, ut neq; facilitas contemptibilem, neque formidabilem odioſumve faceret ſeveritas. Scribit Guilelmus Paradinus (obiter enim id annotandum hic putavi; ut qui divinũ nobis Numen graviter videmus offenſum, eam ipſam ejus placandi, niſi malis noſtris immori velimus, viam tandem aliquando, quam populus hic, ineamus) maximis ſub hæc tempora Italiam vicinaſque regiones vexatas fuiſſe calamitatibus, maximis afflictas miſeriis, dum gravis hinc peſtilentia ſubitæque mortes, illinc civilia infeſtiſſimis exercita odiis bella, & eccleſiam fœde deformantia paſſim graſſantur ſchiſmata, quę omnia dirus rubeſcenſque cometes, viſęque paulo ante cœleſtes faces (magnarum

ſemper calamitatum prænunciæ) portenderant. His avertendis ab irato immiſſis plagis Deo, iratoque Numini propitiando, cum ſupplicationes in urbibus oppidiſque, & per fora omnia conciliabulaque eſſent indictæ, immenſam mortaliū civitates oppidaque in alba paſſim veſte circumeuntium, & vicina adeuntium loca, videre erat multitudinem; perduellioniſque divinæ arceſſebatur, quicunque eo ſumpto habitu cæteris ſe non aggregaſſet. Ex panno lineo albo ea facta veſtis, ad imos defluebat pedes, faciemque ex eodem capita velabant panno. Nullum per univerſam Italiam Pedemontanumque agrum hominum erat genus, nulla ætas quæ illi ſe pœnitentiæ generi ſponte non obſtrinxiſſet. Incedebant eo paſſim triſti habitu proceres fœminæque principes, & reliqua utriuſque ſexus nobilitas univerſa: incedebāt pueri ſeneſque: incedebant nuptæ innuptæque: incedebant denique propiore etiam religione, epiſcopi præſuleſque, & reliquus clerus omnis: neque erat quiſquam qui præcipuum ſibi quid in hoc rerum ſtatu arrogaret, aut ab hoc ſe vitæ genere eximi cuperet. Erat quippe in pari communique calamitate, par omnium luctus; par quoque ſcelerum, quibus divini in ſe Numinis iram provocarant; admira-

mirabili & hactenus per Italiam inaudito pœnitentiæ genere, deteſtatio: adeo ut menſibus totis tribus, quibus piis hiſce actionibus fuit immoratum placando Deo, certatim omnes odiis inimicitiiſq, poſitis, cultu, qui inter omnia vilitate notabatur, incumberent, liteſque & forenſis ſtrepitus omnis toto eo tempore, tanquam religioſo, ceſſaret. Sed ad inſtitutum nunc redeamus. Diximus cum de Amadeo ejus nominis quarto ſcriberemus, equites ſodalitii Ioannitani, qui in Templariorum equitum bona ſucceſſerant, illum ipſum Amadeum, quod ejus potiſſimum ſingulari fortitudine, Rhodus inſula una cum urbe in Chriſtianorum conceſſiſſet poteſtatem, ædibus iis, quas in Lugdunenſi urbe Templarii poſſederant, donaſſe. Eas ipſas ædes, Sabaudicas ab eo tempore appellatas, Amadeus tandem hic in divi Petri Celeſtini (cujus paulo ante in divorum relati numerum, memoriam religioſiſſime colebat) gratiam ſodalitio Celeſtino, quod illa tempeſtate cepit, donat, Ludovicoque imperat filio, ut ædem eo loco ſacram, & pauculis, quos eo evocarat monachis commodam exſtruat habitationem. Cęterum quem aureorum ſeptuaginta quinque annuum monachis illis reditum Amadeus hic conſtituit, magnum hic, Ludo-

vici filii ejus, qui & monaſterii ipſius pomœria protulit, beneficio, accepit incrementú. Amadeo ejus jam facto ætatis, ut ferendis armis eſſet idoneus, accidit ut Ioannem præſulem Leodicenſem epiſcopatu populus Leodicenſis pelleret, pulſumque armis porro (Pierweiſii reguli filio illi ſucceſſore dato) perſequeretur. Quam illatam fratri ſuo à ſubditis contumeliam cum graviter Guilelmus Hannoniæ ferret comes, Ioannis protinus Burgundiæ ducis (qui utriuſque ſororé, uxorem duxerat) opem adverſus Leodicenſes implorat. Suſcipit defendendum Leodicenſem Burgundus, Amadeoque (cui ſororem ſuam Mariam collocarat) ut miſſis ſuppetiis in belli illius communionem veniat, author eſt. Non exiguum ejus confœderationis fructú ſenſit Leodicenſis. Cæſo enim eo quod ad Tungros nono calendas Octobris ſalutis anno M CCCC VIII. commiſſum fuit prælio ipſomet Pierweiſio, totius illius tragœdiæ authore, ejuſque filio (qui Leodicenſem ſe præſulem nominabat) una cum Salmeſii in Arduennis comitis filio, & ex Leodicenſi populo (qui maximam victoriæ fiduciam in numero repoſuerat) ſupra viginti octo millibus, debellatum protinus, Bavaruſque in priſtinum reſtitutus fuit locum. Ama-

madei Virii (quem ſpectatæ militiæ, ex primaria inter Sabaudos delectum nobilitate, copiis, quas Bavaro ſubſidio miſerat, Sabaudus præfecerat) cæteræque nobilitatis Sabaudicæ ſingularis & prope incredibilis in conflictu hoc apparuit virtus: quam admiratus Burgundus, Virium, ampliſſimis invitatum ſtipendiis, apud ſe una cum trecentis ex Sabaudica delectis juventute retinuit, & prætoriæ aſſcriptos cohorti, corporis ſui adhibuit cuſtodiæ. Demonſtratum paulo ante fuit, quo jure Ludovicus bonus Borbonii dux Beaujoiſio, Dumbarumque, poſt Eduardum poſtremum eorum locorum dominum, potitus ſit principatu: reſtat nunc, ut quomodo ea res latenti inter Sabaudum Borboniumque diſſidio occaſionem præbuerit, dicamus. Exiſtimabat Borbonius Dumbarum ſe principatum, quod terrarum Romano imperio ſubjectarum finibus contineretur, ſupremo poſſidere jure; neque fidem ſuam ulli mortalium ejus ergo obſtrinxerat. Sabaudus ex adverſo ejus loci dominium ſummum ad ſe trahere, & Borbonium, niſi principem ſibi locum earum poſſeſſionum intuitu & fidem ſimul ſuam deferat, non aliter ad dominatus illius communionem admittere: diſſimulare tamen interim, quod

Bonam Borboniam, Ludovici ducis ſororem, aviam paternam habuiſſet. Cæterum dum hæc inter urrumque principē ſerpit paulatim controverſia, Amadeus Virius (is ipſus cujus paulo ante mentionem fecimus) Ludovico Borbonio duci bellum ſuo privatim nomine, fæciali ad eum miſſo denuntiat; omnibus admirantibus mortalibus, quod ſolis uſitatum proceribus in bellis indicendis conſuetudinem homo privatus, & nulla ex parte cum tanto principe conferendus ſibi arrogare fuiſſet auſus. Majorem ea res odio, quod adverſus Amadeum ſororis ſuæ nepotem Borbonius conceperat, occaſionem præbuit; præſertim cum loca jam caſtellaque aliquot in Beaujoiloiſio & Dumbarum tractu expugnante Virio, in ſuſpicionem veniſſet, Virium (cui ad exercitum conſcribendum vires opeſq; deerant) non niſi conſcio, imo inſtigante clam Sabaudo eam rem auſum aggreſſumque. Alii Ioannis Burgundi ducis (qui ob exortas jam pridem inter Burgundicam Aurelianenſemque, cui favere clam Borbonii, familias, graviſſimas diſcordias, quibus prope ad ultimum dimicationum ventum eſt, Borbonio inſenſi erant) clandeſtinis conſiliis, Virium eo progreſſum audaciæ exiſtimabant. Vt ut eſt, Burgundi principis longe potentiſſimi

mi ſubnixum favore, ea Virium, haud clam Sabaudo (ex quo ſpes opeſque ejus penderent) conatum, propius vero eſt. Cæterum qui ſuſceptorum temere ab hominibus fortunæ anguſtioris, adverſus potentiores, conſiliorum exitus fere eſſe ſolet, idem horum quoque fuit. Borbonius quippe cum expedita adverſus Virium profectus manu, loca ea omnia quę ille ceperat, ſibi denuo (Virio in Breſſios, ejus haud exſpectato adventu, profecto ſubiicit. Et Sabaudo (utrique juxta infeſtus) niſi Virius ſibi dedatur, bellum illaturum ſe minatur: ut dederetur à Sabaudo (qui belli illius culpam omnem à ſe removit) obtinuit; ea tamen lege, ut inſtar bello capti habitus, ubi Borbonio de damnis & injuriis eò illi bello illatis ſatisfeciſſet, dimitteretur. Diſſidio illo inter Borbonium Sabaudumque ſublato, quæ de fide clientelari, quam à Borbonio Sabaudus poſcebat, reliqua inter eos erat controverſia, ea Berrii ducis (quem ipſum Sabaudus avunculũ habebat) arbitrio authoritateque compoſita ex utriuſque voluntate fuit, Borbonii filio Clermontii comite, fidem ſuam pro Ludovico patre, Sabaudo (ut Franciæ habent annales) obſtringente. Sed non diu admodum ea concordia ſtetit. Carolo enim ejus nominis

ſexto Galliarum regi cum Caroli ducis Aurelianenſis confœderatorumque ejus ſuſpectæ vehementer eſſent actiones, ſiniſtrique aliquid advorſum ſe illos moliri plane haberet perſuaſum; evocatis ad ſe amiciſſimis quibuſque, iiſque quorum ſummam in ſe voluntatem egregiamque fidem perſpexerat, erat inter eos Burgundiæ dux Ioannes, & Amadeus hic noſter, qui equites cataphractos quingentos, quibus Amadeum Virium (in cujus adhuc hominis animo, ad contumeliam inexperto, recentis ignominiæ, nuperrima illa captivitate acceptæ, memoria, vindictæque ſimul hærebat deſiderium) præfecerat, ſecum adduxit, cæterique Burgundicæ factionis proceres, ex eorum conſilio, qui Aurelianenſis Borboniique ducum agros depopulentur, eorumque ſubditos, urendo tecta ſataque, vexent, mittere ſtatuit. Amadeo Virio Fierbourgioque regulo ea data provincia fuit. Illi non ſegniter imperata facere, & quacunque pergerent, agros, domos, homines, vaſtare, urere, cædere; & eo quidem infenſius, quod Borbonius in agro Charoloiſio idem paulo ante factitaſſet, Burgundi nimirum odio, quod major ejus unius tum apud regem & per univerſam Galliam, quam cæterorum regii ſanguinis principum om-

omnium eſſet authoritas. Quæ res cum Berrio, Borbonio, & Aurelianenſi duci plurimum diſpliceret; non adverſus eum ſolum, ſed Sabaudiæ quoque comitem Amadeum (qui Burgundi ducta ſorore, inſtructiſſimum ſemper, quo laboranti, ſi opus eſſet, poſſet ſuccurrere, habebat exercitum) inter ſe conſpirarant. Per illa quippe tempora, quicunque Gallicam rempublicam agitavere, honeſtis nominibus, alii quaſi jura populi defenderent, eorumque qui pacem concordiamque deferrent fidei diffiderent, pars quo regis authoritas maxima foret, bonum publicum ſimulantes, pro ſua quiſque potentia certabant; neque illis modeſtia, neque modus contentionis erat. Cæterum conſpirationis hujus quam fuerit funeſtus calamitoſuſque exitus, ſi ſingillatim aut pro magnitudine parem diſſerere, tempus quam res maturius deſeret. quamobrem ad incœptum redeo. Sigiſmundo imperatori cum ſchiſmatis, quo graviter tum eccleſia Chriſtiana (tribus uno ſimul tempore pontificatum Romanum invadentibus) laborabat, tollendi cauſſa, in Galliam proficiſci conſtitutum eſſet (neque enim miſſis legationibus quicquam hactenus fuerat profectum) imperii proceribus, ut extra Romani imperii fines proficiſcen-

tem Imperatorem, recepto antiquitus more, comitarentur, fuit imperatum. Accurrere præter principes Electores, duces imperii quatuor, totidem Lantgravii, & par marchionum comitumque (inter quos ſecundus Sabaudus hic noſter) numerus, cum decenti omnes & ſuæ quiſque dignitati conveniente comitatu. Sed morbo Sabaudus in itinere (verone, an quod ob tacitas cum Aurelianenſi duce, qui Burgundi hoſtis erat capitalis, ſimultates, ejus fugeret conſortium, ſimulato, incertum) correptus, domum ſæculi ejus anno decimoquinto, imperatore permittente, redit. Ea tempeſtate cum Genuæ odiis diſſidiiſque atrociter reſpublica agitaretur, atque haud procul ſeditione res eſſet; mittit eo, domum reverſus Amadeus, qui per alterius negotii ſimulationem, nonnullorum clam civium animos tentaret, videretque num eorum hominum opera imperatoris locum illum imperio poſſet adjicere. Quo mari Liguſtico (quod pleriſque Tuſciæ imperitat locis) potiunte imperatore, liber ad Italiam illi aditus, & minus ad coronam imperialem obtinendam eſſet obſtaculi. Sed cum ſecundo clam Genuam is qui à Sabaudo in eam rem miſſus fuerat, veniſſet, patefactis ejus tandem conſiliis, ſuorumne indicio, an quod minus

pru-

prudenter circumſpecteque ſuſcepto incumberet operi, dubium prorſus, Barnabæ Guanonis (quem mediæ fortunæ, at haud malum alioqui hominem, ducem ſibi Genuenſes per diſcordias, Georgio Adurnio ſua ſponte boni publici cauſſa eum magiſtratum ejurante, fecerant) juſſu comprehenditur, & capitis, cauſſa indicta, condemnatur. Sed factum hoc non diu impune Barnabas dux tulit; poſtquã anno vixdum vertente ducatu privatus, Genua univerſa à Thoma Fregoſio pelleretur. Conatus hic quamquam minus feliciter tum ceſſit; confirmatus tamen in ea quam de Sabaudiæ principum perpetua conſtantique erga Romanos imperatores voluntate animo conceperat opinione Sigiſmundus imperator, Amadeum, ex Anglia ſæculi illius anno decimoſeptimo reverſus, primum in arce Montluetana non procul Lugduno (alii paulo ante in concilio Conſtantienſi factum id affirmant) Sabaudiæ ex comite facit ducem; ut optime ſcilicet de ſe patreque ſuo & univerſo imperio meritam gentem illam grandiore aliquo beneficio ſibi faceret obſtrictiorem. Quin metuente Sabaudo, ne civitatum Vallenſium exemplo, confæderatis Helvetiis, ſocietate cum iis inita, Geneva Lauſannaque ſe jungerent, plenum illi merumq; bien-

nio

nio poſt, in eas civitates, Marthino Pontifice eam donationem approbante, permiſit imperium. Cæterum piis præclariſque ſemper intentus operibus Amadeus, tollendoque quod inter Carolum eo nomine ſeptimum Galliarum regem & Philippum bonum Burgundiæ ducem (qui Ioanni duci patri ab Aurelianenſis factionis hominibus cæſo, ſucceſſerat) infeſtiſſimis gerebatur odiis, bello, cum diligentem ſedulamque aliquamdiu operam navaſſet, variis ultro citroque miſſis legationibus, ut Atrebati tandem inter eos pacificaretur effecit; pulſis Gallia omni qui cædem illam patrarant, ejuſve conſcii fuerant. Inter quos Tanneguyus Chaſtellius, Ioannes Louvetus Provinciæ præſes, Ioannes Aurelianenſis nothus, Guilelmus Avangourius Clermonti præſul (cui in epiſcopatum ſuum ſe recipienti, ſoli manere permiſſum) Ioannes Cadorius medicus regius, Robertus Maconus ex equeſtri ordine, & Ioanna Bonnettea Ioyeuſi dynaſtæ uxor. Bello inde per Philippum Mediolani ducem (qui quem adverſus Florentinos Venetoſque conſcripſerat militem, contra Sabaudum, quod cum Venetis ille ſocietatem fecerat, vertit) Sabaudiæ illato finibus, Novariaque & Vercellis occupatis, copias protinus Sabaudus, quantas

po-

poteſt maximas conſcribit, Burgundiæque ducis implorato ſubſidio, in Lombardiam ducit: quam depopulatus, non exiguam agro Mediolanenſi, vicis villiſque paſſim incenſis, cladem infert. Etenim Sigiſmundo imperatore (qui Italiã, ut aurea ſupremaque illa corona inſigniretur, aditurus, in procinctu jam exiſtẽs, à Philippo duce ut per ejus ſibi fines iter facere liceret, impetravit, quique Amadeo optime cupiebat) authore, cum ab armis utrimque eſſet diſceſſum, in gratiam tandem, Novariam Vercellaſque reſtituente Mediolanenſi, Amadeique filiam Mariam uxorem ducente, reditum fuit. Interea dum cum Anglo rege Burgundoque acerbum Galliarum rex, quo, dum parum in amicis præſidii eſt, regni ſui potiorem amiſit partem, gerit bellum, conſiliaq; erigendæ ex tam gravi caſu reipublicæ ſecum agitarat, capta ex diuturniore hac ejus abſentia occaſione, Delphinatum Aurantiæ princeps invadere cogitans, miſſa ad Sabaudum legatione, ſuppetias ea ab illo obtinet lege, ut Delphinatus eum tractum, in quo Gratianopolis ſita, Montes adhæc, & Viennam Sabaudo, ſi victoria potiretur, traderet. Sed alius longe quam ſperarat uterque, ſuſcepti illius belli fuit exitus. Delphinatum enim cum Varenbonio regulo

(erat

(erat is qui Sabaudica adduxerat auxilia) vix ingreſſum Aurantium Gaucourtius (quem hominem nobilem & magnis opibus clarum loco illi Gallus rex præfecerat) apud Anthonum, commiſſo cum eo prælio, caſtris exuit, deletiſque ejus copiis, deſtitutum omni ſpe fugam capeſſere, Anthonumque trajecto Rhodano celeriter repetere cogit. Captus eo fuit prælio Guilelmus Viennenſis ſani Georgiani dominus Burgundus, aliique magno numero nobiles viri, & cæſi ſupra trecenti. Gravi hoc ipſo tempore, ſub annum ſcilicet ſæculi illius XXXI. inter Renatum Andium, & Antonium Lotharingum Vaudemontii comitem Ferrii filium, exorto diſſidio, quod Burgundi partes Vaudemontius, Galli è contra Andius ſequuti fuiſſent, quodque Eliſabetham Caroli Lotharingiæ ducis ejus nominis ſecundi filiam hæredemque unicam, Andii uxorem, à Lotharingiæ ſucceſſione arceri debere affirmante Vaudemontio, Baſilienſi tamen concilio pro Andio fuiſſet judicatum; Antonio Burgundus Sabaudusque magna miſere auxilia: ſed majora fuere quæ ab Amadeo miſſa. Equitum quippe optime armis inſtructorum ingens erat numerus, quibus Imbertus Sabaudiæ præfectus (Marſchallum appellant) & Saixii regulus, magni

magni clarique ambo duces, & conſilio boni imperabant. Ceterum acri, ubi primum in conſpectum ventū eſt, ad Bubnevilleum in campis Villemanis commiſſo prœlio, victor tandem Vaudemontius diſceſſit; Renatuſque hoſtibus undique cinctus, & à ſuis deſertus fortiter pugnans capitur, & ad Burgundum ducitur. Inter omnes Vaudemontianos ſociosque præcipua laus ejus belli vel ipſis non diffitentibus hoſtibus penes Sabaudicum equitem fuit. Capti una cum Renato Andio, Metenſis præſul, Rodemarqueus regulus, & Arcyus vicecomes, multique alii primæ nobilitatis viri, Sabaudiæ Burgundiæque præfectis Antonio Tholongeono & Imberto antedicto traditi fuere, iiſque permiſſum, ut inter militem illos ſuum, pro cujuſque virtute meritoque dividerent. Ætatis jam annum quinquageſimum & ſextum Amadeus attigerat, deceſſeratque uxor ejus Bona plures apud eum enixa partus; cum expendentem apud animum ſuum, quot quantiſque caſibus atque periculis mortalium expoſita ſemper atque cincta undique vita ſit, principum maxime etiam potentiſſimorum, ſimulque vitæ nobis hic (ubi firmum perpetuumque nihil, ſed vanitati omnia ſubjacent) brevem incertumque præſtitutum eſſe terminū; mor-

mortalium caducarumq; harum rerum, & mundi quoque ipſius grave capere cœpit tædium, animumque ejus vitę cõmutandæ, & ſanctius puriuſque in poſterum inſtituendæ ſeria ſubiit cogitatio. Ceterum eam antequam rem aggrederetur, viros aliquot nobiles ex equeſtri ordine, quorum ſumma apud eum fuerat ſemper authoritas, quique in paucis illi chari erant, hujus ſui conſilii participes facere voluit, ut in ſuam pertractis ſententiam idem vitę perſuaderet genus; ſimulque ut quos in ſupremo potentiæ collocatus faſtigio, in gaudiorum omnium admiſerat communionem, eorum quoque ſuaviſſimo in ſolitudine conſortio frueretur. Duobus itaque ex his in ſecretiorem ad ſe vocatis locum (erant hi Claudius Saixeus, Sexteum appellant alii, & Henricus Columbierſius, viri tum genere inter ſuos, tum factis clari) hiſce ad eos verbis uſus ſcribitur.

Facit, viri mihi longe gratiſſimi, ſingularis meus in vos amor, & veſtra longo mihi jam tempore ſpectata, multiſque exemplis comprobata fides, certo mihi ut perſuadeam, nihil mihi tam poſſe accidere acerbum, nihil tam triſte, nullam dignitatis fortunæ mutationem, quæ à meo vos conſortio aut poſſit aut debeat ullo tempore ſeparare. Cujus hercule mei in vos amoris

moris tanta vis eſt, adeo inter ſe noſtri juncti colligatique invicem ſpiritus ſunt, ut quamvis præſentiam mihi veſtram ſubtrahi contingere aliquando queat; nunquam tamen, quamdiu hac me aura frui clemens ille patietur Deus, veſtri animo meo memoria ſit exciſura. Peto itaque à vobis, & , ſi veſtri id patiuntur mores, vos obſecro, ut, quoniam olim rei agitatæ animo meo, nunc promendæ tempus advenit, quietumque & ſolitarium vitæ genus, procul ambitione ac foro, profiteri, in poſterum mihi conſtitutum eſt, veſtram mihi ſocietatem ne denegetis. Quod ſi à vobis impetrare me permittitis, mihi maximus laborum atque operum meorum erit fructus, neque vos ejus ſuſcepti conſilij unquam pœnitebit. Eam enim veſtri me curam habiturum ſemper promitto, ut victus veſtitusque genere mihi exæquemini, poſterique veſtri non ingrato vos principi obſequutos intelligant.

Admirati vehementer viri illi nobiles tam benigne familiariterque ſe à ſuo principe compellari, & eos ſingularis in ſe affectus in viro tanto ſtimulos, multis illum rationibus ab ea ſententia deducere conari, oſtendereque, imperium ejus & late patere, & eſſe Dei beneficio nunc florentiſſimũ armis viriſque, facta cum principibus finitimis omnibus pace, im-

peratoris regumque Chriſtianorum omnium conciliata amicitia, nunc etiam titulo dominatus aucto. Subditorum ad hæc commemorare erga eum amorem obſervantiamq; ſingularem: præclaram inſuper, cujus Deus eum parentem feciſſet, ſobolem (adeo ut nihil illi ad ſummam felicitatem deeſſe videretur) ob oculos ponere: obteſtarique eum ne quietis ſolitudiniſque deſiderium pluris quã ſubditorum ſuorum ſalutem æſtimaret: regendo in longa pace concredito ſibi à Deo populo diligenter porro incumberet, eum in officio contineret, curaretq; ut per homines honeſtiſſimos, viroſque fortiſſimos leges & judicia adminiſtrarentur: veram hanc ad æternam comparandam ſalutem viam eſſe. Hæc pro ſua in eum obſervantia haud occultaſſe. cæterum ejus ſe conſiliis non adverſaturos. *Quandoquidem (reſpondet ad ea dux) felicitatem mihi vos quandam attribuere & fortunam meam tantopere video prædicare; quid de ea, quam regibus principibuſque plerique hominum, qui rebus caducis & fluxis, quæ hic relinquendæ ſunt, hominis bona metiri ſolent, aſſcribunt, ſentiendum judicandumque ſit felicitate, prorſus vos ignorare intelligo. Aliter enim longe, illius ſi felicitatis vel minimum feciſſetis periculum (mihi credite) ſen-*

ſentiretis. In ſola quippe unaque libertate, cum felicitatis hujus quam vos tanti facere video, ſumma ſita potiſſimum ſit; neceſſe eſt ut vel inviti mecum fateamini, qui procul ab hominum ſtrepitu privatam agunt vitam, eorum longe optimam eſſe conditionem, libertatemque illis obtingere, quam in principe viro etiam potentiſſimo temere requiras. Cæteris quippe mortalibus in eo ſtare conſilia, quid ſibi conducere putant: principum virorum diverſam eſſe ſortem, quibus præcipua rerum ad famam dirigenda; ut omittam, vix anno vertente tot voluptatis illecebras pērcipere virum principem, quot vel uno interdum die hominibus privatis videmus obvenire; ſi verum ſit, potiſſimam voluptatis noſtræ partem ex ſenſibus, ſuam trahere originem. A viſu (ſi lubet) ordiamur. Quis privato cuique varias regiones, terras, urbes, oppida peragrare luſtrareque, & admiranda ac pulcherrima quæquē iis in locis impune contemplari, longoque viſu lumina ſua ſatiare, quandocunque lubeat, liberum eſſe negaverit? At viro principi, multorum hominum odiis invidiæque (quæ eminentis fortunæ comes aſſidua, altiſſimiſque adhæret) obnoxio ſemper, nemo eam impune aſſeruerit libertatem: cum metus eum ſemper exagitet, ne aut in decorum peccet, aut ea apud dignitate forte

non inferiorem committat, quæ perſonam ſuam dedeceant, aut nomini ſuo apud rigidos illos morum aulicorum cenſores maculam aliquam poßint inurere. Accedit huc quod (cum nemo celerius opprimatur quam qui nihil timet) periculo ea haud careat res, cum fieri poßit (quod regibus atque principibus viris pleriſque fines ſuos temere & ſine juſto præſidio egreßis legimus contigiſſe) ut inſidiis excepti comprehenſique, etiam ab eo quem nunquam læſerint offenderintve, in tetrum aliquem coniiciantur carcerem, in quo quam diutißime aſſerventur; necentur etiam per ſummam crudelitatem nonnunquã. Abſtineo dicere quod dum procul abeunt, vicinorum principum injuriis ditiones ſuas ſubjectumque ſibi exponant populum, & in prædam quaſi tradant. Eſto (ſubinferente Claudio Saixeo) demus, princeps illuſtriſſime, hominum privatorum meliorem hac in parte eſſe conditionem: ſed hoc nobis non negaveris, quæ auditu percipitur voluptas, eam vobis eſſe propriam, cum aures veſtras ea tantum circumſonent, quæ læta grataque, neque quenquam in regum principumve aulis comitatuve reperire ſit, qui eorum actiones ſermoneſque omnes non prædicet, miriſque ſemper laudibus evehat: aliis enim vocibus

eorum

eorum auribus obſtrepere offenſæ vetat metus.

Sed quam quæſo (reſpondet ad ea dux) ex falſis & non ſuis laudibus (ſolet quippe magnæ ſemper fortunæ comes eſſe adulatio, peßimum veri affectus venenum) capere queat, quem tantopere vos admiramini princeps hic voluptatem; cum eas ſibi à pleriſque (quibus omnia principum honeſta atque inhoneſta laudare mos eſt, quique principum potentiorumque benevolentiam blanditiis aſſentationibuſque colligere ſoliti, ad voluntatem loquuntur, & auribus ſerviunt) aſſcribi videat virtutes, quarum vix tenuem ſæpius in ſe umbram inveniat. Veras demum eas mihi viſas ſemper laudes, quæ à libero & adulari neſcio profectæ ore, & vos teſtor, & meminiſſe poſteros volo. Nam tribuere homini quod in eo non reperias, quid hoc quæſo aliud eſt quam ſumma eum afficere contumelia? Cæterum ad eam voluptatem quæ in guſtu conſiſtit quod attinet, non ignarus equidem ſum, ob ciborum vinique omnis generis in ædibus noſtris redundantiam, varietatem, atque ſuavitatem, beatos nos vulgus hominum prædicare: verum eduliorum viniq́; voluptatē ex guſtu, ſapore, appetentiaque qui metiuntur, ne aliter illos longè ſentire ego exiſtimaverim. Vt enim vera ſen-

hujus voluptas in ciborum potuſque deſiderio atque delectu conſiſtit potiſſimum: ita crebra illa ferculorum varietas, intempeſtivaque convivia, & perpotandi pervigilandique inſana dulcedo, ſui ſecum ut plurimum faſtidium adducere, & omni hominem appetentia privare ſolet. Enimvero optimum cibi condimentum fames eſt: quam dum tempeſtivioribus epulis eruditoque luxu plerique prævertunt principes, imo procul à ſe arcet, nunquam cum voluptate cibum capiunt. At populi longe melior conditio eſt. Illi enim (ſoliti alioqui parco & parabili victu ad implenda naturæ deſideria defungi) quia certi ſtatutique dies ſunt, quibus genio indulget, & grata amabilique viciſſitudine convivia celebrat, ſumma cum voluptate quibus non aſſuevit, veſcitur cibis; quorum nos ſatietas, viliſſima quaque edulia, & quæ vix attactu homo agreſtis dignetur, appetere cogit. Quemadmodum enim nimiæ opes magnæ jacturæ locum faciunt; ita nihil magis in ciborum nos adducit faſtidium, quam frequens ille rerum non neceſſariarum ſuperfluarumque apparatus: & dum majorem ſæpius incontinentiæ, quam ſanitatis & virium reficiendarum habemus rationem, excogitata ab ingenioſis gulis irritando palato varia condimentorum genera. Quorum eo uſque nunc

pro-

provecta hominum ars eſt,ut etiam ſolſtitiali, & alieno prorſus tempore varia & multa venatio appareat,dum ſpeciem ferinæ carnis ex manſueto ſue condimentis facere callent. Guloſius enim quò condiuntur cibi, luxurioſiuſque ſtruuntur fercula,eo citius eorum nos capit ſatias tædiumque.Cæterum ad actiones publicas, & reipublicæ adminiſtrationem quod attinet; res humanæ ita ſe habent,ut rerum præclare geſtarum gloriam non ipſi quidem principi, ſed aut fortunæ fatove, aut iis quorum princeps conſiliis utitur, aſſcribi plerunque videamus: ſed ſi detrimenti è contra quidpiam publice accipi, utpote prælium aliquod amitti,aut civitatem locumve aliquem ab hoſte capi contingat, principis id culpa ſocordiave factum, clamare omnes ilico. Adeo ut quicquid reipublicæ accidat, ſive proſperum id, ſive adverſum, rei male geſtæ culpa in principe, bene vero decus penes alium ſit: & cum recti factorum ſibi quiſque gratiam trahant (vel ignavis quippe in victoria gloriari licet) unius invidia ab omnibus impune peccatur. Omitto dicere,ſuſpicionibus ſollicitum ſemper eſſe principis animum, dum belli tempore,ne ſuorum quiſpiã cum hoſte clam conſpiret, & conſilia illi ſua detegat; pacis autem, ne ex iis quos duriore habuerit imperio, exoriatur aliquis, qui

adverſum ſe inſurgat, metuit. Hanc curam ſuſtinet princeps; cujus cæteri mortalium expertes, quietam in ſumma animorum tranquillitate vitam, inter propinquos amicoſque ſuos ducunt. Quod principi non ita facile factu eſt. Dominandi enim inſana effrenaque libido, propinquitatis conſanguinitatiſque jura omnia imperio poſthabet. Atqui erunt fortaſſis nonnulli, qui felicitatis ſummam in multarum rerum bonorumque poſſeſſione conſiſtere, & vel eo ſolo nomine principes beatos exiſtiment, quod plurima poſſideant. Non vere hercule. Nihil enim viri principis, quam hominis cujuſvis alterius, etjam infimi, melior hac in parte conditio eſt. Plurima enim poſſideat licet, plura tamen (ut animus humanus nunquam exſaturatur) appetit ſemper, & præſenti nunquam contentus fortuna, ut effuſe affluant opes, meliorem ſibi dari optat. Imo dum ambitioni modū ſtatuere potis haud eſt, & nihil penſi neque ſancti habet, cæteris mortalibus longe eſt infelicior: agrum enim aliquem hærediumve hi; at regna principatuſque integros ille inſatiabili, & qua neque copia neque inopia minuitur, cupiditate concupiſcit ſemper, & ſpe animoque devorat. Non negaverim equidem, plurimum viro principi ad tranquillitatem comparandam conferre,

ſi leni

ſi leni moderatoque imperio (nam hoc quoque laudi nobis honorique verti video) ſubditorum ſuorum ſibi ſtudia animoſque cõciliare omni ſtudio conetur , neque potentia ſua ad impotentiam utatur : ſed ut in perpetuo propterea metu verſari, ſuſpicionibuſve deſinat indulgere, id equidem, (quæ humanæ conditionis miſeria eſt) haud libenter conceſſerim. ſive enim ingentem hominum circum ſe multitudinem, ſive magnam videat ſolitudinem , æque ſemper in metu eſt, dum ne quid aut novi inſolita turba moliatur, aut parandis ſtruendiſque ſibi inſidiis ſolitudinem illam occaſionem præbere poſſe ſuſpicatur. Cæterum quod plerique hominum vel eo ſaltem nomine beatos nos exiſtimant, quod de ſubditis noſtris domeſticiſque bene merendi facultates abunde nobis ſuppetant , falluntur hercule plurimum, & quidem vel ipſis vobis, verum dicere ſi velitis , non diffitentibus. Quotus enim quiſque meorum quæſo eſt, qui non ſtatim ut inſigne aliquod meum ſenſit beneficium, diſcedendi à me quærat occaſionem , ſeceſſumque ſimul, in quo accepti illius beneficii fructus percipere poßit ? Cujus ipſius deſiderii eo majores in ejus animo generãtur ſtimuli, quo quod accepit majus præclariuſque donum eſt. Porro finem ut faciã, & in pauca rem con-

K 5

traham, plurima ſubinde vel inviti principes facere coguntur, quibus ſubditorum ſuorum à ſe alienant animos, metumque illis (qui amoris rarus comes) incutiunt: veluti cum de ſontibus ſupplicium ſumunt, vel ſubdito ſibi populo pecunias, neceſſitate coacti, imperant, aut in eorum capita tributum, in bona merceſque vectigal aliquod, unde pecuniam cogant, imponunt. Omnia hæc propius conſideranti mihi nemo, viri amici, perſuaſerit unquam, privatorum hominum vitam noſtra meliorem eſſe ut negem. Quin veriſſime ille mihi dicere viſus eſt, qui (quanto majus eſt regnum faſtidire, quam accipere intelligens) eam dignitatis regiæ vilitatem eſſe aſſeruit, ut mortalium nemo ſit, qui, ſi quot quantiſque calamitatibus miſeriiſque regum undique obnoxia atq; expoſita vita ſit perſpectum haberet, inventum ante pedes diadema regium tollere à terra dignaretur. Hæ ſunt, viri amici, rationes quæ me impulere, cur maximis turbulentiſſimiſque quibus mundus hic agitatur tempeſtatibus, ſubducere me & in Ripallicum ſeceſſum (monaſticum ibi vitæ genus profeſſurus) abire conſtituerim. Vos veſtra me ſocietate (quod vehementer vos obteſtor) fruſtrari haud patiamini. Ad principatus mei adminiſtrationem quod attinet, Ludovico filio ea à me provincia

deman-

demandabitur. Is meo parentium imperio locorum omnium curam geret; ſupremo nihilominus penes me manente dominatu, & rerum ſumma. Reſpondere ad ea uterque (magis ejus voluntati ne refragari velle viderentur, quam quod ea ipſorum eſſet mens; ſperabant enim haud diu admodum, ut principum ſubita plerunque conſilia ſunt, in ea cogitatione perſeveraturum Amadeum) in ejus ſe futuros poteſtate, & quamcunque juberet ſubituros fortunam, facturoſque quod imperaret: imo glorioſum admodum ducere ſibi, quod unos ſe vitæ illius ſocios deligere, & conſiliorum ſuorum participes facere non fuiſſet dedignatus. Eo capto conſilio nocte quadam, conſciis ſolummodo duobus hiſce, Thonone (quæ ad lacum Lauſanenſem ſita urbs) cum perexiguo domeſticorum ſuorum comitatu Amadeus diſcedit, Ripalliumque migrat. Ædes ſunt ampliſſimæ ſumptuoſiſſimæque, quas ipſemet Amadeus, adoleſcens adhuc, ad eundem lacum, primo ab oppido illo lapide, loco longe amœniſſimo, ingentibus impenſis conſtruxerat. Erat eodem in loco monaſterium divo Mauricio jam olim ab Amadei majoribus (quorum ſingularis erga divum illum tutelarem extitit ſemper pietas obſervantiaque) dedi-

catum

catum. Hoc ingreſſus monaſterium, monaſtico ſumpto protinus habitu, idem quod monachi illi vitæ genus profiteri cœpit. Cinerea & oblonga quam induit, fuit veſtis, quam ingentis pretii inaurata cinxerat zona, ſuper hanc ejuſdem coloris chlamys, aurea (illi quam Romani geſtare ſolent imperatores, haud abſimili) inſuta cruce gravis. Caput ex eodem colore velabat capitium, ex quo cucullus dependebat oblongior, quo in humeros rejecto, galero purpureo, cardinales imitati, monachi illi utebantur, bacillumque nodoſum inflexumque altera tenebant manu. Ioannes Marius de hoc vitæ Amadei inſtituto paulo aliter in hæc ſcribit verba.

Amatus cum uxorem Margaritam Philippi audacis Burgundiæ ducis filiam amiſiſſet, mundo & ſtatu ducali relicto, conſtituit vitam eremiticam amplecti, locum ad eam rem peramœnum prope lacum Lemanum deligens, quem magnis ædificari curarat impenſis, gubernaculis ducatus Ludovico filio majori traditis, patri Philippi ducis Sabaudiæ, qui Philibertum genuit, maritum Margaritæ Auſtriacæ, qui ſine hæredibus maſculis obiit anno Domini MDIIII. *Amatus vero in eremo degens per aliquot tempus una cũ decem nobilibus ætate provectis vitam ſolita-*

litariam vixit, prominentem barbam alens, veſtimentum vile indutus, ac clavam nodoſam in manu gerens. Quæ res licet novi exempli eſſe videretur, tamen ipſe non primus virorum principum fuit, qui reipublicæ gubernaculis relictis, quieti ſe dediderunt. Hactenus Marius. A quo non prorſus diſſentit Æneas Sylvius (qui ſub Pii ſecundi nomine Pontificatui deinde præfuit) cujus in quadam ad Petrũ Noxetanum epiſtola, verba ſunt hęc. *A Florentia Mediolanum petivimus, & ſuperato Iovis monte per lacum Lemanum Tononum venimus, memorandam Ripalliorum eremum introivimus, in qua dux Sabaudiæ Amadeus detulit habitum cultumque, ſancto cuipiam Eremitæ ſimilem, quem viri decem ex equeſtri ordine ſequebantur, qui ſæculo renuntians, promiſſam barbam, & hiſpidum pallium, & retortum baculum mundanis rebus prætulerat.* Abit longius ab utroque Enguerrandus, qui Amadeum ducem, ejuſque in eremo illa ſocios, racemorum liquidæq; loco, optimis quibuſque cibis & vino præſtantiſſimo uſos ſcribit. Sed ego Sylvio teſti oculato potius aſſenſerim. Cæterum ſubitus hic inopinatuſque Amadei ducis diſceſſus (inde enim divertit oratio) regulos nobilitatemque reliquam omnem, quos conſiliorum ſuor-

ignaros eſſe voluit, vehementer perculit. Neque ſubditorum ejus quiſquam fuit, quem non commoveret illa facies, Sabaudum principem, & tot provinciarum ditionumque paulo ante dominum, relicta fortunæ ſuæ ſede, ſponte ſua exire de imperio. Nihil tale viderant, nihil audierant. Miſſis itaque protinus ad eum illis ipſis, quibus animi ſui ſenſum aperuerat, Saixio & Columbierſio regulis, plurimis illi rationibus, ſubitum illum inopinatumque & alieno prorſus tempore diſceſſum ejus perſonæ dignitatique haud convenire, ditionumque quibus imperaret, ordini eccleſiaſtico, nobilitati atque populo reliquo vehementer diſplicere, demonſtrare conantur. Reſpondere paucis ad ea Amadeus, neque mentem ſibi defloruiſſe, neque vires potentiamque imminutas eſſe. Curaturum itaque ſeſe, ne damnum ullum reſpublica Sabaudica ex hoc ſuo diſceſſu capiat. Converſo inde ad eos ſermone, ambages mitterent, inquiebat, viderentque ne datam ſibi paulo ante fidem fallerent, ſpemve ſuam deſtituerent. Illi quoniam quo ſe modo promiſſo illo expedirent, non videbant, enimvero idem vitæ ingredi iter, idem ſibi veſtis genus (ita enim Amadeus volebat) ſumere. Provinciarum deinde ſuo parentium imperio

ordi-

ordinibus, una cum utroque filio ad ſe venire juſſis, Ludovicum natu majorem, in ſpem imperii genitum, Pedemontanum renuntiat principem, minorem Genevenſi donat comitatu. Reliquarum autem ſuarum provinciarum omnium, tam earum quæ trans, quam quæ cis Alpes ſitæ curam adminiſtrationemque eidem Ludovico tradit filio: at ea lege, ut penes ſe rerum nihilominus manente ſumma, in ſua ſit poteſtate ea illum procuratione, quotieſcunque lubeat, aut ille mereatur, privare. Ducis quoque retento titulo, de rebus maxime arduis, & reipublicæ Sabaudicæ ſtatum ſalutemque concernentibus, nihil inconſulto ſe ſtatui voluit. Rebus hunc in modum conſtitutis; cum ex domeſticis ſuis miniſtris viginti tantum apud ſe manere juſſiſſet (idem & à Saixio Columbierſioq; eandem eremum ingreſſis factum) reliquos domum redire, filiiſque ſuis parere in poſterum voluit. Quis fuerit tum Sabaudiæ habitus, qui ſingulorum animi, quæ digredientium à tanto principe lachrimæ, nemo facile dixerit. Cæterum in Ripalliis exiſtenti Amadeo varii cum monaſterii illius præfecto (Priorem appellant) viro ſanctitatis admirandæ, fuere congreſſus, varii ſubinde ſermones, plurimumque hominis optimi conſuetudi-

tudine delectabatur. Cæterum eundem repetenti ſæpius ſermonem dicentique Amadeo, hominẽ qui mundi hujus curis moleſtiiſque renunciaſſet; ſibi non videri abſimilem nautæ qui poſt graviſſimos exantlatos in æquore labores, tranquillum tandem tutumque invectus portũ, aliorum cum pelagi tempeſtatibus adverſiſque fluctibus non ſine naufragii periculo luctantium, ex loco tuto, ſui jam ſecurus, certamina lætus videt. Non quia (ut quidam inquit) vexari quenquam eſt jucunda voluptas, ſed quibus ipſe malis careas, quia cernere ſuave eſt.

Nunquam, princeps ſereniſſime (ſubinfert ille) infelicẽ mundi hujus decurſum verius meliuſque, quam maritimæ contuleris navigationi. Quemadmodum enim videmus, eos qui navigandi mariſque ſunt inſueti, ſalo nauſeaque confectos, gravem illum tetrumque ſentinæ odorem, & moleſtam navis qua vehuntur haud ferre agitationem, mirabilemque plerunque intra ſe, ſubverſo ex frequenti illo inordinatoque pelagi motu ſtomacho, ſentire commotionem, cui dum mederi volunt malo, in phaſelum celocemve aliquam ex oneraria deſiliunt, quaſi tempeſtatis ſentinæque vitiis quod confiictentur, navis magnitudo, non perpetua illa fluctuum

mari-

maritimorum faciat agitatio. Eodem quoque modo nos, quibus mundi hujus perpetui quaſi fluctus moleſtiaque mentem vehementer turbant, animumque ſemper faciunt inquietum, malo illo levari nos poſſe certo arbitramur, ſi principatibus, dignitatibus, honoribus & functionibus denique publicis omnibus valere juſsis, in ſolitudinem nos eremumve aliquam abdamus. Sed decipimur (mihi credite) veri ſubinde ſpecie, dum non minus in angusto abjectove aliquo tugurio, quam in principatu ſublimioreve dignitate aliqua conſtitutos, mundi nos undique hujus circumstant exagitantque tempestates. Veniam mihi dabis (princeps illustriſsime) ſi liberius te quam meæ conveniat fortunæ, compellem. Fidem enim meam quoniam tibi habes obſtrictam, cogit muneris mei ratio, ut, procul ab omni adulatione (quod perpetuum malum regum principumque, quorum opes ſæpius aſſentatio, quam hostis evertit) vera tecum loquar. Hac verborum itaque meorum ſumma eſt. Exiguum admodum eſſe, principum aulas, magna illa palatia, & frequentes hominum fugere cœtus, ſi ipſum te non fugias, diſertis id ipſum Servatore noſtro conſignante verbis, cum inquit, QVI VULT VENIRE POST ME, ABNEGET SEMETIPSVM. *Quaſi dicat, ſeipſum de-*

ſerat, & totum ſe mihi tradat. In eremum enim ſolitudinemve aliquam qui ſecedũt, ſi mundum, hoc eſt, humanos illos affectus, animorumque vagos motus eodem ſecum conferunt, quid admodum quaſo, illi, quam quod aërem locumve mutant, proficiunt? Neceſſe ante omnia, princeps ſereniſſime, eſt, ut animum mentemque, ab hujuſmodi, quas mundus ſecum circumfert vanis curis cogitationibuſque vacuam purgatamque prorſus habeamus. Militum quippe Chriſti (inquit D. Hieronymus) perfectio eſt exutam mentem habere à cunctis terrenis negotiis & tumultu ſæculi, juxta illud Apoſtoli: Nemo militans Deo, implicat ſe negotiis ſæcularibus, ut ei placeat, cui ſe probavit. Quemadmodum enim fieri haud poteſt, ut qui ſupernis inferniſque, & quæ ad latus ſunt, uno ſimul tempore contemplandis rebus intentus eſt oculus, in propoſitum ſibi ſcopum recta feratur: ita quoque ſalutis ſibi propoſitum ſcopum (qui in ſui odio, & propriæ voluntatis abdicatione conſiſtit potiſſimum) haud facile attigerit animus, qui humi defixus ſemper, curarumque perpetuo quaſi æſtu quodam fluctuans tranquillitatem omnem averſatur, neque in altum attollere ſe potis eſt. Cui malo obnoxii plerique mortales ſunt, qui aut in voluptates immerſi, aut avidi honoris,

noris, potentiæ, divitiarum, variis inutilibuſque, quas mundus hic agnatas habet, cogitationibus, extricare ſe nunquam poſſunt, quique à mundo ipſo, ter miſeri infeliceſq; deſeruntur, ipſum antequam deſerant. Quibus enim uxores non ſunt, cum fœdo plerunque impotentique conflictantur amore, indomitaque, & effrenata ardent ſemper libidine. Matrimonio junctos perpetui comitantur angores ſollicitudineſque, diurni & nocturni circumſtant metus, dum ſibi, conjugi liberiſque ſuis ſemper aliquid defuturum metuunt. Qui cælibem ducunt vitam, illos amiſſæ caræ conjugis cruciat deſiderium, & liberos ſibi ex ea natos velint. Alios opum divitiarumque per fas nefaſque congerendarum tranſverſos abripit inſatiabilis & ſine modo cupido, illique uni ſtudio cætera poſthabent. Sunt quos cupidos querelarum, iniqua vicinorum aliquem lite demorari, probriſque & maledictis impetere perpetuo juvat. Non deſunt quoque qui ob viliſsimi lucelli ſpem, importandis exportandiſque mercibus, maximis ſubinde periculis vitam exponere non vereantur. Agriculturæ ſtudium (quo libero moderatoque homine nihil dignius) alios detinet, ſed ita ut toti in eo occupentur, neque laboris ullum nocte dieque faciant modum. Alium alius quæſtui faciendo propoſitum ha-

bet ſcopum : neque dies ulla eſt, quæ non aliquas ſemper animorum ſerenitati obducat tenebras, & caligine quaſi quadam homines illos involvat; uſque adeo ut & noctes etiam totas, quieti alioqui à natura deſtinatas, inſomnes plerique mortalium, recurrentibus animoque ſemper obverſantibus iiſdem illis diurnis actionibus cogitationibuſque tranſducant. Verum enim vero finem uti faciam nullum adverſus omnia hæc animum humanum varie inquietantia diſtrahentiaque ſemper mala, præclarius præſentiuſque reperire remedium eſt, quam ut blandientem plerumque illecebris ac incitamentis peccandi mundum hunc valere ſerio jubeamus: hoc eſt, ut facto inter corpus animumque divortio, repudii animus corpori libellum mittat, utque ſua ſibi habere corpus jubeat, nihil ſibi commune cum illo retinens. Incidentes verò calamitates, quas effugere mortalium nemo poteſt, velut aſperos eſſe ventos, quibus noſtra in hoc procelloſo mari navigatio, dum ad æternæ ſalutis tendimus portum, nunquam non ſit expoſita, impavidus cogitet. Inſuper ut non ita penitus in alicujus nos tradamus amicitiam, ab eo ut ſeparari divellique grave nobis deinde moleſtumque ſit, ut locus nullus, nulla ita nos teneat afficiatque urbs, eam reliquis

domiciliis ut præferamus, invitique inde, alio migraturi, aliaſque petituri ſedes, avellamur. Plurimum quoque eodem contulerit, nihil ſi privatim, nullos agros, ædes nullas, pecora nulla, nullas denique poſſideamus opes, veriſſima malorum omnium irritamenta, & quæ poſſeſſæ mille nobis ſupremi in nos Numinis iram concitandi præbent occaſiones, amiſſæ animum varie excruciant. Hac ſerenitatis præclara face animis noſtris prælucente, hac mentium parta tranquillitate, dictu mirabile, quanta protinus in nobis animorum fiat commutatio, adeo ut veteris illius naturæ poſitis exuviis, in novum prorſus aliumque transformemur hominem, reddamurque perquam idonei recipiendis, quæcunque divino illi ſpiritui mentibus noſtris infundere viſum fuerit donis. Quemadmodum enim, cera niſi prioris figuræ deletis veſtigiis, formam aliam nullã admittit; ita animus nullam veræ virtutis, niſi quod partim infudit natura, partim pravi paulatim affixere mores, ſublatum penitus vitium ſit. Quæ res uno vitæ ſolitariæ beneficio comparari commodiſſime poteſt, quippe cui longo uſu diuturnoque exercitio efferveſcentes animi motus illos comprimere, & in rationis adigere obſequium, facile ſit. Quo enim modo feras immaneſque beſtias cicurari paula-

tim, tractabileſque & diſciplinæ cum tempore capaces magiſtrorum diligenti cura fieri videmus; eodem quoque quæ animos noſtros efferare, peſtiferoque ſuo veneno inficere ſolent, faſtus, venus, odium, avaritia, & id genus vitiorum portenta, ſuccidi eradicariq; paulatim, & rationi locum tali receſſu facere in cõfeſſo eſt. Quippe pietatis ea vis eſt, ut, cum abjectis longe infra ſe terrenis rebus omnibus, cœleſtes ſolummodo meditetur quæratque, cogitationes quoque actioneſque omnes ſibi conformet. Profecto cui eum felicitatis portum attingere Dei beneficio datum eſt, næ ſolida is ter fœlix, meo judicio, ad veram virtutem fundamenta jeciſſe convincitur. Neque ut aliter accidat fieri poteſt, cum divinis decantandis laudibus intenta ſemper lingua humanum loquitur nihil, averſique ab omni caducarum mortaliumq; rerum & quicquid ſui pulchritudine mentem noſtram diſtrahere, & in ſui nos amorem attrahere queat, obtutu oculi, univerſitatis hujus contemplandæ fabricæ toti ſunt intenti, admiranturque & adorant tot præclarorum admirabiliumque operum architectum atq; opificem. Cum procul quoque ab omni turpium fabellarum obſcœnarumque cantilenarum (quæ animis bene conſtitutis expugnandis vera certaque inſtrumenta, & vali-

validæ quaſi machinæ quædam ſunt) auditione aures. Ceſſantibus quippe voluptatum illecebris illis omnibus, quibus mens humana occupata delinitaque, varie diſtrahi & in avia abripi ut plurimum ſolet, fieri non poteſt, quin in ſe paulatim illa reverſa, ſuiſmet adminiculis, alienæ, præterquam divinæ opis, haut indiga, ad veræ virtutis decus citato properet gradu, plenamque atque perfectam tandem æternæ illius eſſentiæ cognitionem percipiat: cujus ſemel inflammata accenſaque deſiderio, terrenarum protinus rerum omniũ obliviſcitur, diviniſque contemplandis rebus adeo immoratur intentaque eſt, ut vix cibi potuſque capiendi libidine ulla tangatur, æternæ illius fælicitatis dulcedine, & ſuavitate admirabili ob oculos ſemper obverſante & humana illa omnia demorante. Ad quam rem conſequendam profuerit plurimum, hominum divino calitus afflatorum Numine, lectitaſſe ſcripta, eorumque, quos vitæ puritas innocentiaque cœleſtibus illis ſpiritibus aggregavit (quos nobis tanquam præſentia vivaque ad virtutem exempla imitandos proponere debemus) vitas & res geſtas intueri ſemper, ut ad earum normam vitam noſtram exigamus componamuſque, & quemadmodum pictores, ut oppoſitam ſibi à magno aliquo artifice depictam tabulã,

quam

quam proxime exprimant, diligenter ad omnia, etiam minima quaque, ut ductus lineamentaque omnia, aſſequi poſſint, attendere videmus: ita quoque & nos ad ea quæ à purioribus illis animabus imitanda nobis relicta ſunt, quam proxime (præclaro ad poſteritatem exemplo) mores noſtros conformare, eorumq; haud injucunda recordatione perfrui convenit, ſupremi ad hoc Numinis ferventiſſimis aſſiduiſq; precibus invocato auxilio. quo ſi cõfirmemur, fauſtũ, ſi (quod abſit) deſtituamur, infauſtũ prorſus quicquid conabimur, ſortietur exitum, & vanus omnis noſter erit labor.

Hæc fere fuere quæ de mundo rebuſque ad mundum pertinentibus deſerendis, præclara, neque ducis auribus ingrata, complexus oratione vir ille ſanctus Amadeo ob oculos ponenda putavit: quod cum ſeceſſium vitamq; ſolitariam, & ab aulæ diſiunctam ſtrepitu delegiſſet, res tamen maximi momenti, ad ditionum ſuarum ſpectantes ſtatum, ſuo nihilominus arbitrio reſervaſſet. Ingens hoc ipſo anno qui à nato Domino fuit M CCCC XXXIX. procerum eccleſiaſticorum Baſileæ (in Helvetiis ad Rhenum ea ſita civitas) convenit numerus. Quod eo loci Huſſitanæ Bohemorumque doctrinæ exſtirpandæ, eccleſiæ totius Chriſtianæ concilium, conventumq; Marthi-

nus

nus eo nomine quintus, & poſt eum Eugenius quartus pontifices indixerant; Iulianuſque cardinalis Cæſarinus ab ipſomet Eugenio pontifice, ut concilio illi cum legati apoſtolici titulo præſideret, Baſileam ab anno inde ſæculi ejus XXXI. (quo ipſo indictio ea facta) miſſus fuerat. Cæterum poſt crebras frequenteſque cum eo hominum genere institutas habitaſque diſputationes, cum ad procerũ eccleſiaſticorum vitam moreſque reformandos deventum tandem eſſet, Philippus Mediolani dux (qui capitali in Eugenium flagrans odio, nullum non hactenus moverat lapidem ut orbis totius Chriſtiani utriuſque ordinis proceres principeſque, miſſis etiam in eam rem legationibus adverſus eum, variis illi gravibuſque objectis criminibus, concitaret) ea arrepta occaſione, Eugenium graviter in pleno patrum conſeſſu accuſat, efficitque tandem ut pleriſque etiam cardinalium (qui ſuo privatim nomine Pontifici erant infenſiſſimi, (reliquos enim factio Arragonica ob Neapolitanũ ſuſcepta regnum hoſtes illi fecerat) in ſuã opinionem pertractis, communi omniũ calculo (proceribus etiam ſæcularibus pleriſque in eam ſententiam euntibus) Eugenium pontificatu privandum, aliumque illi ſubſtituendũ eſſe cenſeretur.

Dicitur, ea re conſtituta, Eugenio Pontifici dies, ut de iis quorum accuſabatur, in pleno ſe concilii illius conſeſſu coram purgaret. Vocatus ſæpius cum non compareret, ſed legatos tantum quoſdã mitteret (qui ipſi ſtatim ut Baſileam venere adverſariis ejus ſe junxere) Concilii proceres, Plaiſanceus, Bononienſis, Venetus, Arleſius, Arragonius & Cyprius cardinales Eugenio cõtumaciæ condemnato, pontificatuque, concilii generalis obtenta authoritate, privato (Sigiſmundus quippe imperator, qui vitandi ſchiſmatis cauſſa, Eugenio prudenter hactenus fuerat patrocinatus, paulo ante mortem obierat) Amadeum hunc noſtrum, ſanctitatis pietatiſq; apud omnis ordinis & homines opinione clarum, in ejus locum (vehementer eam urgentibus rem, Philippo Mediolani duce, qui Amadei filiã uxorem duxerat, & Cardinali Cyprio, cui cum Sabaudica familia vetus intercedebat affinitas) Felicis ei quinti nomine indito, ſubſtituunt, Eugenio nequicquã publico conſeſſu concilio illi authoritatẽ abrogante, & aliud in ejus locum in Ferrarienſi urbe (quod Florentiam deinde, peſte eo in loco graſſari incipiente, fuit tranſlatum) indicente. Amadeo in hunc modum pontifice electo, mittuntur protinus qui electionis illius apud Ripal-

lios-

lios exiſtentem certiores faciant. Excuſare primo omnibus ſe modis Amadeus, & tanto ſe faſtigio ſplendorique ſuſtinendo imparem prorſus dicere, cum quod rebus terrenis (ad quas redire animus haud eſſet) jamdudum renuntiaſſet, tum quod militiæ aſſuetus hactenus, Eccleſiaſticarum rerum nullis imbutus eſſet rudimentis. Supremum illum magiſtratũ alii nulli deferri verius poſſe, quã qui ætatem omnem in eo vitæ genere conſumpſiſſet. Peſſime rebus ſuis conſulere & ingẽs in ſuum caput accerſere periculum, quicunque eccleſiaſticarum rudis rerum, ad eam dignitatem adſpiraret. Varia ejus rei exſtare exempla, & viſum id ſalutis anno MCCXCIIII. cum Petrus Moroneus anachoreta profeſſione, Celeſtini aſſumpto nomine, eremiticãm vitam cum pontificia commutaſſet. Ille enim quod ejus in ſe rei, cujus rudis ignaruſque eſſet, ſuſcepiſſet adminiſtrationem, Pontificatu menſe ejus ſexto abdicato, in carcere vitam tandẽ, animi mœrore confectus, finiit. Secundæ enim res (ut quidam ait) acrioribus ſtimulis animum explorant, quia miſeriæ tolerantur, fœlicitate corrumpimur. Quid ſi idẽ & mihi, idem qui profiteor vitæ genus, contingat? Hæc quidem in pontificatus deprecationẽ multis verbis allegabat

gabat Amadeus. Sed Bolonierii, qui Cancellarii apud eum fungebatur munere, & legatorum, quos Mediolani dux Philippus miſerat, cedens tandem rationibus, liberorumque ſuorum (qui in magna felicitatis ſuæ ponebant parte, quod patrem ſuum, ſingulari ſuo merito ad id faſtigii perveniſſe gloriari poſſent) victus precibus, mutato conſilio, in patrum concilii poteſtate futurum ſe dixit. Quibus verbis electione comprobata, pontificii protinus ei pontificiam induto veſtem à legatis (ita enim facere juſſi erant) delati exhibitique ſunt honores. Ipſe paulo poſt ditionum ſuarum nobilitate univerſa comitante, Baſileam proficiſcitur. In quam urbem, deducentibus cardinalibus, archiepiſcopis, epiſcopis, abbatibus, præſulibuſque reliquis, & qui conſilii illius cauſſa eo venerant, theologis, juriſconſultiſq; omnibus, ut venit (& quidem in tanta utriuſque ſexus omnis dignitatis & omnis ætatis hominum, qui ex omnibus Chriſtiani orbis partibus ad rei novitatem accurrerant, frequentia, ut plurimi conferta multitudine oppreſſi interirent) ſacris per dierum aliquot, juxta receptum in eccleſia morem, intervalla, gradatim initiatur, epiſcopali inde (ceremoniis ſolennitatibuſq; quibus ad eam rem, uti conſuetum eſt, interve-
nien-

nientibus omnibus) inſignitus dignitate, ad exſtructum ex adverſo ædis ejus urbis primariæ theatrum, latus utrunque cardinalibus diaconis duobus claudentibus, deducitur. Ibi poſtquam aſſediſſet, qui ad dextram erat cardinalis pontificium ſacro vertici galerum, epiſcopali prius per eum qui lævam cinxerat, ſublato, imponit: purpuratis reliquis cæteroque clero cum miniſterio aulico omni in eccleſiaſtico decentique habitu atque cultu utrimque circumſtantibus, incondita hominum reliqua multitudine feſtis vocibus acclamante, & fauſta lætaque omnia novo pontifici imprecante. Inde eodem illo cardinali, qui ſacra tiara caput Amadeo cinxerat, alteroque pontificias de more pro ſuggeſtu venias, illo Latinis, vernaculis verbis hoc, publicantibus, ad Dominicanorum ſodalium ædem ſolemni pontificalique pompa Pontifex novus deducitur, comitantibus quotquot concilio intererát proceribus, qui equites omnes iter hoc peregere. Ordo autem comitatus erat talis: Primi equitabant qui cardinalibus præferri ſolitas gerebant peras, domeſticique eorum cæteri: hos pontificii ſequebantur miniſtri (inter quos qui à cubiculis Pontifici erant, peras geſtabant rubras) & hos cardinalium propinqui affineſque. Ho-

rum

rum proxime premere veſtigia duodecim ex eorum numero, quibus equorũ commiſſa cura (Angarios vulgo vocant) rubro ſinguli vexillulo, in quo pontificia videre erat inſignia conſpicui. Pone hos Baſilienſis urbis magiſtratus, ſigniferque ibant: quem ex ſodalitio Teutonicorum equitum quidam, ſodalitii ipſius geſtans inſignia, crucem nimirum nigram in argenteo ſcuto, ſequebatur: & hunc Sabaudicæ nobilitatis non poſtremus, vexillum pontificium Sabaudicis permixtum inſignibus, præferens: infra hunc adequitare is cui ſodalitii equitum Hieroſolymitanorum vexillum geſtandi demandata erat provincia. Horum ſigniferorum, quibus vehebantur equi phalerati erant, ipſi autem, galea dempta, cataphracti omnes, & paludamento ſerico, in quo ſua cujuſque videre erat inſignia, conſpicui. Poſt ſigniferos duodecim generoſiſſimi albentes phaleriſque inſignes & regio inſtrati ornatu ibant equi, quibus ex coccineo ſerico frontalia fimbriis auro intextis purpuraque diſtinctis erant: quatuor inde nobiles ſcutati, coccinum ſinguli galerum ſummo baculo præferebant. Horum veſtigium continuum ſequebantur cubicularii pontificii; & hos principum legati nobilitaſque Romana omnis, quos ſubdiaconus Apoſtoli-

ſtolicus pontificiam ferens crucem, ſequebatur, cui apparitores virgis caduceóque inſignes aderant duo. Poſt hos ex iis qui Pontifici maxime erant intimi duodecim, rubro omnes veſtitu facem ſinguli albam, duo alii argenteam ſinguli lucernam cum ſuo lumine ſacræ venerádæque hoſtiæ (quę ab aſturcone albo ſub umbella, quam circumdederant aulæa purpura auróque fulgentia, & pontificiis decorata inſignibus, geſtabatur) præferebant. Pone hoſtiam ibat ſacriſta: & poſt eum illi, quibus concilii patres pro librariis amanuenſibuſque (ſecretarios vulgus appellat) utebantur. Erat inter hos Æneas Sylvius, is cujuş paulo ante meminimus. Proximum his agmen, conſiſtorii pontificii advocati cantoreſque, & ſcripturarii, ſive actorum conſcriptores, & qui à rationibus erant. Hos ſequebantur ſubdiaconi duo, Græcus Latinuſque. Inſtratis poſt hos equitabant equis Archiepiſcopi, Epiſcopi, abbates & Eccleſiaſtici præſules reliqui, quos proxime cardinales, & hos ipſuſmet tandem exiguo intervallo, Pontifex equo albo, & regio coccinoque ornatu inſtrato ſublimis ſequebantur, ſubeuntibus geſtantibuſque viciſſim umbraculum octo ex proceribus. Ingens dextra lævaque Pontificem nobilium armatorum ad

cor-

corporis cuſtodiam delectus comitabatur numerus. Poſt hos deſignator hoſpitiorum curiæ (marſchallum appellant) miſſilia, ubi conferti maxime homines (omnis enim civitas ad excipiendũ ſpectandumque novum Pontificem effuſa erat) jacere & quidem ad arcendã, quæ circumſtabat multitudinem, ne gradienti Pontifici impedimento eſſet, proculius. Vltimi ibant qui ex Germania, Gallia, Italia, Hiſpania, & Sabaudia magno venerãt numero viri nobiles. Ædem Dominicanorũ ſodaliũ ingreſſus Pontifex, ubi populo qui accurrerat bene fuiſſet precatus, cardinalibus proceribuſque cæteris pedes oſculandos præbuit, deinde ſumptuoſiſſimo epulo omnes ſplendide, & pro pontificia dignitate opipare in Baſilienſis præſulis ædibus excepit. Magiſtratibus inde miniſtriſque curiæ ſuæ conſtitutis, viros aliquot graves, doctos & ſanctitatis opinione claros celebreſque in cardinalium allegit collegiũ. Erat inter hos Ioannes monachus Dominicanus, vir concionibus publice habitis conſpicuus, qui paulo poſt deceſſit; & celebris ille Decretorum doctor Panormitanus, qui à Pontifice Eugenio Baſileam legatus miſſus, quæ pro jure ejus confirmando allegaturus erat decreta, canoneſque iis ipſis, qua valebat eru-

ditio-

ditione, gratiaque, adverſus eum, infami nundinatione uſus eſt: ſed hic cardinalatu tandem abdicare ſe coactus, in patriam ſuam inglorius rediit. Amadeus quoque Thalarius Lugdunẽſis archipræſul, Ludovicus Romanus, & Ludovicus Allemanus archipræſul Arleſius (admirandæ pietatis eruditioniſque viri omnes, adeo ut poſtremus miraculis quoque mortuus inclaruerit) purpureo donati fuere galero: ſed non diu admodum, fato paulo poſt ſublati, priores duo eo uſi ſunt. Plerique fuere tum præſules, quos Eugenium deſeruiſſe graviter doluit pœnituitque, eos ſupplices ſibi in gratiam ſecum redire paſſus ille eſt, humaniſſimeque habuit. Diviſa ſcilſaque hunc in modum deteſtando ſchiſmate (quod ſeptimũ & viceſimum fuit) cum non levi orbis totius Chriſtiani incommodo ſacroſancta eccleſia, Galli primo Helvetiique Felici favere; cum quibus conſpirare Mediolani dux, Sabaudi, Pedemontani, Neapolitanique. At ab Eugenio potior nihilominus Italię ſtabat pars: Veneti in primis (qui Eugenio cive gloriabantur) Florentiniq; & Thuſcia quaſi univerſa, pro qua grave longumque cum Mediolanenſi duce & Hiſpano rege bellum. Eugenius geſſerat. Burgundiæ quoque dux Philippus ſolus inter Gal-

liæ proceres (ex Felicis uxoris fratre genitus licet) Eugenio adhærebat, diſſidio quodam , quod cum Felice illi olim interceſſerat (dum cœptum ob Beaujoloiſium dominatum , cum Borbonio duce bellum Felix trahit, & lentius ſegniuſque, ambos in gratiam inter ſe reducendi cupidus, adminiſtrat) motus. Huic principi quia magnæ tum opes , magnæque erant clientelæ , facile ille reges principeſque Chriſtianos cæteros , in ſuam tandẽ pertraxit opinionem , Eugenioque adjunxit. In Felicem imperator Fredericus eo nomine tertius primo propenderat : ſed eo paulo poſt deſerto , in Eugenii conceſſit partes. Germani, quia medii erant animo, neutros ſe medioſve appellare. Enimvero aliquanto tempore factiones hæ diviſioneſque Chriſtianum exercuere orbem ; donec Eugenio alios prorſus mores induente, & pro ſeveritate crudelitateque (quibus peſſimis vitiis præſulum procerumque animos vehementer à ſe alienarat) clementiam benevolentiamque prudenter amplectente, tanta protinus animorum facta commutatio eſt , ut regum principumque & mortalium reliquorum omnium ſtudia erga Felicẽ prorſus deferveſcerent. Quod cum Mediolani dux Philippus (qui unus excitatæ illius adverſus Eugenium

tragœdiæ author fuerat) animadverteret, dedecori ſibi futurum exiſtimans, ſi ſolus animum adverſus Eugenium obſtinaret, fœderis quod inter Italiæ proceres initum tum, author fuit. Illi fæderi Eugenius quoque pontifex cum ſubſcripſiſſet, Imola Bononiaque urbes & Flaminia univerſa ad eum, ex fæderis illius legibus rediere. Quem Bononienſibus tum præfecit (id enim obiter, propter rei novitatem factique atrocitatem, inferendum hic putavi) Balthaſarum Offidam, nullis hominem literis, ſed vafrum aſtutumque, dolo comprehenſum Franciſcus Sfortia (fæderis inter Venetos Florentinoſque dux) corio urſino recens detracto, vivum inſui juſſit, manuum membrorumque reliquorum omnium uſu illi adempto, ſed cibo abunde præbito. Qui vermibus ex recenti illo corio magno enatis numero, paulatim abſumptus, & diuturniore ſimul pædore exanimatus vitam miſere (lento ſublatus morbo) finiit. Sfortiam moverat quod homo crudelis plurimos viros optimos; & in nulla deprehenſos noxa, quod res novas eos Bononiæ moliri poſſe, temere ſuſpicaretur, nulla legum ſervata forma de medio ſuſtuliſſet (& inter hos Italorum nobiliſſimum Antonium Bentivolum, quem per colloquii ſpeciem

comprehenderat) idemque de Sfortia facere conſtituiſſet. Crediderim avaritiam ſævitiæ cauſſam præbuiſſe, nec quicquã homini huic crudeliſſimo viſum turpe quod eſſet quæſtuoſum. Diximus paulo ante, Burgundiæ ducem Philippum ſolum inter Galliç proceres Eugenii ſequutum partes, cæteris, ut Felicem deſererent authorem fuiſſe. Idem cum & Galliarum regi Carolo ejus nominis ſeptimo perſuadere conaretur, perfecit tandem ut peſſimæ hujus in eccleſia diviſionis regem tædere inciperet, utque cogitationes eo tandem ſuas convertendas exiſtimaret, ut male inter ſe concordes Eugeniũ (cujus cauſſam meliorem eſſe cenſebat) Felicemque in concordiam reduceret. Cui rei dum non intermiſſo nocte dieque labore, totus intentus Carolus rex eſt, crebraſque nunc Romam, nunc Baſileam, nunc in Sabaudiam mittit legationes, Eugenium (cui jam Germania omnis, publica ad eum miſſa legatione, ſe ſubmiſerat) lethalis corripit morbus, ex quo paulo poſt ætatis anno ſexageſimo ſexto, põtificatus decimoquinto, & à nato Domino M CCCC XLVI. ad VII. cal. Martias decedit. In ejus locum Cardinalium omnium ſuffragiis Nicolao quinto ſurrogato, Sabaudiæ dux Ludovicus Felicis pontificis filius, concordiæ in ec-

cleſiam invehendæ, tollendique pernicioſiſſimi illius ſchiſmatis cupidus ſupra modum, ad Galliarum regem Carolum in Bituriges mittit, qui ſuo illum nomine vehementer obſecraret, rationem aliquam inire ne gravaretur, quo debitus Nicolao pontifici honos, debitumque ab omnibus præſtaretur obſequium. Plurimum quippe illi dolebat quod totius illius ſchiſmatis cauſſam omnem in unum ſolumque patrem ſuum conferri paſſim videret, & quidem præter meritum ullum familiæ Sabaudicæ, quæ ſingulari ſemper obſervantia Catholicam Romanamque eccleſiam fuerat proſecuta. Allatis eodem illo tempore ad Carolum regem de Nicolai pontificis electione literis, quanquam ex ſenatus ſui cõſilio pro ſupremo ſibi ſubditiſque ſuis Nicolaum habendum decreviſſet paſtore; non tamen committendum ſibi exiſtimavit, ut à cœpto pacificandæ in univerſum eccleſiæ opere deſiſteret. Legatos in eam rem Lugdunum mittit, Ludovicumque Sabaudum ducem idem uti faciat, ſimul ut & Baſilea eodem mittatur, ſedulo monet. Conveniunt proximo Iulio menſe Lugduni præter legatos regios, archipræſul Trevirenſis, & quos præſul Colonienſis Saxoniæque dux (qui in Galliam ſub illud ipſum tempus ad Carolũ regem

ejus ipſius negotii cauſſa venerant) miſere. Accurrerant quoque à Felice pontifice eodem miſſi, Ludovicus Allemanus Arleſii cardinalis & PræpoſitusMonioveñſis. Poſt variaLugduni habita colloquia, negotioque in menſem uſq; Novembrem extracto, placet tandem ut Genevam omnes ſe conferant: quo coram cum Felice collocuti, ejuſque ex ipſomet mente intellecta, certi quid ſtatuere deinceps poſſent. Illis ad profectioné hanc ſe parantibus, advenere oportune admodum Dunoiſii comes à Gallo miſſus rege, legatique aliquot Angli, qui una cum reliquis, & Archiepiſcopo Embrunenſi, Malicorneoque regulo, & Maſſilienſi præſule Siculi regis legato, Genevam omnes abeunt. Cæterum cum eorum quæ Genevæ convenerant, Nicolaus pontifex pacis avidiſſimus factus certior, miſſos à regibus principibuſq; ad ſe legatos, cardinaliumq; collegium ad deliberationé adhibuiſſet: & regũ, Galli præſertim filiiq; (cui ante cæteros res ea cordi erat) & principum reliquorum vehementiſſimis motus inductuſque precibus, plura tandem multo quam conſtituerat, adverſario Felix conceſſiſſet, priſtinam protinus, tenebris ſummo cum mortalium omnium gaudio pulſis, tranquillitatis faciem Eccleſia recepit. Felix quippe qui invi-

invitus pontificatum ſuſceperat, Bolomerii, hominis animo perfiſi & ſubdoli, avaritiam ac libidinem occultantis, & cardinalium quorundam, quibus cardinalatu ſe abdicare durum videbatur (erat inter hos Panormitanus Abbas) rejectis rationibus, quibus turpe illi futurum demonſtrare conabantur, ſi nulla quæſitum ambitione, ſed ultro abſenti à concilii patribus delatum pontificatum, quem totos jam annos novem poſſediſſet, deponeret; regum ſe principumque (quorum legati idem ab eo quod à Nicolao pontifice, contendebant) voluntati permiſit: & quia ante omnes priſtinam eccleſiæ faciem tranquillitatemque reſtitui cupiebat, concilio Baſilienſi (quod paulo ante, veniente cum magna militum in eas oras manu Ludovico Delphino Viénenſi, Caroli Galliarum regis filio, dilabentibus præ metu patribus, fuerat ſolutum) authoritatem omnem abrogat, eoque Lauſannam tranſlato, poſtquam cõventum unum (ſeſſionem appellant) celebraſſet, pontificatui tandem in pleno cardinalium procerumque reliquorum conſeſſu publice palamque, omnibus qui aderant vehementer admirantibus, renuntiat, & jus omne quod ad eum hactenus habuerat, in Nicolaum quintum Pontificem, cum ſingulari admiranda-

que abjectione animique ſubmiſſione transfert. Quam in tanto principe, tot regum procerumque affinitatibus præfulgente, admirati ſingularem modeſtiam, concilii illius Lauzannenſis præſules, publico cum elogio proſequendum celebrandumque decrevere. Quod in hæc conceptum verba:

Sacroſancta Lauzannenſis ſynodus in ſpiritu ſancto legitime congregata, reverendiſſimo & cariſſimo filio Amadeo, pridem Felici Papæ quinto, ſalutem & omnipotentis Dei benedictionem. Tam maxime de venerabili eccleſia meritus es, ut præſentes habeant uberrimam tuarum laudum memoriam, futuris quoque tui nominis felix ſempiternaque recordatio relinquatur. Tu ad eccleſiæ ſubſidium evocatus quanta unquam fuit perſecutione vexatæ veniſti. Tu illi profuſa liberalitate, ſumma induſtria, exacta diligentia, dedita opera opitulatus es. Tu tandem trãquillam populo Chriſtiano concordiam reddidiſti pariter & pacem. Leguntur quã multi qui belli paciſque tempore inſervierunt eccleſiæ, commemorandis per omne ſæculum obſequiis: ſed perſonæ cauſſa, rerum temporiſque diſparitas ſupereminentiam meritorum coarguunt. Novit orbis univerſus ſanguinis tui regiam claritatem: vidit & audivit quam continuas

ſolli-

ſollicitudines indeſinenſque certamen, pro authoritate ſacrorum generalium conciliorum, & veritate catholica ſuſtinendis nobiſcum iniſti, opulenta quiete abjecta retrorſum. Nunc autem dum per tuæ humilitatis excelſum medium pax in omnes Chriſtianos diffunditur; quo te nomine niſi zelatorem concordiæ, paciſque authorem appellent? Quas ob res congratulationibus, promeritiſque honoribus perſonam tuam proſequi cupiens hæc ſacroſancta in ſpiritu ſancto legitime congregata ſynodus, univerſalem eccleſiam repræſentans, & inter cætera conſiderans, quod te ipſum parvi facere voluiſti ut pacata quietaque exaltaretur eccleſia; Te Sabinẽſem epiſcopum, ſanctæ Romanæ eccleſiæ cardinalem, ſedis apoſtolicæ in terris & juriſdictionibus dilectorum eccleſiæ filiorum, nobilium virorum ducis Sabaudiæ & principis Pedemontium, ac Montisferrati, & Saluciarum marchionum, in comitatu & territorio Aſtenſi, nec non in provincia Lugdunenſi citra Sagonam, atque Auguſtenſi, Lauzanenſi, Baſilienſi, Argentinenſi, Conſtantienſi, Curienſi & Sedunenſi civitatibus, & diœceſibus legatum vicariumque perpetuum facit, creat & nominat. Tibique in ſancta Dei eccleſia primum poſt Romanum pontificem locum pro tempore conſtituit, conſi-

gnat, & decernit: qui quidem tibi ad ſuam præſentiam accedenti aſſurget, duntaxat oris oſculum exhibendo. Atque ut altiſſimi in terris honoris, quem ſola dilectione univerſalis pacis contempſiſti, multa manifeſtaque in tua perſona ſigna remaneant; tibi ut habitum, & inſignia papalia, demptis delatione corporis Chriſti, annulo piſcatoris, cruce in pedibus, ac umbraculo, deferre, ac inſigniis ac poteſtate legati uti, quoties te extra terminos tuæ legationis egredi contigerit, valeas. Nec non ut in curia Romana vel generali concilio perſonaliter comparere minime tenearis, concedit, & indulget per præſentes. Datum Lauzannæ, &c. ſeptimo calendas Maij, anno à nativitate Domini MCCCCXLIX. Præclarum, hercule, & tali dignum principe (cujus actiones omnes cum pietate modeſtiaque, & boni publici cura ſemper fuere conjunctæ) elogium, ſchiſmate omni ea ceſſione ſublato, priſtinaque Eccleſiæ tranquillitate reſtituta, Ripallios ad priſtinum vitæ genus Amadeus rediit: ubi divinis piiſque meditationibus actionibuſque totus intentus, ſæculi tandem ejus anno (ut plerique opinantur) quinquageſimo ſecundo (alii enim, quinquageſimo demum nono obiiſſe ſcribunt) menſe Ianuario, non ſine comparatæ ſanctitatis opinione deceſſit, ſepul-

pultuſque fuit. Felix (inquit Pius ſecundus Pontifex, cujus ſub Æneæ Sylvii nomine paulo ante meminimus) princeps, ſi ſenium ſuum eccleſiaſticis titulis non fædaſſet. Scribit Amadeum hunc Bodinus, cum de marchionatu Saluciarum cum Delphino contenderet, & ſuâ ſe voluntate ad Galliæ ſenatum uterque contuliſſet, victum fuiſſe: ac rurſus alio judicio anno M CCCC. fractum, & omnem cauſſam reſtituere damnatum. Ab Amadeo hoc ſtatutorum Sabaudicorum, anno ſæculi illius triceſimo, menſis Iunii die XVII. libri quinque publici facti ſunt, quibus hic præfixus titulus: Nos Amadeus dux Sabaudiæ, Chablaiſii, & Auguſtæ princeps, marchio in Italia, comes Pedemontium, Gebennēſium, Valentinēſis, & Dienſis, dominuſque civitatis Niciæ, & Vercellarum. Author eſt Paulus Iovius, Philippum Mediolani principem, priorem uxorem ſecuri percuſſiſſe, ut Amadei hujus filiam eventu ſterilem duceret: non ſine dote modo confectis nuptiis; verum, ut ſoceri ſocietatem promereret, ultro traditis Vercellis.

De Ludovico altero Sabaudiæ Duce.

LVdovicus Sabaudiæ dux alter, Amadei ducis primi filius, Genevæ exiſtens comes, & Pedemonti princeps, evecto ad pontificatum patri anno poſt natum Dominum M CCCC XXXIX. ſuccedit, paternarum virtutum, & pietatis inſignis æmulator, & cui Dei metus amorque rebus cæteris omnibus carior ſemper fuit. Quibus impulſus, patri, ſua partim ſponte, partim ut eorum hominum quorum rumore arguebatur in ambitionem flexiſſe, animis eam eximeret opinioné, in eam rem ſatis alioqui propenſo, ſed aliorum conſiliis plus æquo tribuenti, abdicandi pontificatus, Galli regis ad eam rem uſus opera, author (uti oſtédimus) validiſſimus fuit. Cui ſanctiſſimo ejus propoſito cum vehementer Bolomerius Sabaudiæ Cancellarius, homo omni flagitiorum ſcelerumque cóſcientia merſus (qui ut erat avaritiæ extremæ, per fas nefaſque ingentes cum multorum injuriis coacervarat opes) ſui quæſtus cauſſa fuiſſet adverſatus, dubiumque non eſſet quin longe ante póntificatui Felix, validus ſemper ſpernendis honoribus, fuiſſet renuntiaturus, ni ejus unius obſtitiſſent conſilia, gravi ſuccen-

ſus

ſus ira Ludovicus, ſtatim ut pacificatum fuit, hominem nefarium comprehendi, & eorum quorum accuſabatur, palam convictum, in vicinum lacum, ingenti collo ejus alligato ſaxo (ridente gaudenteque nobilitate univerſa, cui ſemper ille fuerat adverſatus) poſtquam ex vinculis cauſſam dixiſſet, abiici jubet. Decedente ſub hos dies Philippo Maria Mediolani duce, qui Mariam Ludovici ſororem uxorem duxerat, cum populus Mediolanenſis Tyrannidis omniſq; primorum civitatis imperii pertæſus, in libertatem ſe vindicare volens, duodecimviratum in urbe ſua, arce funditus everſa, & Philippi ducis, quod avarius crudeliuſque imperaſſet, teſtamento varie lacerato, inſtituiſſet (populi ſcilicet imperium juxta libertatem, paucorum dominationem regię libidini propiorem eſſe ratus) ſupplexque à Frederico ejus nominis tertio imperatore, ingentis ad eum pretii aureo miſſo ſcypho (qualem ſingulis annis miſſurum ſe promittebat) ut nullius in poſterum dominatui ſubiiceretur, petiſſet, (ſubjerat quippe reipublicæ cura, fruſtra à Philippo tranſlatæ, ſi apud generum ejus relinqueretur) Veneti capta hinc occaſione, cum maximis in Mediolanēſem agrum irruunt copiis, oppidaque aliquot, inter quæ Placentia, Cremona,

Lau-

Laudum Pompeium, capiunt. Quorum exemplo cum & Fräciſcus Sforſia Philippi gener loca quoque aliquot in eodem tractu invaſiſſet, Ludovicus hic ea quoque uti volens occaſione, Valentiam, oportunam finitimamque ſibi urbem aliaſque nonnullas occupat. Cæterum belli quod inter Carolum Galliæ regem eo nomine ſeptimum, & Ludovicum hunc anno ſæculi ejus quinquageſimo ſecundo exortum,& compreſſum paulo poſt, variç feruntur cauſſæ. Graviter moleſteque admodum Carolum regẽ tuliſſe ajunt nonnulli filii ſui Delphini Viennenſis à ſe diſceſſum, qui quod ferocia ætatis, praviſque impulſoribus, Gallia relicta ad Philippum Burgundiæ confugiſſet ducem, grave adverſus Burgundum animo Gallus odium conceperat, eique juſſerat denuntiari, non falſo (mehercule) vaticinio, quod vulpem in ſuo foveret ſinu, qui ejus olim pullos eſſet comeſturus. Ludovico quoque duci, quod filiam ſuam Carolam Delphino ſe haud conſcio deſpondiſſet, non minus (inquiunt) infeſtus, annos totos quinque matrimonium hoc variis artibus fuerat demoratus: ſed ſpe ac juventa properus, diuturniorique impatiens moræ Delphinus cum Burgundo agit, ad Sabaudum mitteret, qui filiam ejus Carolam, legitimam ſibi

ſibi (uti ajebat) uxorem , ad ſe vel tandem mitti poſtularent. Miſſus in Sabaudiam Montaguius regulus , cum adventus ſui cauſſam Ludovico duci expoſuiſſet , Carola ei (quod rem æquiſſimam poſtularet) Namurcum ad Delphinum ſponſum ſuum cum ingẽti apparatu multoque comitatu traditur abducenda. Exceptam perhonorifice puellam, uxorem protinus eo in oppido Delphinus ducit. Torſit mirabiliter Carolum regem ea res , quod in ſui contemptum factum id exiſtimabat. Quem itaque Picardiæ bellum illaturus conſcriptum habebat militem , ut provinciæ illius oppida aliquot ad Sequanam, Peronam, & Fanũ Quintini inter hæc, quæ ex pacificationis Gãdenſis legibus Burgundo parebant , per proditionem clam occuparet, cum ipſum (poſtquam detectis inſidiis, diligenter in omnem partem Burgundus providiſſet) adverſus Sabaudum convertere ſtatuit. Nec alia tam intima illi cauſſa cur bellũ hoc ſuſciperet. quanquam ne temere, & ſine cauſſa ſuſceptum videretur , Valentiam Confluentiamque , & loca aliquot alia in Mediolanenſi ſita agro (in quem ſibi ducatum jus eſſe præ ſe ferebat) quaſi ad ſe pertinentia, fæciali in eam rem miſſo, tradi ſibi poſtularet. Ad bellum itaque res jam in Sabaudia cum ſpectaret, acci-

dit peropportune, ut miſſus à Pontifice legatus, pacis inter Gallum- Anglumque faciendæ cauſſa, cardinalis Toutevilleus Lugdunum eo ipſo tempore veniret. Is enim diſſidii illius factus certior, niſi CaroloLudovicoque inter ſe in gratiam reductis haud conquievit. Vera quidē ſunt, quæ de Delphini ad Burgundum tranſitione tradunt, qui hujus rei ſunt authores: ſed cum ſub annum demum quinquageſimum ſextum eam tranſitionem factam conſtans ſcriptorum omnium ſit opinio; fieri non poteſt ut originem hinc habeat bellum hoc, quod quadriennio ante ceptum reſtinctumq) (uti diximus) fuit. Belleforeſtus aliique, qui hiſtoriam hanc ex profeſſo tractarunt, Sabaudum ambigua fide in amicitia regis Galli fuiſſe, excurſioneſqſie in ejus agros feciſſe, & hinc Gallo ſuſcipiendi adverſus eum belli præbitam occaſionem ſcribunt. Alii, pleroſque ex nobilitate Sabaudica, duro imperio habitos (fortaſſis quod à ſuſcepta de pontificatu deferendo ſententia Felicem ejus patrem deducere conati fuiſſent) apud Gallum ea de re conqueſtos, Gallumque in eorum gratiam bellum ſuſcepiſſe affirmant. Sed horum authores quoniam non omnes ſunt, mihi quoque in incerto relictum ſit. Robertus Gaguinus Sabaudum in Carolum regem non-

nonnihil commiſiſſe, & regem ea propter irritatum (ſunt ejus hæc verba) expeditionem adverſum eum ſuſcepiſſe refert: ſed delicti modum ſcribere (inquit) non poſſum, quem à ſcriptoribus non accepi. Cæterum quod Paradinus ſibi videri ſcribat, pacis illius conveniſſe legibus, ut Delphino Carola Sabaudi filia, Amadeo contra Sabaudi filio Iolanda Galliæ regis filia natu maxima nuberent; neque id ego affirmaverim: præſertim quod plerique hiſtoriographorũ Carolæ cum Delphino nuptias in annum demum quinquageſimum ſextum aut ſeptimum incidiſſe & Namurcis celebratas ſcribant. Ludovici hujus filius ſecundo genitus Ludovicus, ducta Carola Ioannis regis Cypri filia unica, cum in Cypri ſucceſſiſſet regnum, à Iacobo Carolæ uxoris fratre notho (ut ferme acerrima proximorum odia ſunt) inviſo ſorori infenſoque, homine longe ſceleſtiſſimo, Ægypti Sultani auxiliis, regno pulſus fuit, cæſis fugatiſque quas Ludovicus equiteſque Rhodii ſubſidio miſerant, copiis, Iacobuſque tanta potentia ſubnixus, regnum invaſit. De Cypri regni amiſſione ſcribens alicubi Pius eo nomine pontifex ſecundus, poſt beneficiorum quæ in Carolam reginam (quæ Romam profugerat) contulerat, enumeratio-

nem, hiſce tandem ſermonem illum finit verbis.

Sed digna Dei ultio, cum nos apud Mantuam conventum ageremus, regeſque hortaremur, ut in tutelam religionis aſſurgerent, neque hinc Turcas, inde Saracenos in Christianos ſævire permitterent, hujus Ludovici pater, qui multa promiſerat, inter primos repertus eſt qui orthodoxæ fidei auxilium negavere. Ipſe quoque Ludovicus adoleſcens, cum per Padum navigaret is, eſſetq́ Mantuæ propinquus, eo in loco ubi Mincius Pado miſcetur, haud quaquam dignatus eſt nos viſere, aut noſtram benedictionem expoſcere: quibus de rebus ſæpe oratores Sabaudenſes allo-quuti, eorum facta damnavimus, futurumque diximus, ut in pœnam eorum quæ pater faceret, filius regnum amitteret, fruſtraq́; opem ab aliis peteret quam ſuus pater negaſſet eccleſiæ: ſicut poſtea cum magno religionis damno ſequutum eſt. Crediderim cum Paradino, Ludovicum ducem in mittendis Pio pontifici ſuppetijs ſegniorem minuſq; fuiſſe obſequentem, quod meminiſſet adhuc, Pium ante adeptum pontificatum, cum rebus ſuis minus lautis patri ſuo Felici pontifici ſub Æneæ Sylvii nomine à ſecretis eſſe, eo deſerto ad Eugenium Pontificem hoſtem ejus tum capitalem tranſiiſſe. Ea quip-

quippe humanæ conditionis eſt fragilitas, ut, quoniam bona malaque non ſua natura, ſed pro affectu plerunque æſtimantur, quæcumque ab eo cui minus bene volumus geruntur proficiſcunturve, in odium, judicium noſtrum vertat, & aliorum malefacta, quam ejus optime ab ipſo cogitata, probemus magis. Cæterum cum Amadeus Ludovici filius natu maximus patri avoque ſimillimus ad ſolitarium vitæ genus, quam ad rempublicam, aptior eſſe videretur, & à bellis moleſtiiſque (patrem in hoc referens) adhorreret; prorſus alia autem longe in filio natu minimo, adoleſcente decora proceritate, eximia ſpe, qui ad gloriam via virtutis graſſaretur, appareret indoles, cujus jam ſpecimen aliquod dederat; nobilitatis, procerumq; Sabaudicorum omnium animus in Philippum propendere magis cœpit. Illum præ patre fratreque (cujus per ignaviam ætatem agentis, ſi patri ſuccederet, cervicibus onus impoſitum iri ajebant, ſub quo concideret) amplecti, illum admirari, illũ unum obſervare comitarique, illi, objecta ſpe principis loci, obſequi: donec advertit Ludovicus pater, forte an quod audierat? qui ut erat valetudine non ſatis firma, & abdomine gravis, in ſuſpiciones indulgẽtior, ne quid advorſum

ſe Philippus tandem filius, juvenis potentiæ promptæ & ſtudio popularium accinctus moliretur, vehementer, vergentibus jam annis ſuis, metuebat. Alii offenſi erga Philippū filium animi cauſſam fuiſſe ajunt, quod ex equeſtri ordine duos, ipſi Galloq; regi longe gratiſſimos, interfici ille juſſiſſet. Ad Galliarum itaque regem Ludovicum ejus nominis undecimum generum ſuum una cum Amadeo filio, ſæculi ejus anno ſexageſimoquarto, irarum plenus profectus, querelas ad eum ſuas defert. Ille confirmatum oratione ſua ſocerum ſecurum ab ea parte eſſe jubet: miſſoque protinus ad Philippum ex domeſticis ſuis quodam primæ nobilitatis juvene, quoniam cum eo communicare quæ vellet, haberet, petit, ad ſe venire, ſtatim dimittendus, ne gravetur. Nihil ſubeſſe mali ſuſpicatus adoleſcens, ad regem ilico properat, à quo, contra datam fidem retineri juſſus, in Locheſiam abducitur arcem, ubi biennio toto, cum ſummo nobilitatis Sabaudicæ procerumque (apud quos patris alienatio amorem auxerat) luctu, captivi inſtar habitus fuit. Cæterum biennio eo decurſo, Ludovicus dux Lugduni, quo Galli regis conveniendi cauſſa venerat, imperii ſui anno viceſimo ſexto (neque enim ducis titulo, antequam ad pontifi-

catum

catum eveheretur pater, uſus fuit) decedit. Corde ejus in Cæleſtinorum ſacra æde (quam adoleſcens patre jubente eo loci exſtruxerat) ſepulto, corpus Genevam deportatum Annę uxoris ejus exuviis ſociatur. In eadem illa æde epitaphium quod infra aſſcripſimus, illi poſitum fuit.

(tantum
Sunt quibus eſt animus ſublimia condere
Nominis æterni quæ monumenta forent.
Nō ſic illuſtres Amadeus & hic Ludovicus
Sabbatiæ primi conſtituere duces, · (tum
Ille ſuum, hic nobis Cæleſtinenſibus hor-
Inſignem topiis pomiferumq; dedit. (tus,
Alter at hanc poſuit tanto ædē principe na-
Hic ubi fulgebat regia ſella patris. (nores
Ad quid ea ? ut populis ulla non laude mi-
Perpetuum canerent hos meruiſſe decus?
Nō. ſed in hoc ſolū ut votis penetrare liceret
Cælum, & cælicolis thura Sabæa dare.
O pietas! divū curavit uterq; triumphos,
Neuter ob id divûm de grege pulſus eat.
Exta tamen noſtri Ludovici hic jure, Ge-
Oſſa ad dilectæ cōjugis oſſa jacent. (bennis
Mille quadringētos annos ſex & decies ſex
Claudebat triſtis funeris atra dies.
Subtrahe eo ex numero decies ſex, annus e-
Cæleſtinenſes hanc ſubiere domū. (rit quo

Per hæc ipſa tempora, anno ſcilicet reſtitutæ ſalutis MCCCCLIII. ad quartum cal. Iunias, in quem tum diem fe-

riæ pentecoſtales incidere, Byzantium, Thraciæ oppidum, ultra Chalcedonem Bithyniæ urbem ſitum (quod Conſtantinus magnus à Gallieno, & Pertinace imperatoribus everſum, à fundamentis reſtauravit, & Conſtantinopolim, de nomine ſuo voluit appellari) celebertima illa imperatorum Orientis ſedes, à Mahomete eo nomine ſecundo imperatore Turcico, Georgii Serviæ deſpotę ex Maria filia, muliere Chriſtiana, nepote, quinquageſimo quarto obſidionis die, Conſtantino Palæologo imperatore inter cæteros cæſo, cũ ſempiterno Chriſtiani nominis probro per vim, haud incruentis utrimque certaminibus, expugnatur. Nihil illa victoria fuit crudelius. Quanta enim cædes, & ſtrages promiſcui ſexus, & ætatis edita ſit, quomodo in excelſiſſimos quoſq; eminentiſſimæ civitatis viros, variis ſuppliciorum generibus ſævitum, quot virgines matronæque (ex quibus Conſtantini imperatoris vidua filiæque fuere) violatæ, & poſt violationẽ per ſummam crudelitatem diſſectæ, templa quoque quomodo (divorum reliquiis canibus paſſim objectis) profanata, & quæ alia præterea tum in contemptum Chriſtianæ religionis perpetrata ſcelera flagitiaque ſunt, ne in operis quidem juſti materiã, nedum hujus tam alieni

ab eo

ab eo argumento, plene ſatis exprimi poteſt. Everſo Orientis imperio Mahometes, epicureiſmum amplexus licet, & tam à Mahumetiſmo quam à Chriſtianiſmo, in quo tamen ad annum ætatis uſque XXV. diligenti matris cura perſeveravit, averſus, Mahometicæ blaſphemiæ ibi ſedem fixit. Veriſſime profecto Velleius Paterculus, Quemadmodum urbiū imperiorumque, ita gentium nunc florere, nunc ſeneſcere, nunc interire fortunam dixit. Admiratione dignum, neque myſterio carere videtur, cœptum anno poſt natum ſervatorem CCCXXIIII. Conſtantini imperatoris, Helenæ filii auſpiciis, imperium Conſtantinopolitanum, poſt mille centum viginti & novem annos, imperante ejuſdem nominis Conſtantino, cui ipſi quoque mater Helena nomine, everſum finitumque fuiſſe. Sunt qui avaritiam & ambitionem expugnationi huic cauſſam præbuiſſe ſcribant, dum cives ditiores recuſant ulterius contribuere ad alendos & conducendos milites; pauperiores vero jam ſatis exſpoliati ditiorum opibus inhiant, & ex rapto vivunt. Nullum (hercule) unquam Chriſtianis barbarus ille impiuſque tyrannus ademit locum, quo non per Chriſtianorum principum mutua inter ſe diſſidia potitus ille ſit. Quo-

ties enim Chriſtiani principes proceresſque concordes agunt, ſpernitur Turca: ubi diſſenſere, dum ſibi quiſque contra æmulos ſubſidium vocant, accitus in partem, adverſum omnes valeſcit. Vtinam, utinam, qui rerum nunc per Chriſtianum potiuntur orbem, propius apud animum id vel tandem expendant ſuum, neque diffidere obſtinati, finitima imperio Turcico loca reliqua, quibus tyrannus ille cum tot armatorum hominum millibus imminere certo dicitur, graviſſimum, & morte ipſa crudelius jugum per juges ſuas diſcordias accipere patiantur.

De Amadeo Sabaudiæ Duce tertio.

NOnus ex hac familia eo nomine Amadeus Sabaudiæ dux tertius, vir non ſui ſæculi, ſed omnis ævi ſanctiſſimus, optimus, ſimpliciſſimus, & ſimulationum neſcius, nulloque virtutum genere Ludovico patre (cui ſalutis anno MCCCCLXVI. ſuccedit) avoque inferior. at ægro ſemper corpore, & morbo epileptico comitialive ut plurimum obnoxio, par negotiis neque ſupra erat. Cum bello itaque potiora omnia duceret, ſubditis ut de eo deſerendo, alioque ſibi præficiendo cogitarent,

tarent, & conſilia ſubinde inter ſe conferrent, occaſio præbita. Sed conſtitutis tandem rebus, cum ſorore ſua Bona (quæ Mediolano Sfortianorum tyrannide pulſa, ad eum confugerat) ad Galliarum anni proxime inſequentis mēſe Auguſto profectus regem, humaniſſime ab eo acceptus fuit. Quin ut quam ejus ſibi gratus eſſet adventus, publice palamque teſtaretur, ſolis regibus quando inaugurantur reſervata munia, obiri ab eo rex voluit. Quæ res ſubditos ejus (admonitos, obſequium in principem ſuum, reverentiam in nomen Gallicum, decus quiſque ſuum & fidem retineret) in officio continuit, & ut nihil adverſus eum, tanti principis patrocinio tutum, moliri auderent, fecit. In egenos pauperesque cum ſupra modum, & ad prodigalitatem uſque, auri argentique negligens, eſſet effuſus (adeo ut permagnum quotidie hujuſmodi hominum numerum in aula ſua aleret) ea de re à proceribus iiſq; quorum conſilio utebatur, admonitus aliquoties, nullā arcem, nulla propugnacula, nulla mœnia æque ditiones ſuas conſervare reſpondit, atque hominum egenorum (qui ipſi Deo curæ) ſingularem hanc curam. In ea una provinciarum ſuarum omnium vires roburque, quod nulla queant ex-

pugnare caſtra, nulla evertere tormenta, conſiſtere. Eos ille homines commilitones ſuos appellare, eos accurate liberaliterque habere, iis cibum potumque & detractas ſubinde corpori ſuo veſtes, de ſua præbere manu, eorũ convictu ac familiaritate gaudere, & propter nonnunquam diſcumbere. Verſis illuc omnium mentibus, cum à legato forte quodam extero, nullos num canes haberet venaticos interrogaretur, ingentem ſe poſtridie illi hujuſmodi canum numerum oſtenſurum reſpondit. Reverſum autem ad horam condictam hominem, cum canes nulli apparerent, in proximum abducit triclinium, unde in ſubjectã aulæ planiciem deſpectus erat: ibi menſam illi admirabundo oblongam inſtratam, & ciborum omnis generis refertiſſimam, accumbenteſque ad eam mendicos pauperefque quam plurimos oſtendit, atque hiſce hominem affatur verbis: Iſti, vir amice, canes ſunt, quibus in vita hac, cujus brevis incertaque periodus eſt, cœlum ego venor alimentaque expedio, quæ manna omni præſtantiora, famem mihi in perpetuum ſiſtant. Ad quæ dicente inter alia legato, Inveniri ſæpius homines improbos inerteſque, qui paupertatem ſimulent, & mendicando, quam manibus ea quæ ad cultũ victumque

que ſuppeditent, parando vivere malint: Nolim tam anxie iſta ego inquirere, reſpondet ad ea dux. Si in actiones enim noſtras pari curioſitate divinum illud inquirere vellet numen, & quotieſcunque à recto deflectimus, dignas de nobis ſumere pœnas, neque pro odio gratiam redderet, non (hercule) beneficiorum, quæ tam larga liberalique in nos ille confert manu, tantus eſſet cumulus. Alia præter hæc complurima in pauperum patrocinium allegante duce, & variis ea ex Scriptura ſacra depromptis confirmante exemplis; cum ejus orationem interpellans legatus, ad paupertatem plures quam ad divitias eſſe aſpiraturos, ſi omnibus ea mens eſſet principibus, reſponderet; Ad ſapientiam etjam plures haud dubie, ſubinfert protinus dux, aſpirarent. Divitiarum quippe opumque quemadmodum ſuperbia, faſtus, luxus, inſolentia, temeritas, ſtultitia, injuriarum illatio, iniquitas, rapinæ, ſcelerum denique omnium impunitas comites plerunque eſſe ſolent: ita è contra ſapientiam, ſobrietatem, æquitatem, juſtitiam, ſimplicitatem, rerum præclararũ meditationem, modeſtiam denique, innocentiamque, & virtutes cæteras omnes, in paupertatis comitatu invenire eſt. Hæc de paupertate præclara Amadei du-

ducis fuit opinio. Morbum, moleſtiſſimũ licet continuumque, tulit patientiſſime; adeo ut qui conſolandi confirmandique ejus cauſſa ad eum quotidie ventitabant proceres, eos ipſemet conſolaretur, & multis præclariſque rationibus ad patiẽtiam hortaretur. Deum nunquam nobis viciniorem eſſe demonſtrans, quam cum maxime variis corpus hoc exercet cruciatibus: nullaque remedia, quæ animę vulneribus curandis adhibentur, tam facere dolorem, quam quæ maxime ſunt ſalutaria. Diu eo morbo excruciatus, Aureliæ ex alvi tandem profluvio, ſub Iunii menſis exitum ſæculi ejus anno ſeptuageſimo primo, vivendi finem fecit, cæleſtemque animam cælo reddidit, Philiberto filio ſucceſſore relicto. Dignus (hercule) princeps cujus pia præclaraque facta atq; famam nominis, cum laude & bonis recordationibus poſteri proſequantur. Sunt qui miraculis ſepulchrum ejus claruiſſe ſcribant. Author Platina eſt, cum Paulo pontifice Romano Italiæ univerſæ pacem procurante, dubitarent multi num Amadeus hic ejuſque frater Philippus, Breſſæ tum comes, qui eo anno Venetorum ſtipendiis militaverat, extra pacis illius leges eſſent habendi; Galeacium Mediolani ducem, petentibus Venetis, ut inter fœderatos

Phi-

Philippus quoque cenſeretur, negaſſe id fieri poſſe; dixiſſe enim (verba ſunt Platinæ) nunquam ſe pro amico, & ſocio habiturum, quem rex Francorum hoſtem haberet. Verum tantum (inquit) valuit Paulus blanditiis, & pollicitationibus, ut legatum Galeacii contra principis ſui decretum, in ſententiam ſuam traheret. Ob quam rem iratus Galeacius, & Laurentium Piſaurenſem legatum ſuum exilio mulctavit, & Sabaudienſes ita bello vexavit, ut pacem expoſcere cogeret, quæ quidem ex arbitrio regis Frãciæ, ad reginæ, & uxoris Galeatii (quæ Sabaudi ducis erãt ſorores) preces compoſita paulo poſt fuit. Miror unde Franciæ regem, Amadeum Philippumve hoſtem habuiſſe dicat Platina, cum neminẽ legerim hactenus qui diſſidii hujus meminerit.

De Philiberto Sabaudiæ Duce quarto.

PHilibertus ejus nominis primus, Sabaudiæ dux quartus, Amadeo duci tertio patri infans adhuc, ætatis anno quarto, Domini vero M CCCC LXXI. ſuccedit, ſub Iolandæ matris, mulieris longe prudentiſſimæ (quæ Ludovici undecimi Galliarum regis ſoror erat, quæq; diligentem admodum decennio fere toto, Genevæ præſulis defuncti, ma-

mariti ſui fratris, uſa conſilio, pueri curam geſſit) exiſtens tutela: ad quam ipſam hinc Galliarum rex Ludovicus Iolandæ frater, illinc Carolus Burgundiæ dux, ducum ſui ſæculi longe potentiſſimus factioſiſſimuſque, & Sabaudicæ genti per varias affinitates innexus, contrariis prorſus inter ſe animis principes, modis omnibus, aſpirabant, attraxerantque in partes ſuas, ille Philippum Sabaudum Breſſæ, hic Iacobum Sabaudum (ſui poſtea fundi calamitatē) Rhomontii comites, & infantis ipſius patruos: diſſimulante interim prudenter admodum ipſa Iolanda, & paribus eorum viribus parique potentiæ, parem prorſus voluntatem tribuente, donec tandem, Caroli rebus verſis (felicem earum hactenus ſucceſſum, ſive ipſius perturbatione, ſive errore aliquo, ſive fortuna interpellante) amiſſo ad Granſſonium prœlio (quo ſupra trigeſies centena coronatorum millia illi deperiere) Carolum (in quem alioqui, cum Ioanne Ludovico Genevenſi præſule, magis at clam, propendere viſa fuit) averſari & una cum Renato Siciliæ rege Galeacioque Mediolanenſi duce, proceribuſque aliis quamplurimis Burgundo hactenus confœderatis, mutato cum fortuna animo, Ludovici Regis fratris ſui partes ſequi cœpit.

cœpit. Quod cum Burgundus, ſecundo jam ad Moratum ſeu Mureium, altero & viceſimo à Granſlonienſi pugna die, fractus prælio, haud difficulter animadverteret, ſimulque quantum rebus viribuſque ſuis (vehementer jam duobus illis adverſis præliis imminutis) ſi Sabauda ſe liberoſque in fratris ſui daret clientelam, eſſet deceſſurum; comprehenſam ex Genevenſis præſulis Rhomontiique comitis fratrum conſilio Iolandam, cuſtodiiſque aſſervatam, in Burgundiam cum miniſterio ſuo omni abduci, & in arce Rouvereſia imperat aſſervari. Verum Philibertum ducem cum ſuæ quoque una cum matre poteſtatis factum crederet, falſum ſe inſigni cuſtodũ pueri fide intellexit, qui ſtatim ut quid Burgundus moliretur ſenſere, ſublatum ex Burgundorum conſpectu puerum, Camerinum (ubi ſine periculo ullo illi eſſe licebat) transferunt. Eo autem Camerini exiſtente, accurrit eodem protinus Genevæ præſul, homo inconſtans, & cui præter epiſcopalem gravitatem peſſima & immodica erat cupiditas. Cujus indolem cum perſpectam haberet Ludovicus rex, animum ejus per quendam ex ſodalitii Rhodii præfectis (Commendatorem appellant) cui plurimum deferre ſolitus ille erat, expugnat. Eo inliciente,
Bur-

Burgundum, turpe in ſervitiū mutatus, deſerit, Philibertumque puerum, ejuſque fraterculum Carolum (quem Protonotarium appellatum, una cum matre in Burgundiam abductum, Paulus Æmylius author eſt) & ſimul Camerinum, & Montmelianum arces regi in poteſtatem tradit, locumque in quo Sabaudę theſaurus munduſque muliebris omnis aſſervabatur capit, ſibique retinet. Graviter admodum eam tulit injuriam Burgundus, præſertim quod eo bello quod in Rhomontii comitis (cui Genevenſis frater erat) ſuſcepiſſet gratiam, tantas accepiſſet clades. Quo ipſo bello infami tandē Nicolai Campobachii hominis longe ſceleſtiſſimi proditione (ut ferme intuta ſunt adverſa) ad Nanceium cecidit. Potuiſſet (hercule) ſalvus eſſe, ſi quanta illi nobilitas, & fortuna fuit, tánta rerum proſperarum moderatio fuiſſet, & iis qui ejus ſacramentum cunctis circa hoſtilibus, non exuerant, quiq; ejus illum proditionis admonuerant (quod & Ludovicus etiam undecimus Galliæ fecerat rex) fidem habuiſſet. Sed prævaluerant jam fata conſiliis, omnemque animi ejus aciem præſtrinxerant. Negabat itaque ſe credere, ſpemque in ſe benevolentiæ ex merito æſtimare profitebatur. Quippe ita ſe res habet (inquit eleganter quidam)

dam) ut plerunque qui fortunam mutaturus eſt Deus, conſilia corrumpat, efficiatque, quod miſerrimum eſt, ut, quod accidit, id etiam merito accidiſſe videatur, & caſus in culpam tranſeat. In Rouverea arcê, captivæ inſtar detenta Sabauda, quanquam, quantum Ludovico regi fratri ſuo homini omnium vaferrimo, cum quo jamdudum nonnihil illi diſſidii interceſſerat, tribuendum fidendumque eſſet, non ignorabat; avida tamen libertatis & videndorum liberorum, metu omni poſito, nobilem quendam Pedémontanum (Riveroto cui nomen) juvenem circumſpectum cautumque, Lugdunum ad fratrem ſuum clam mittit, oratque obnixiſſime, ſui liberandi rationem aliquã inire ne gravetur. Ad ea rex, quanquam cũm ſorore ſua Iolanda non prorſus ſibi conveniret, non propterea tamen ejus ſe cauſſam necglecturum reſpondet, ſed miſſurum propediem qui in Galliam eam adducat, Carolum Amboiſium Chaulmontii regulum, & Campaniæ præfectum, ſummæ nobilitatis virum. Facit quod promiſerat rex, miſſuſque cum nonnullo milite Amboiſius, facto ſine maleficio ullo per Burgundi ditiones itinere, abductam ex Rouvereſia arce (quod illi factu facile, quod negligentius illa cuſtodiebatur)

O cum

cum ancillarum miniſtrorumque comitatu omni Sabaudam, in proximũ Galli regis imperio parentem transfert locum. Turones jam Lugduno ſororem ibi ſuã operiturus Ludovicus rex venerat: ubi poſtquam hoſpitia publica illi decreviſſet, & nobiliſſimum quemque honoris cauſſa, in ejus urbi jam appropinquantis miſiſſet occurſum, ipſemet tandem ad urbis portas progreſſus advenientem humaniſſime cum omni comitatu excipit, Salve, inquiens, Burgundiæ domina. Quod cum jocoſe ab eo ſibi obiici facile ex ejus illa vultu animadverteret, Imo Franca prorſus, domine, & juſſis tuis obſequi paratiſſima famula; reſpondet. Abductam inde in hoſpitium, honorificentiſſime liberaliſſimeque tractari rex juſſit. Cæterum in ingeniis haud diverſis, haud quoque diverſa erant deſideria. Ille diuturniorem mulieris conſuetudinem averſabatur; hæc ut quam citiſſime in Sabaudiam fratris impotenti dominatu liberata, tum liberis ſuis remeare poſſet, vehementer cupiebat. Moribus enim inter ſe (inquieti uterque animi) optime quoniam congruebant, alterius alter indolem ex ſua metiri, actioneſque omnes habere ſemper ſuſpectas, & raros idcirco quærere congreſſus, fieri inter eos uti ſolet, qui amorem ſimulantes affectu

nullo ducuntur. Rex itaque ut quæ ſorori ejuſque pediſſequis munera dare conſtituerat, quam citiſſime appararentur, utque quæ faciendis in domuitione ejus ſumptibus ſufficeret, pecunia, in numerato eſſet, diligẽter providit. Quod autem inter ſe injere tum fœdus, in tabulas publicas in poſterorum gratiam referri rex voluit. Petierat quidem inter cætera ab ea rex, ut quæ inter filias ejus, & Caſtelli Guyonii regulum Rothelinique marchionem convenerant matrimonia, ea (quoniam Burgundo uterque favere) haud procedere pateretur. Verum in ſua id poteſtate conſtitutum illa negante, quod filias ſuas animum ea in re obſtinaſſe diceret, moleſtus illi amplius rex haud fuit. Sed octiduo apud ſe retentam, lætamque receptis liberis, lætus ipſe cum lectiſſimo comitatu, poſt firmatam jurejurando utrimque amicitiam, dimittit. Manſit fraternus ab eo tempore inter eos amor; maxime cum petenti, ut Philibertum filium ſuũ, à nobili quodam ex Delphinatu viro (quẽ Luiſii appellabant dynaſtam) inſtitui, & in Gallicos formari mores pateretur, quo Gallico à puero imbutus idiomate moribuſque, neceſſitudine quoque amicitiaque Gallico paulatim nomini illigaretur, Sabauda eam rem haud abnuiſſet. Quã-

quam ne ſic quidem regio, in ſuſpiciones plus æquo ſemper prono, ſatisfactum animo. Cum enim nobilium aliquot Sabaudorum conatus eo tendere certo ſibi perſuaſiſſet, ut pulſo Luiſio, adoleſcentis in ſe curam transferrent, ut eo ſe metu liberaret, ſuæ adoleſcentem poteſtatis facere conſtituit. Qua in re Breſſæ, Chambrei & Myolanſi comitum (quibus plurimum ſemper tribuerat) uſus opera cõſilioque, Gratianopolim Taurino Philibertus, Argentonio regulo (quem per ſpeciem inferendi comitibus antedictis belli, quaſi hi Luiſium juventæ pueri moderatorem comprehēdere in animo habuiſſent, in eas oras Ludovicus miſerat) procurante abductus fuit. Inde cum Blãcam Mariam Mediolanenſem, Galeacii Vicecomitis, & Mediolani ducis filiam puer adhuc, ætate ſibi parem puellam uxorem duxiſſet, generi in ſe curam Galeacius ſuſcipit, & in ducatus, propter pueri ætatem, adminiſtratione, in principum quorundam potentiſſimorũ eam ad ſe praua æmulatione certatim trahentium magna licet contentione, aliquanto tempore fuit. Summa cum laude gloriaque eo munere Mediolanenſis functus eſt, detectaque ſingulari ſua cura (cum eius vnius tum vigiliis niteretur, ne quod reſpublica Sabaudica detrimentum caperet)

caperet) quam adverſus puerum Ioannes Ludovicus epiſcopus Genevenſis, ejus patruus (qui turbidus miſcendis ſeditionibus, per ſummam perfidiam fraudemque ducatum invadere, & puerum capere conſtituerat) moliebatur, conjuratione, & oppreſſo captoque Vercellis præſule (haud perinde inſtruendo bello intento, quam frequente ciendis tumultibus) Taurinumque in cuſtodiam abducto,, imminentem puero perniciem prudenter avertit. Verum adverſus infidi patrui fraudes, ſoceri diligentia (à quo multa comitate in ſpeciem liberûm cultus fuit) tutus infelix adoleſcens, vixdum exacto ab ea conjuratione anno, dum Carolum Galliæ eo nomine octavum regem amitæ ſuæ filium Lugduni inviſit, improviſa morte ſæculi ejus anno octuageſimo primo, poſtquam vitæ annos decem & quatuor, potentiæ decem expleviſſet, non diu admodum cum morbo conflictatus, non ſine præbiti ab iis, qui captivi præſulis cauſſæ patrocinabantur, veneni ſuſpicione, indiciiſque manifeſtis, ſublatus fuit, cum ſummo finitimorum principum omnium ſubditorumque ſuorum (quod ſumma in eo morum dulcedo ac ſuavitas, & adverſus amicos æqua, & par ſui in ea ætate æſtimatio inimitabilis eſſet,

 luctu.

luctu. Sed optima quæque rapere ſolita mors, oſtenſum tantum terris juvenem optimum, ultra eſſe paſſa non eſt. Mortem ejus dirus, qui ſub illos ipſos dies apparuit, prænuntiare viſus eſt cometes, quem periti cœleſtium, regis principiſve mutationem plerumque portendere exiſtimant. Illi ſuccedit improli Carolus frater.

De Carolo Sabaudiæ Duce eo nomine primo.

CArolus eo nomine primus, Sabaudiæ dux quintus, Philiberti ducis (cui anno poſt natum Dominum M CCCC LXXXI. ſucceſſit) frater protonotarius Sabaudicus appellatus hactenus, omnibus belli ac togæ dotibus eminentiſſimus ſui ſæculi princeps, tantis animi corporiſque præditus fuit donis, virtutis ea indole, ea in Deum pietate, eo corporis robore, ut inter reliquos qui eum anteceſſere Sabaudiæ duces, optimos licet illos, unus velut inter ignes luna minores, emineret: ſed fato malo (quod optimos inter nos diutnare haud ſinit) in ipſo ætatis fortunæque flore, cum annos nondum totos ſeptem ducatui præfuiſſet, victoriis aliquot jam clarus, ſæculi ejus anno octuageſimo octavo rebus humanis ereptus, quam de ſe apud omnis ordinis

dinis homines princeps optimus concitarat exſpectationem, explerę non potuit. Veneni à Ludovico marchione Saluſſiano clam procurati ſuſpicio erat, incerta tamen. Hunc enim optimum alioqui principem, & in quo morum ſuavitas erat admiranda, multus lepos, gravi perſecutus bello, quod quam Sabaudiæ principibus ejus majores ditionum ſuarum intuitu, detuliſſent ſemper clientelam obſequiumque, illi denegaſſet, victũ tandem & bonis fortuniſque omnibus. (quas mortuo Carolo duce, & poſtquã triennio integro iis caruiſſet, Mediolani ducis, quem ipſum una cum Carolo adverſarium quoque habuerat, beneficio recepit) tanquam læſæ majeſtatis reum exuerat, & eo redegerat miſeriarum, ut nemo eſſet mortalium quem ejus non miſereret. Cæterum quia cum duobus longe potentiſſimis principibus illi res erat, non fuit mortalium quiſquam qui inopem, & incertis vagantem ſedibus aut tecto recipere, aut auxilio ſublevare auderet. Dolebant vehementer viri boni omnes, optimos, & moribus inter ſe cõgruentiſſimos principes, tam infeſtis inter ſe animis, quaſi in mutuam conjuraſſent perniciem, bellum gerere. Gredibile eſt, gravius exarſiſſe Sabaudum quod à Saluſſiano, ætatem ſuam, quaſi tanto im-

parem oneri, ſperni ſibi perſuaſiſſet. Qua ipſa tamen ditionum ſuarum fines protulit, & Gabienſes (Vagenos Silius appellat) alpes Ligurinas incolentem, populum ferocem admodum ſuperbumque vicit, domuit, & ſibi parere coëgit.

De Carolo ejus nominis ſecundo Sabaudiæ Duce.

CAro!o primo Carolus ejus nominis ſecundus filius (quem Ioannem Emanuelem nonnulli, alii Ioannem Carolum appellant) anno ſalutis humanæ octuageſimo octavo ſupra milleſimum, & quadringenteſimum ſuccedit, infans adhuc, & ætatis anno primo nondum completo. In ducatus procuratione propter ejus ætatem manente matre ejus Blanca fœmina longe vigilantiſſima. Quæ Philippi Sabaudi Breſſæ comitis principis ſapientiſſimi, Delphinatuſque Caroli regis (apud quem æquabili auctoritate, & gratia viguit) juſſu præfecti, conſilio uſa ſemper, & authoritate tuta, optime ea adminiſtratione, ſubditorum nemini gravis, moleſtave functa fuit, & eorum qui libidine atque avaritia, & mutandi dominatus amore impulſi, infantis ſpreta ætate, novis moliendis rebus animos habebant intentos (quibus ut formidabilem, ita bonis ſe præbebat facilem

lem affabilemque) conſilia facile diſcuſſit eluſitque, præſertim cum diligenter admodum ratione, conſilio, præceptis pueritiam ejus foveret, provideretque ut ad pietatem ante omnia ab infantia exerceretur, utque hominibus vitioſis, & voluptatum adminiſtris (qui principum, quorum tenera adhuc ætas, depravandis animis, vitiorum ſcelerumque impunitate propoſita, operam omnem, cum non levi reipublicæ damno impendere ſolent) nullus ad eum, donec juventæ lubricum exiret, pateret acceſſus. Proficiſcentem ſub hæc tempora ſæculi illius anno M CCCC XCIV, in Apuliam Carolum ejus nominis Galliæ regem octavum, Neapolitani nimirum regni oppugnandi cauſſa, & per Sabaudiæ fines iter facientem regio prorſus Blanca apparatu, purpura auroque, & unionibus ipſa inſignis excepit atque proſecuta eſt, equoque (cui Sabaudo inditum nomen) generoſiſſimo, quo Neapolitano illo uſus bello, variis gravibuſque periculis ereptus ille fuit, donavit. Quin auro argentoque (qui belli nervus) deſtituto regi (cunctis admirantibus mortalibus quod rebus omnibus imparatus tam longinquam atque difficilem expeditionem bellumq; non neceſſarium, cujus non infelix tamen fuit ſucceſſus, ſuſcipere fuiſſet

auſus) quicquid in ornamentis eſſet, contulit, graviter ſibi dolere queſta quod majore eum ſubſidio juvare haud poſſet. Deceſſit admodum juvenis Carolus dux, fortunæ, in quam alebatur capax, & in omnium virtutum exempla genitus, ducatus (cujus habenas eo mortuo Philippus Breſſæ comes ſuſcepit) anno ſeptimo, Domini vero M CCCC XCV.

De Philippo eo nomine ſecundo.

PHilippus ejus nominis ſecundus Sabaudiæ dux ſeptimus, ſine terra antea dictus, quod ex paterna hæreditate pars minima, Breſſanus nimirum comitatus, ad eum tanquam natu minimum, perveniſſet, Ludovici & Amadei octavi ducum, illius filius, hujus nepos, gentile anno M CCCC XCV. Carolo ſecundo duce fatis ſublato, ætate prope confecta, imperium accipit, vir gravis, & ſapiens, & demerendis hominibus genitus. Cui quod prælio ſtrenuus, & conſilio bonus eſſet, feliciter plerunque, quæcunque moliretur, ſuccedere ſolebant. Sed ejus quoniam amplior à nobis alibi facta mentio, breviores hic erimus. Pro Carolo Burgundiç duce aliquamdiu cum ſtetiſſet, Galliæ tandem regis, à quo maximis affectus beneficiis, divi Michaelis equitum ſodalitio aſſcriptus, & magnus

tandem ſupremuſque Franciæ factus fuit magiſter (qui comes Palatinus olim, deinde Franciæ Seneſchallus dictus fuit magiſtratus) partes inter abruptam contumaciam, & deforme obſequium, conſtanter ſequutus eſt. Supremum ſæculi ejus anno XCVII. Camerini obiit diem, poſtquam annum, & menſes ſex ducatui præfuiſſet, & Philibertum filium reliquit ſucceſſorem. Nōnulli veneno ſublatum autumant. Componendis regum principumque, Italorum præſertim, diſſidiis plurimum ſemper princeps optimus, & perſuadendi callidus, operam navaſſe, neque periculum ſumptuſve ullos in provectiore etiam ætate, ejus rei promovendæ cauſſa defugiſſe ſcribitur, præſertim cum plerique eum judicem poſcerent. Summa apud Ludovicum ejus nominis undecimum, at major (uti diximus) apud Carolum octavum Galliæ reges ejus fuit authoritas. Neapolitanum enim geſturus bellum Carolus, Genuam eum Breſſæ adhuc tum comitem cum exercitu miſit, ut ne quis per abſentiæ ſuæ occaſionem à Genuenſibus motus exoriretur, provideret, utque novarum rerum avidum ſemper populū illum in officio contineret. Pulſo, dum in eo itinere Carolus rex eſt, Florentia per ſeditionem Laurentio Medice civitatis fa-

miliæque ſuæ (qua vix ulla per Europam tum opulentior florentiorque) facile principe, reditum illi ad ſuos & ad priſtinum magiſtratum à Carolo rege impetravit; ſed ut quam perdiderat pretioſiſſimam, & regia haud inferiorem ſupellectilem (quam tumultus haud dubie originem, avaritia ſævitiæ cauſſam præbente, ſeditionis authores involarant) reciperet, id equidem in ejus haud fuit poteſtate. Videbat (mehercule) vir longe optimus, qua animi erat ſagacitate, hominum quorundam (quorum magna apud reges principeſque eſt authoritas) aut inſcitia ignorantiave, aut ſupina nimis oſcitantia, maximas non ſolum interdum rei bene gerendæ deperire occaſiones, ſed graves clades calamitateſque provinciis optime alioqui conſtitutis importari, quæ, ſi quod poſſunt debentque, illi vellent præſtare, facili negotio cum ſummo reipublicæ fructu commodoque averti, populuſque in officio contineri poſſet. Quod ipſum verum demum eorum, qui in principum verſantur aulis, munus eſt.

De Philiberto Duce eo nomine ſecundo.

BReve Philippi ducis fuit imperium, quod filius ejus Philibertus, ejus nominis

minis ſecundus, Pulcher à decenti elegantique corporis conſtitutione dictus, anno reſtitutæ ſalutis. M CCCC XCVII, excepit. In Ludovici undecimi Galliarum regis (qui amitam ejus Carolam uxorem duxerat) aula unà cum Carolo octavo Ludovici regis filio (quem bello Neapolitano fuit ſequutus) eductus educatuſque, animi ornamentis omnibus non minus quam corporis excelluit, uſque adeo vt anteceſſorum ſuorum nemini quicquam in ullo virtutum genere concederet; neque princeps eſſet ullus qui civitates tam bene haberet moratas conſtitutaſque, ſubditumque ſibi populum (peccantibus, quatenus exemplo non nocebatur, ignoſcendo, agendoque medium, plurima diſſimulantis, aliqua inhibentis, & conſcientiæ magis quam famæ conſulendo) clementius tractaret, nemo, conciliandis parandiſque regum atque principum finitimorum animis aptior. Ludovico Galliarum rege ejus nominis duodecimo, bellum in Mediolanenſi gerente ducatu, equites cataphractos optime armatos ducentos in auxilium ejus, prima etiamnum floreſcente juventa adduxit. Quo præclaro facto, Galli regis animum vehementer ſibi devinxit. Philippus archidux Auſtriæ ex Hiſpania ea tempeſtate, ſalutis nimirum

anno

anno MDIII redux, poſtquam Lugdunum ſe contuliſſet (ubi pax inter Frãcos Hiſpanoſque, Cæſarem & archiducem ipſum eorumque confæderatos ſocioſque promulgata fuit) in Sebuſianos, inde ad Margaretam ſororem ſuam, Philiberti hujus uxorem inviſendam profectus fuit, & ab utroque honorificentiſſime exceptus dimiſſuſque in Belgium rediit. Deceſſit tandem Pontdeini Philibertus eo ipſo in cubiculo in quo natus fuerat, ſæculi ejus anno quarto (qui annus mortalium puniẽdis peccatis à Deo, uti plerique opinabantur, conſtitutus, plurimis propter aëris intemperiem, & optimo cuique fatalis fuit, ad v. idus Septemb. haud multum vigintiquinque annos egreſſus, imperii anno circiter ſexto. Præreptus immature, & fructu gratiſſimæ conjugis ſocietatis, & conſummatione evectę in altiſſimum paternumque faſtigium imaginis defectus eſt. Admirandæ eo mortuo in Margareta Auſtriaca ejus uxore conſtantiæ patientiæque apparuere exempla. amiſſo enim viro, & juvene admodum, & quo, ut author Paradinus, neque ditiorem potentioremque principem Sabaudia (ad acceptas quippe à majoribus provincias proventum annuum duodecim ducatorum millium, quæ Mediolanenſis pen-
debat

debat ducatus,adjecerat) neq; pulchriorem ſol eo tempore aſpexit, acerbiſſimum eum caſum tulit patientiſſime, iis ſolummodo procurandis intenta rebus, quæ ad animæ ejus ſalutem apud Deum promovendam facere poſſe exiſtimabat. Sunt qui Ludovicum ejus nominis duodecimum Galliarum regem, animo ab eo alieniore factum ſuſpicentur; & quidem in Renati Sabaudi fratris ejus nothi (qui orto forte inter ipſum,& Philibertum uxoremque ejus Margaretam diſſidio,ad Gallum tranſierat) gratiam. Sepelitur in abbatia quadam, quæ Brouſia vulgo dicta, quam Margareta ejus uxor poſt ejus exceſſum, ut voti religione cariſſimi mariti ſocerique manes liberaret, maximis ſumptibus exſtruxit. Succeſſit defuncto Carolus frater eo nomine tertius,eodem quidem patre cum Philiberto, at non eadem natus matre. Quæ res maximo paulo poſt bello præbuit occaſionem.

De Carolo Duce eo nomine tertio.

CArolus ejus nominis tertius Sabaudiæ dux nonus, princeps optimus, atque clementiſſimus, meliore in omnia ingenio animoque quam fortuna uſus, Boni meruit nomen, Philibertoque Pulchro fratri, anno quarto ſupra milleſimum,

mum, & quingenteſimum, menſe Septembri, ſucceſſit; quo ipſo anno & proxime præcedente, graſſata per Sabaudiam Delphinatumque graviſſima peſtis, tantam mortalium edidit ſtragem, ut mortuorum humandis corporibus agriſque colendis homines deeſſent. Filius erat Philippi ſecundi ducis ex uxore altera Claudia Broſſeſia. Decennio toto, & amplius, tranquilliſſimus ejus fuit principatus, & is Sabaudiæ univerſæ ſtatus, ut populus per univerſam Europam nullus majore quiete, otio, libertateque frueretur; donec anno ſæculi ejus decimo ſexto, quem pro recuperando ducatu Mediolanenſi, Franciſcus Angoulemius ex Caroli ſorore (cui in Italiam profecturus regni procurationem ille demandauit) natus, ad Galliæ tum regnum evectus, conſcripſerat militem., eo ipſo adverſus Helvetios, graves ad Brianconium uſq; excurſiones facientes, & Delphinatum depopulantes, uti coactus fuit. Gallo enim exercitum in eam expeditionem educenti, & per Sabaudiæ fines iter facienti, cum auxilia Carolus dux ſubminiſtraſſet, Helvetiorum (qui Chinauxium, in Pedemontano ſolo ſitam arcem, oppido ſpoliato, incendere) grave in ſe odium concitavit, præſertim ob negatum per fines ſuos tranſitum commeatumque.

tumque. Et ne victis quidem ſuperatiſque Helvetiis, Mediolanoq; dedito, conceptum adverſus eum illorum hominum odium conquievit, qui genti illi eo bello fuerant confœderati. Qui graviter admodum ferebant, quæ Gallo in Sabaudia Pedemontioque patuerant civitates, earum portas ſibi claudi, Gallumq; magno tormentorum bellicorum apparatu commeatuque, & rebus aliis à Sabaudo adjutum. Revertentem à fælici illi Mediolanenſi expeditione Franciſcum regem, & pedibus cum omni ſuo comitatu Camerinum uſque, religionis votique exſolvendi cauſſa, iter facientem, cum honorificentiſſime dies aliquot Carolus dux ad ſuas deductum ædes, excepiſſet, habuiſſetque, Lugdunum tandem ille, gratiis quam maximis duci avunculo ſuo actis, rediit. Cæterum non diu admodum is erga Sabaudum in Franciſci regis pectore manſit affectus. Diſſidio enim graviſſimo inter eos paulo poſt exorto, maximis Carolum ducem cladibus, omnium eorum oblitus, & odium pro gratia reddens, ingenti in Sabaudiam miſſo exercitu (cui Philippus Chabotius, maris Gallici præfectus imperabat) affecit, & potiore ditionum ejus parte (Carolo quinto imperatore pro eo pugnante licet) ſpoliavit tandem. Graviſſimi

hujus diſſidii has Iulianus Taboëtus adfert cauſſas: Philippus (inquit) Sabaudiæ dux Franciſci regis avus maternus, & Caroli hujus pater uxores habuit duas; Margaretam Borboniam, & Claudiam Pontieuranam: ex hac Carolus, ex illa Philibertus; & poſt eum Ludovica Franciſci regis mater, nati. Philippo mortuo filius ejus Philibertus liberorum natu maximus ducatum excipit. Huic, prole nulla relicta, defuncto, ſororem ætate proximam, & cui uterque cum illo communis parens, non Carolum ex altero tantum parente fratrem, & annis longe minorem (qui fœminas, tantæ utpote moli impares, à Sabaudico ſemper dominatu excluſas, neque populum Sabaudicum fœminæ unquam imperio ſubditum fuiſſe, contra, variis in eam rem adductis exemplis, contendere) ſuccedere debere affirmabat, Franciſcus rex, non ætatis ſolùm prærogativa, ſed quia inter Philippum ipſum, communem eorum omnium parentem, & Margaretæ Borboniæ propinquos, cum uxorem eam eſſet ducturus, conveniſſet, & quidem (uti ajebat) Sabaudicæ provinciæ ordinibus in ea pacta conſentientibus, ut quicunq; ex eo matrimonio naſceretur liberi, Philippo patri indiſcriminatim in ducatu, nulla prorſus ſexus habita differentia, ſecun-

cundum ætatem ſuccederent. Frequentibus itaque, & quidem per integrum decennium ad Carolum ducem miſſis legatis, debitum matri ſuæ ex legibus cōtractus hujus matrimonialis, ſibi porro jure ſucceſſionis ducatum Sabaudicum, ſaltem ea loca quæ in Gallia Lugdunenſi cis Rhodanum extra imperii Romani limites ſita, aviæ ſuæ Margaretæ Borboniæ, ex jure donationis propter nuptias obvenerant, ſibi tradi poſtulat; Breſſam adhæc cum emolumentis proventibuſq; omnibus, annis proximis quadraginta perceptis, & quicquid præterea donationis illius propter nuptias intuitu, aviæ ſuæ antedictæ debitum fuit (quod centum & octuaginta aureorum millibus æſtimari ajebat) cum uſuris omnibus. Pedemontanum quoque tractum, qua Arleſio junctus principatui, Provinciæ membrum partemque eſſe, neque ab ea ſeparari poſſe affirmabat. Querebatur inſuper, quod Taurinum, Pignerolum, Montcalerium, Carignanum, & civitates arceſque reliquas trans Padum (interceptas, uti ajebat, ſtantibus belli tumultibus, & Roberto Siciliæ rege, Provinciæ comite Pedemontanoque principe fato functo) ducatui ſuo adjeciſſet. Quod comitatus Nicæus, & portus Villæfrancæ, eidem Provinciæ comitatui

annexa hactenus inſeparabiliter loca, per ipſorummet civium proditionem Sabaudi nunc imperio parerent. Quod arces munitioraque aliquot Saluciani marchionatus, eadem cum Delphinatu cenſeri ſolita loca, per vim à Delphinatu divulſa, Sabaudiæ ducibus, nulla prorſus juris ſervata forma, fuiſſent attributa, & eo quidem tempore, quo Roberti regis filius (cujus bona jure ſubſtitutionis Galliæ regibus obvenerant) infans, utroque parente orbus, & regno Siculo dejectus, deceſſerat. Super hæc: Quod oblatum ſibi à Galliæ rege ordinis divi Michaëlis inſigne, & centum ſimul cataphractorum equitum, cum congiario annuo duodecim millium aureorum, præfecturam, contemptim Carolus dux recuſaſſet. Quod denique, quo in Gallicum nomen flagrabat odio, Burgundica Hiſpanicaque ſequutus ſigna, Caroli quinti imperatoris partes, fœdere cum illo inito, ſemper ſuſtinuiſſet: & eo quidem tempore, quo infælici infauſtoque ad Papium congreſſus prælio, ſuperatus ab eo captuſque fuit. Has odii à Gallo adverſus Carolum ducem tanta animi contentione ſuſcepti cauſſas præcipuas fuiſſe author eſt Taboëtus. Qui per ejus belli occaſionem bonis fortuniſque prope omnibus Carolum ducem exutum,

cuncta-

cunctarumque prope ducatus ſui urbium dominatu ſpoliatum tandem, porro ſcribit, dum Sabaudiæ (inquit) partem unam; eamque cæteris fertiliorem, Bernenſes; alteram, quæ montana pleraque, Franciſcus Galliarum rex; tertiam, hoc eſt, civitates quaſque præcipuas, & provinciæ totius robur Carolus imperator, ad ſe quiſque certatim trahunt. Haud admodum diverſa his; de alienato à Sabaudo regis Franciſci animo, & cur loca illa, quorum nunc meminimus, ſibi tradi poſtularit, imo invaſerit tandem, Guilelmus Bellayus Langey regulus, qui in principatus Pedemontii regis nomine procuratione fuit, vir inſigni familia ac perinde opibus (de quo merito dubites togane an bello præſtaret) & Paulus Iovius ſcripſere, quæ paucis ſubjicere viſum fuit.

Offendit (inquiunt) regem Franciſcum Carolus dux: Quod vaſa ſua aurea argenteaque & quicquid habebat pretioſi, pignori oppoſuiſſet, ut Carolum Borbonii ducem perduellem & Franciſco regi bellum (cujus ipſe exſtimulator eſſet acerrimus) moventem, mutuo juvaret.

Quod tametſi Franciſco regi avunculus eſſet, uxoris tamen Luſitanæ (erat hæc uxoris Cæſaris germana ſoror) ille

cebris (inquit Iovius) depravatus, aſſiduiſque deſatigatus precibus, neglecto Gallo, ſe totum ad authoritatem nutumque Cæſaris victoris contuliſſet; 3. illique, Gallo ad Papium capto, de grandi hac victoria, datis ad eum literis fuiſſet gratulatus.

4. Quod nullum non moviſſet lapidem, ut Helvetios à fœdere, quod cum Gallo illis intercedebat, retraheret.

5. Quod Aſtam urbem, dono ſibi à Cæſare oblatam non recuſaſſet, (Bellayus ab eo emptam ſcribit) filiumque tanquam fidei obſidem in Hiſpaniam ad Cæſarem miſiſſet, qua ipſa tamen urbe (quam ſupra centum annos ſine controverſia Galli poſſediſſent) nullum certius Gallis regibus in Italia patrimonium eſſet: verum eam Cæſar, qui Gallos Italia penitus ejectos, ulla ad ſpem reditus in Italiam, certa ſede potiri, nolebat, avide expetenti Luſitanæ, nec abnuente viro ejus, facile (inquit Iovius) conceſſit. Quæ urbs conjuncta incluſaque ſubalpinis oppidis Allobrogico regno præclarum amplitudinis & roboris decus additura videretur.

6. Quod Niceam Provinciæ urbem Maſſilienſium coloniam, à Gallis (quorum ditionis antea, nec omnino dubii juris illa, inquit idem Iovius, fuiſſet) urgen-

gentis belli neceſſitate pecuniæque inopia coactis, certa pecunia oppigneratam ſibi eripi nollet, ne ôpportuna, & muniſſima urbe, quæ Galliam ab Italia diſterminaret exueretur, rege eam plurimum flagitante, reſtitutaque pecunia redimere contendente. Is enim urbem excelſa arce validam, & propter Herculis Monœci portũ magnas navigationibus commoditates afferentem, ſi bellum gerere oporteret, magno ſibi uſui futuram providebat.

7. Imo quod indicto inter Pontificem & regem Gallum colloquio, ne celebrando quidem conventu illi urbem hanc patere voluiſſet.

8. Quod Gallo regi Mediolanum properanti, ut legati ſui Merveilleſi (quem Mediolani dux necari juſſerat) indignã necem ulciſceretur, tranſitum per fines ſuos negaſſet. Cæterum conceptum ex hiſce cauſſis odium, uſque eo regis à Sabaudi amicitia alienavit animum, eaſque in ejus pectore egit radices, ut quam de ſuſceptæ (inquit Bellayus) adverſus Genevenſes expeditionis fauſto fælicique ſucceſſu, ſpem animo ille conceperat, ea Galli unius potiſſimum occultis conatibus fruſtraretur. Neque enim Veretſii dynaſta, in Sabaudico quidem ſolo natus, ſed ex intimis Galli regis miniſtris,

Guidoque Ranconius, ut Genevenſibus adverſus Sabaudum ſuppetias ferrent, niſi conſcio, imo jubente fortaſſis etiam clam rege, in animum unquam induxiſſent. Hæc expendentem, ſimulque quanta in vicini, & quidem potentiſſimi regis (qui puncto temporis maximum rebus ſuis, in utramque fortunam momentum adferre queat) amicitia (qua nulla illi accidere poſſet oportunior) præſidia ſibi ſita eſſent, ejus inquam regis, cujus vires potentiamque (quod Imperatoribus, quorum imperia una cum vita terminantur, negatum) in ſucceſſoribus etiam perſeverare; & quaſi perpetuari videmus, debuiſſent dubio procul (inquit porro Bellayus) movere Sabaudum, ut Imperatori, in cujus nuper amicitiam venerat, principi, in quo, quod procul abeſſet, præſidii minimum, & cujus temporarium momentaneumque eſſet imperium, regem vicinum, potentem & longa vetuſtaque ſibi neceſſitudine junctum, in cujus etiam poſteris, illius beneficii memoria manſura perpetuo eſſet, præferret, & cum eo in gratiam redire cuperet. Sed eorum, quibus regem offenderat, ſibi conſcius (inquit) ſuper gratiam invidiam facti eſſe, & reconciliationi locũ haud patere exiſtimabat. In qua illum opinione confirmante,

quæ

quæ hujuſmodi illi conſilia ſuggeſſerat, uxore, ut fortunam belli tot cladibus adverſam, opportuno erga Gallum regem merito mutaret, induci haud potuit. Fuit quidem (inquit Iovius) aliquando magno conſiliorum æſtu jactatus Sabaudus, vir egregie probus & ad æquitatem proclivis, nec alieni unquam appetens, an Gallo regi de Nicæa obſequendum foret, quum in eam nullum aliud quam inveteratæ poſſeſſionis jus ſibi eſſe fateretur. Verum Franciſcus Sfondratus ſenator, Mediolano Cæſaris nomine legatus in Allobroges miſſus, eum ab hujuſmodi conſiliis impenſe deterruit, teſtatus eum adverſus Cæſarem facturũ, ſi quicquam cum rege Gallo pepigiſſet. Eo modo Sabaudus, neque jubendi, neque vetandi potens, ne Cæſarem offenderet, cognationis jura, & Allobrogum principum amicitiam veterem, quæ hactenus illi cum Galliæ regibus inviolata permanſerat, ea minaci obteſtatione perterritus, tueri non potuit; miſerabili profecto conditione, quod cum neutrum offendere vellet, utrique demum, ſicuti mox evenit (cum ejus regnum paulo ante opulentum ultra citraq; Alpes avitæ atque antiquiſſimæ hæreditatis, à propinquo rege pariter, & ab affine amicoque Cæſare indigne lacerari conſpiceretur) ſe

prædæ futurũ proſpiceret. Helvetii quoque Genevenſium moti precibus denunciari Sabaudo jubent, ſi Genevenſibus moleſtus eſſe pergat, ſe ſociorum confæderatorum cauſſam, quæ ſibi cum illis communis eſſet, haud neglecturos. Ad ea cum minus clementer reſpondiſſet Sabaudus, grave ſibi ab Helvetiis bellum imminere facile (inquit Bellayus) intelligebat: quod ſine Galli regis auxiliis illos haud ſuſcepturos, quia non dubia erat ſuſpicio, mittit propere ad Carolum imperatorem (quem Tunetana illa clarum victoria Panormum, quæ Siciliæ urbs, veniſſe fama erat) docetque quanto in diſcrimine res ſuæ ſint. Quod ita clam ab eo fieri haud potuit, ut non emanaret, & ad Galli regis perveniret aures, erga quem gravius offendit, quod loca aliquot in Italia ſita ab Imperatore ſibi tradi poſtulaſſe diceretur, daturus pro iis in jus ditionemque Cæſari, quicquid in Gallia citeriore citra alpes ipſe poſſideret à Nicæa inde ad eum uſq; locum, qua ad confœderatos aditus erat, Genevenſi etiam oppido in ea ceſſione comprehenſo. In ſummas maximaſque (hercule) Galli regis res difficultates videbãtur coniiciendę, ſi ea tum inter Cæſarem Sabaudumque pactio ſucceſſiſſet. Suo quippe undiq; Cæſar imperio, in quamcun-

cunque ſeſe verteret partem, Gallos erat cincturus concluſurusque, regemque in tantas conjecturus anguſtias, ut quam demum dubiis ſuis rebus conſulendi viã inire conveniret, haud facile eſſet reperturus. Rebus hunc in modum conſtitutis, neceſſe omnino erat, ut quacumque poſſet ratione (inquit Bellayus) ingens hoc à cervicibus malum ſuis tempeſtive rex averteret, provideretque diligenter, ne ſcalam Sabaudus in regni ſui finibus fabricaret, per quam facilis in ipſum regnum pateret aſcenſus. Simulatione tamen tantiſper rem extrahendam ſtatuit, dum quæ ad Vellyum, legati pro ſe munere apud Imperatorem fungentem, perferenda dederat mandata, perferrentur, & voluntatis ſuæ Sabaudus fieret certior. Poſtulavit ab eo per ditiones ſibi ſuas tranſitum uti concederet, ut loca ea quæ ſibi liberiſque præclaro hæreditatis jure, matris ſuæ Ludovicæ intuitu, obvenirent (quæ nullo, uti ajebat, cum titulo hactenus ille poſſediſſet) ſibi redderet. Neque enim diutius ea penes illum loca manere rex volebat, cujus fidem tantopere habebat ſuſpectã, & in cujus foret ſemper poteſtate, in Gallici regni hoſtium manus, quotieſcumque luberet, ea tradere. Ad ea, quod à Sabaudo accepturus eſſet reſponſum,

quia

quia facile erat ſuſpicari, & parum ſpei erat, Sabaudum voluntate quicquam facturum, vim adhiberi & metum placuit. Ad bellum itaque ſeſe parare, & ſtipendia, aliaque quibus ad eam rem opus eſſet decernere. Guilelmoque Furſtembergio, nobili claroque tribuno, (qui paulo poſt ad Carolum imperatorem defecit: Iovius exauthoratum à rege Gallo ſcribit, quod legiones prædæ habuiſſe, regiamque pecuniam intervertiſſe accuſaretur) militem uti conſcribat, & in Galliam protinus ducat, imperare. Nec mora, Galli, duce Philippo Chabotio, maris præfecto, coactis copiis, tranſalpinis (inquit Iovius) oppidis, quæ pertinent ad Allobrogum fines, inermem deſertumque ab omnibus, ducem exuerunt, tranſgreſſique Alpes, aliquot munita oppida ſubalpinæ regionis, imprimiſque Taurinum, Foſſànum, Penarolum, & Cherium occuparunt. Ac niſi Antonius Leua eductis Mediolano copiis, cunctà invadentibus occurriſſet, repreſſaque Gallorum audacia, juſti exercitus vim rebellantibus oſtendiſſet, futurum erat, ut Vercellæ, & magna pars ſubalpinæ ditionis in poteſtatem Gallorum devenirent. Neque tamen ulla res (inquit) in ipſo bene cœptæ provenientiſque victoriæ curſu Philippum

magis retardavit, quam Ioannis Lotharingiæ cardinalis adventus: is enim ad Cæſarem cum ampliſſimis de pace mandatis miſſus, ubi in caſtra ad Taurinum pervenit, ſua authoritate, quæ apud regem erat eximia, Philippo perſuaſit, ut ſubſiſtere citra Duriam amnem, neque ulterius arma proferre vellet, ne ſummæ ſpei paratæ pacis atque concordiæ occaſionem, offenſo exacerbatoque Cæſare, corrumperet. Exiſtimabat namq; ſe Cæſarem, ſuppreſſis armis, ſuſpenſoque bello, molliorem atque faciliorem inventurum; utpote quem neque vi ſubigi, neque ullo rerum ſuarum periculo permoveri poſſe intelligeret, ut quicquam ſuo nomine indignum cum armato hoſte paciſceretur. Sed bello paulo poſt denuo recrudeſcente, Sabaudia prope univerſa Gallus intra menſes pauciſſimos comitis Fani Paulini virtute potitur. Quæ cauſſæ Franciſcum Galliarum moverint regem, cur Carolo duci bellum inferret, ſi Taboëto; Guilelmo Bellayo, & Paulo Iovio fides ſit habenda, hactenus oſtendimus. Ego quanquam unam alteramve ex iis bello illi obtendi fortaſſis potuiſſe, non iverim inficias, præcipuam tamen primamque fuiſſe exiſtimaverim dominandi imperiique fines proferendi inſanam diramque libidi-

nem, materiem omnium malorum: quæ ubi ſemel in mortalium animos invaſit, ceſſant ilico amicitiæ conſanguinitatiſq; jura omnia, eaq; non ex re ſed ex commodo æſtimantur: adeo ut, niſi ſtatim feræ huic immanique belluæ fræna injecerimus, in graviſſima quæque vitia mox prolabamur, quin & religionis tandem animo paulatim noſtro ſubrepat contemptus. Vidimus (proh dolor) id tempeſtate noſtra in hoc ipſo rege Franciſco, principe alioqui optimo, ſanctiſſimo, religioſiſſimoque, & cui (digno quem ad exemplar veræ gloriæ ſequentes reges legant) parem à multis retro annis regem Gallia non viderat. Qui cum Turcarum imperatore Solymanno turpe fœdus iniiſſe non contentus, eo tandem prorupit, ut quando viribus Cæſaris imparem ſeſe videret, barbarum hunc crudelemque (cui Chriſtiani ſanguinis hauriendi ſumma ſemper ſitis) tyrannum Conſtantinopoli uſque (non viſo ullo unquam ſæculo exemplo) in Galliam primus Franciæ regum accerſeret. Quo facto, & divinum graviter offendit numen, Galliæque res, florentiſſimæ tum, occidere atque deflorescere paulatim ab eo tempore cœpere, & mortalium omnium grave in ſe provocavit odium, partoque à priſcis olim Galliæ regibus (gravioribus, tem-

temperatioribuſque à cupidine imperii) ob ſtrenue fortiterq; adverſus Chriſtiani nominis hoſtes, geſtas res, glorioſo nomini vim quandam inferre viſus eſt. Cæterum quod Philippum ducem Caroli hujus patrē, cum Margaretam Borboniam uxorem ducturus eſſet, ſcribant promiſiſſe (& quidem provinciæ Sabaudicæ ordinibus aſtipulantibus) ut quicũnque ex matrimonio hoc naſcerentur liberi, patri in ducatu, ſexus nulla prorſus habita ratione, ſecundum ætatem ſuccederent; id equidem (quod cum bona Gallici nominis venia mihi dicere liceat) nemo facile mihi perſuaſerit. Philippum enim ducem virum ſapientiſſimum, æquique obſervantiſſimum, populum autem Sabaudicum, veterum jurium conſuetudinumque retinentiſſimũ ſemper fuiſſe comperior; adeo ut veriſimile non ſit, aut hunc validum ſemper fœmineo ſpernendo imperio, vel ubi infantis etiam filii tutelam ad ſe anxia mater vidua traheret (quod haud facile impetratum) in hujuſmodi pacta conſenſiſſe: aut illum, cujus majorum in eo cura ſemper ne imperii decus fœmineo dominatu dehoneſtaretur (quod niſi obtinuiſſet, Eduardo comite fato functo, filia ei Margareta Britanniæ nupta duci, non autem Amadeus quintus frater Philippi

hu-

hujus atavus ſucceſſiſſet) quicquam futuræ conjugi, quod moribus Sabaudicis refragaretur voluiſſe polliceri. Neque eſt quod in affinitatis illius gratiam ab eo id factum opinemur, cum in confeſſo ſit, nonnullos ex ejus majoribus, jam pridem, non illi ſolum, ſed regum etiam principumque potentiſſimorum domui per affinitatem innexos fuiſſe. Porro quas Guilelmus Bellayus, cur regis Galli amicitiam imperatoriæ præferre Carolus dux debuiſſet, in medium profert rationes, earum pleraſque ego, pro vetere gentis illius more, ab affectu ſtudioque in principem magis, quam ex vero profectas celebrataſque crediderim. Quod enim Cæſarum imperia momentanea eſſe, & una cum vita occidere, Galliæ vero regum vires potentiamq; immenſam, in hæredibus etiam perſeverare continuarique dicat; quam quæſo frivolum id? Quaſi vero imperatoriæ functionis limitibus, Caroli Cæſaris tot tantiſque avitis regnis conſpicui vires potentiaque circumſcriptæ, non aliunde ampliſſimum acceperint incrementum. Cui imperatorium decus (quo ipſo pleroſque ex majoribus ejus ante eum claruiſſe legimus, quodque in ejus hactenus poſteris adhæreſcit) Romani imperii proceres acceleravere, ut regio titulo rebuſ-

rebuſque cæteris parem ſibi regem Gallum, dignatione ejus magiſtratus anteiret: præſertim poſtquam virtus, gloria, opes, atque alia optanda viris principibus illi ſuperarent: quibus tantum faſtigium, invalidum alioqui inermumque per ſe, & alienæ (quod viſum ſæpius) indigum opis, pro majeſtate tueri poſſet. Quod non ita pridem adhæc Carolum ducem in Cæſaris amicitiam veniſſe; Galliæ autem regem principem vicinum, longa vetuſtaq; illi neceſſitudine junctum fuiſſe, neque ulla perinde firma imperii munimenta, quam vicini principis amicitiam eſſe affirmet; non negaverim equidem Sabaudum Gallo regi fuiſſe avunculum. Quæ, hercule, res movere merito Gallum debuiſſet (niſi ſpeciem magis in amicitia ejus, quam vim Carolus dux tenuiſſet) ut Ludovici junioris Galliæ item regis exemplo, beneficiis avunculum ſibi conciliaret, non irritaret injuriis. Illi enim cum ante annos plus minus quadringentos & quinquaginta, gravis cum Sabaudiæ comite Amadeo ſecundo, avunculo ſuo, quod graviter ille ferret Ludovicum fratri ætate majori in regno à parentibus prælatum, interceſſiſſet altercatio, non conquievit, donec, divi etiam Bernardi ad eam rem uſus opera, in gratiam cum avunculo rediret.

Sed id quoque auſim aſſeverare, plures illi familiæ cum gente Burgundica, principibuſque illi confœderatis, quam cum Francica intervenire hactenus affinitates cognationeſque; neque ullam illi, imperii præſertim principi, Cæſaris, qui honoratum matrimonio ſororis ſuæ uxoris, in arctiſſimam affinitatem receperat, amicitia, oportuniorem, quod procul abeſſet, (in quo offenſæ minimum, gratia par) accidere potuiſſe. Quod alitér evenerit, divini id numinis (cujus ſingulari providentia curaque inferiora hæc gubernantur) diſpenſatione ita accidiſſe: nihilque ſemper florere, ætatem ætati ſuccedere meminiſſe nos convenit; priſtinum tamen decus priſtinamque rebus publicis, quas triſtes hujuſmodi exagitarunt caſus, redire tandem faciem; ſi nobis veræ virtutis. Poſtulat nunc tempus, ut eo unde digreſſi ſumus redeamus. Non reſtitit primum Gallo Sabaudus, cum quod maximis in Geneveńſe bellum (quem populum ex eo Galli in Sabaudum odio, capta occaſione, rebellem ſibi, fruſtra ad officium reducere, Bernatibus pro eo pugnantibus, fuerat conatus) factis ſumptibus, exhauſtus, tanto gerendo bello imparem ſe videret; tum quia Carolum imperatorem (cujus Africano illo fœliciter defuncti

bello,

bello, nihilo minor fama apud hoſtes quam apud ſuos confœderatoſque erat) controverſiam eam omnem (per majeſtatem enim imperii, per amicitiæ affinitatiſque fidem eum fuerat obteſtatus) facile pro authoritate ſua compoſiturum ſperabat. Tulit graviter eam Sabaudo factam injuriam Carolus Imperator. De Gallo itaque rege Romæ apud Pontificem in pleno purpurátorum patrum legatorumque principum conſeſſu luculenta habita oratione, queſtus pluribus, quod principis affinitate ſibi juncti, & in auguſti imperii clientelam recepti, imò imperii vicarii, è cujus ipſe ſorore genitus eſſet, ſe abſente terras agroſque invaſiſſet, in Galliam maximis mox itineribus cum omnibus ſuis copiis, ut afflicto oppreſſoque affini opem ferret (interea dum Tarantaſiam hoſtis, locum aditu difficillimum, perfidorum quorúndam hominum agreſtium, quorum fluxa plerumque fides, proditione expugnat) ſæculi ejus anno XXXVI. intento atque infeſto exercitu contendit. Animis infeſtiſſimis inter duos potentiſſimos orbis Chriſtiani monarchas annis aliquot, poſt deditum Imperatori Foſſanum (Franciſco Saluſſiarum marchione, qui paulo poſt in oppugnatione Carmaniolæ glande trajectus occubuit, à

Gallo ad eum deficiente) vario eventu, cum non levi Pedemontani populi clade, bellum geſtum fuit. Pro Imperatore Guaſtius marchio, quem vicarium ſibi per Italiam, & Mediolani proregem fecerat, pro Gallo Guido pugnabat Ranconius, bello illi & provinciæ Pedemontanæ à Gallo præfectus, magni ambo clarique duces, & fama rerum geſtarum florentes. Poſtquam variaſſent ſecundæ adverſæque res non fortunam magis quam animos hominum, novaſque ad exercitum ſuum ipſuſmet Galliæ rex, tempore anni difficillimo adduxiſſet copias, quarum adventu, Taurinenſes Pignerolique arctiſſima qua premebantur obſidione, fuere liberati, induciæ tandem trimeſtres quinto cal. Decembris ſæculi ejus anno triceſimo ſeptimo factæ, & in alterum trimeſtre extractæ fuerunt. Quibus exeuntibus, neque pace, quod ſperabatur, ſuccedente, longe infeſtioribus animis bellum redintegratum geſtumque fuit. Indixerat ſæculi ejus anno quadrageſimo primo Ratiſbonæ (quæ Auguſta Tiberia dicta olim urbs) comitia Carolus Cæſar, ad agendum de componendis circa religionem controverſiis. Eo cum Sabaudus quoque tanquam imperii veniſſet princeps, de rege Gallo multis apud Imperatorem proceresque, & Germaniæ

totius

totius ordines, verbis queſtus eſt, quod nullo ſuo ſuorumve merito, fortunarum ditionumque ſuarum partem meliorem, ſubalpina nimirum oppida cum Taurino ille invaſiſſet detineretque. Reſpondendi ad eas querelas legato, qui à Gallo miſſus fuerat, facta poteſtate, ſcripto ab eo factum id fuit, ſed diviſis vehementer inter ſe proceribus oppidiſque, & rebus ſupra modum turbatis, cum perfici nihil poſſet, bellum denuo (uti diximus) inter Imperatorem Gallumque cœptum geſtumque fuit. Annus jam agebatur reſtitutæ ſalutis M DXL I I I. Quo ipſo anno præter mortalium omnium opinionem claſſis Turcica, quæ ex centum & quinquaginta navibus, quæ remis agebantur, conſtabat, Hariadeno Ænobarbo nobili pirata duce, poſtquam à Gallis, uti diximus, accerſita æſtatem fere totam in Maſſilienſi otioſa hæſiſſet portu, Nicæam Provinciæ portum (in quam urbem, Niſſam appellatam nonnullis, Geneva pulſus antiſtes, ſedem ſuam tranſtulit) Galli regis (cui amiciſſimo, inquit Iovius, regi, opem ſuam imploranti, ea Solymanus Turcarum imperator auxilia ſubmiſit) decreto juſſuque terra marique acerrime oppugnata, & muris propugnaculiſque omnibus crebro continuoque æneorum

tormentorum verbere nudatam (fortiter ſeſe tuentibus obſeſſis, & magno præſentique animo Turcarum vexillo, cæſo ſignifero, capto) aſſumptioni divæ virginis Mariæ feſto die, capit, diripit, vaſtat, incendit. Sed arcem quæ in extremo urbis agro poſita, ſubjecta late maria deſpectat, arduoque calle urbi conjungitur (antiquorum Provinciæ regum, inquit Iovius, opus, clariſſimorumque ſæpe ducum carcere, & miſero vitæ exitu nobilitatum) ſingulari virtute fortitudineque, Pauli Simeonis præfecti, qui Rhodiæ militiæ aſcriptus erat eques, egregie defenſam, & Alfonſo Guaſtio, ad quem captæ urbis rumor nondum pervenerat, cum maximis copiis commeatuque in obſeſſorum, quos undique clauſos, & hactenus ſine invecto, quia ibi pauci erant, ex ante præparato ſuſtentatos, gravis tum fames premere cœperat, auxilium, continuato diem noctemque itinere, in tempore accurrente (cujus adventus fama gaudium, & metum invicem Turcis obſeſſiſque præbuit) expugnare haud potuit. Inde Guaſtius cum Sabaudo Niceam ingreſſus, collaudavit Simeonem militemque, quod tanta clade amiſſæ urbis icti, animum non deſpondiſſent, nec fructum ſecundarum rerum ſentire hoſteis paſſi, arce eos arcuiſſent,

cuiſſent, civeſque in arcem profugos cum fide tutati eſſent. Amplo inde in arcem commeatu, rebuſque cæteris ad diuturniorem obſidionem tolerandam neceſſariis abunde importatis, cum his copiis, quas metu Ænobarbi (qui ea ſpe potiundæ arcis deſtitutus, verſus Maſſiliam ad Tolonis portum, qui Tarenta antiquitus fuit, inquit Iovius, eſt reve-ctus) conſcripſerat, aliquot etiam additis cohortibus, Montevicum ampliſſimam inter ſubalpinas urbes civitatem obſidet. Movit eum potiſſimum, quod urbs tam nobilis & potens, ſicut defectione ſua traxerat aliquot populos, ita recepta inclinatura rurſus animos videbatur ad veteris imperii reſpectum. Nec fefellit eum opinio hæc. Statim enim ut poſt duram multamque oppugnationem, fortiter ſeſe defendentibus civibus, deditione tandem (quam dolo expreſſam Iovius ait) eo eſt potitus, caſtella ignobilia octuaginta quinque, oppidi illius imperium reſpicere ſolita, in Cæſarianorum menſe Novembri fidem redierunt, eaque vulgata res omnium ferme animos ad Cæſarem avertit. Ex Tholonis portu naves actuarias duas, in quibus maximus captivorum numerus erat, & puellæ inter hos virgines nobiles eximia forma quam plurimæ, plurimi quoque pueri,

ad Solymannum Conſtantinopolim Ænobarbus (qui donis ac pecuniis acerbe per eum tractum conquirendis, plus invidiæ, quam virium Gallicis partibus addidit) miſit. Quorum, profecto, hominum miſerrima futura erat conditio, & de ſalute eorum actum fuiſſet, niſi Garcias Toletanus, vir bello inclitus, Neapolitani proregis filius, cum triremibus aliquot in Turcas actuariaſque acriter invectus, conferta ab omni parte pugna; victor tandem, receptos captivos, in priſtinam vindicaſſet libertatem: quos domum, præſidio ad eorum cuſtodiam adhibito, curavit deducendos. Munera quoque donaque quæ Solymano mittebat Ænobarbus, per eam victoriam ſuæ Garcias fecit poteſtatis. Luxenburgenſis oppidi ipſa hac tempeſtate miſerabilis intervenit clades: Gallorum quippe, Caroli Aurelianenſis ducis Franciſci regis filii virtute, opulentiſſima regionis ejus urbs facta ditionis, à Cæſarianis biennio poſt oppugnata, ad Cæſaris denuo, licet magnis additis operibus eam egregie Ioannes Melphitanus muniiſſet princeps, imperium ignobili deditione rediit. Bellum, quod in Cambreſio geſtum ſolo, obſidioque Landreſiana, & deſerti à Gallis Carignani pro Cæſare occupatio, in annum proxime inſequentem incidere.

incidere. Succeſſerat in Pedemontana tum præfectura Guilelmo Bellayo Langeyo (qui paulo ante mortem obierat) Franciſcus Borbonius Angieni ſive Anguiani regulus, Vindocinenſis ducis frater, regii ſanguinis & ſpiritus juvenis: Is cum Cæſarianorum conſilia in eo verti videret, ut occupatis locis omnibus, quæ poſitu regionis aditum ad Italiam præberent, Italiæ adeundæ facultatem Gallo præriperent, Carignanum opere munitiſſimum locum obſidet, at fruſtra, donec deſperata vi, clauſis omnibus ad urbem aditibus, verteret conſilium ad moras, haud ignarus paucorum dierum ineſſe alimenta. Cæterum dum obſeſſis opem ferre totis caſtris, commeatumque in eam urbem importare Guaſti marchio parat, hoſtem ad Ceriſolum obvium habet. Ibi collatis ſignis pugnatum per unam ferme horam fuit. Superatus tandem marchio, & à fortuna, quæ prima ad eum impreſſione inclinare viſa, deſtitutus, poſtquam inſignis manu, voce, vulnere, diu pugnam ſuſtentaſſet, è media tandem cæde cum paucis effugit, amiſſamque prope victoriam ſingulari fortitudine ex ejus denuo manibus Angujanus extorquet, & Carignanum paulo poſt (obſeſſum acrius quam oppugnatum) in deditionem recipit, omniq; circa

agro potitur; poſtquam ſuprema omnia admirabili conſtantia ſub Pirro Columna (cujus majores Cæſaris ditioni plurimum addiderant) & Felici Arconio comite, ducibus bello clariſſimis, toleraſſent obſeſſi, confectaque paucitas oppidanorum, opere, vigiliis, vulneribuſque, quæ ſemper eoſdem urgebant: ſed obſtinatos mori, nulla magis vis quam ſames expugnavit. Ad novem millia hominum prælio hoc dicuntur cæſa, prope duo millia capta. Hoc ipſo anno (qui fuit ſæculi ejus quadrageſimus quartus) cum alium denuo Spiræ Nemetum Cæſar conventum procerum civitatumque Imperii omnium (etenim legationes ad ejus imperium ex omni ſe Germania effuderant) haberet, & Galliæ rex Franciſcus (cujus legati negato ſibi ad ea comitia aditu, quæ regis ſui nomine habebant perferenda mandata, typis excuſa, emiſerę) imperii hoſtis fuiſſet pronunciatus, cum quia imperii principem Sabaudiæ ducem, virum longe optimum, bonis fere omnibus, nullo ejus merito, exuiſſet; tum, quod ejus impulſu ſtipendioque, anno ſuperiori Turcica veniſſet claſſis in mare Liguſticum (graviter eam rem urgebat Cæſar) & in Sabaudiæ ducis, Imperii principis, agrum invaſiſſet, captaque Nicea cum portu, magnis viribus

tibus arcem iis locis obſediſſet, & tormentis acriter (uti oſtendimus) oppugnaſſet. Bellum illi inferendum Carolumque ducem Imperii, principem in ditiones bonaque ſua reducendum eſſe imperii ordines (quos ejus caſum miſerantes, ea tum cura maxime intentos habebat) cenſent, ſemeſtremque Cæſari adverſus Galliæ regem in equitum millia quatuor, peditum XXIV, pecuniam decernunt, graviſſimiſq; vetant pœnis ne quis Germanici nominis Gallo milites, aut militantem, urbe, tecto, menſa, lare recipiat. Ingenti itaque collecto exercitu in Galliam Imperator, & rex Anglus (Imperatori is ſe junxerat) diverſi irruptionem faciunt. Luxenburgum Cæſar minus pertinaciter defenſum, deditione (paulo ânte uti à nobis dictum eſt) recipit. Hinc in Campaniam verſo itinere Ligniacum expugnat. Sandiſerio deinde Thyerriaque arce ille, Bolonia Anglus (quæ tentata ſæpius à patre ejus res, at fruſtra) poſt diuturniorem oppugnationem potiuntur. Multorum ſanguine ac vulneribus ea Cæſari Angloque victoria ſtetit. Ingens hinc ſequuta Lutetiæ trepidatio: ſed, Deo afflictam tum Galliam propitiis reſpiciente oculis, facta præter exſpectationem omnem, monacho quodam Hiſpano internuntio, pax, metum

illum

illum omnem ſuſtulit. Cæterum recrudeſcente denuo anno ſæculi ejus quinquageſimo primo bello hoc, Chieraſium & Santdamianum Pedemontani ſoli oppida vi expugnantur. Captas autem biennio poſt ſtratagemate quodam Vercellas, in eodem tractu urbem tenere Galli (quod magna Cæſar auxilia adducere dicebatur) cum non poſſent, ſpoliatam deſerunt. Tantos fortunæ fluctus, tot miſerandos caſus, cum aliæ ſuper alias clades cumularentur, adverſamque ejus fortunam detractarent, qui proſperis ejus rebus ad obſequium certare ſolebant, patientiſſime Sabaudus, bonis fere omnibus, ab eo qui Ludovicam matrem, & per eam ipſum avunculum præferebat, exutus licet, tulit, neque animo unquam defeciſſe viſus eſt: donec tandem ejuſdem illius ſæculi anno quinquageſimo quarto, qui decimus nonus illi turbatæ reipublicæ, æviternis illis (quæ nullis fortunæ ſubjecta caſibus) donandum bonis, ex infelici ſtatione hac, beatum vere principem (quo alii diutius eum dominatum tenuerunt, nemo tam fortiter reliquit) extrema jam ætate eripere Deo viſum fuit. Veriſſime (hercule) hiſtoricorum celeberrimus Tacitus dixit: *Non eſſe mala vel bona quæ vulgus putet, multos qui conflictari videantur adverſis, beatos,*

beatos, ac pleroſque quanquam magnas per opes miſerrimos, ſi illi gravem fortunam conſtanter tolerent, hi proſpera inconſulte utantur. Vercellis ſepulto Carolo, Emanuel Philibertus filius ſucceſſit. Scribit Taboëtus (ſed penes eum fides ſit) uxorem ſibi Carolum dari poſtulaſſe Margaretam ſororis ſuæ Ludovicæ filiam, Franciſci regis ſororem, eaque negata, Emanuelis Portugalliæ regis filiam duxiſſe.

De Emanuele Philiberto, Duce Sabaudiæ decimo.

EManuel Philibertus, Sabaudiæ dux decimus, Carolo patri ſuo anno quinquageſimo quarto ſupra milleſimum & quingenteſimum ſuccedit, princeps longe clariſſimus. In Caroli quinti Imperatoris (ex quo ſpes opeſque ejus pendebant, quique non ſecus eum fratremque ejus Carolum, quam ſuum fovit ſanguinem) aula à puero enutritus, tantos mox in omni genere virtutum, & in re bellica fecit profectus, ut nemini non eſſet admirationi, & (quod de Pompeio magno dictum) citius dux quam miles evaderet. Præclara itaque ejus perſpecta indole, accitum ad ſe benigne Carolus Imperator appellat. Macte virtute eſto Emanuel (inquit) apud me tibi omnis

honos atque prænium erit, & quo frequentior mecum fueris, ſenties eam rem tibi dignitati atque emolumento eſſe: lætumq; promiſſis juvenem, equitum millibus quatuor, quos corporis ſui cuſtodiæ bello Germanico aſſcripſerat, præfecit. Neque tanti Imperatoris exſpectationem ille fefellit: eximia enim ſingulariſque ejus, toto eo bello exſtitit fides. Cæterum regna ditioneſq; ſuas omnes, Carolo imperatore (qui plenus honorum in Hiſpaniam rediit) in Philippũ filium ſuũ ſæculi illius anno quinquageſimo quinto transferente, Belgicarum provinciarum ab eodem rege Philippo, præfectura donatur. Quo ſupremo magiſtratu ita functus fuit, ut nondum exacto quadriennio, ad ditiones ſuas abiens, magnum ſui apud eum populum genteſque finitimas, princeps optimus relinqueret deſiderium. Fortunam, & vivo, & mortuo Carolo patre, novercam ſibi aliquamdiu, adverſus omnes ejus impetus infractus immotuſque, ita reverenter ſemper habuit, ut ejus tandem miſertus Deus, avitis bonis illum reſtitueret. Poſt acceptas enim illataſque tantas invicem clades, & partam ſæculi ejus anno quinquageſimo ſeptimo menſe Auguſto, ejus ductu auſpiciiſque (univerſis enim caſtris rex Philippus eum præfecerat) memorabi-

lem illam de Gallis ad S. Quintinum victoriam, urbemque ipſam paulo poſt expugnatam, & poſt captas ex adverſo à Gallis Caliſium, Guyneum, Thionvillam & Dunkerckam urbes (divino haud dubie numine victoriam cladem que æqua quaſi lance inter utrumque partiente, ne ſi alteri paullum modo tribuiſſet fortuna, conditionibus pacis uti detrectaret is, qui ſuperior videretur, neque æqua contentus eſſet parte, qui omnia habiturum ſe confideret) pace inter Philippum Henricumque reges biennio poſt facta, bona ditioneſque ſuas omnes (civitatibus aliquot, Taurino ſcilicet, Villanova, Aſtenſi, Quierſio & Chivalio demptis (quas aliquanto tempore Gallo retinere permiſſum) recepit, Henrici regis ſorore Magareta (ita enim convenerat) uxore ducta. Cæterum poſtquam civitates illas quas Gallus retinuerat, tradi ſibi poſtulare tandem Sabaudus cepit, qui à rege Carolo eo nomine nono (Franciſco is fratri tum ſucceſſerat) ejus rei cauſſa miſſi Lugdunum venerant legati, moras nectere, adverſam regis voluntatem cauſſari, & multa in excuſationem adferre: In primis Niceam & Villafrancam urbes dependentiaque ab iis loca Provinciæ comitatui annexa antiquitus, Provinciæ comitibus paruiſſe ſemper,
Ioan-

Ioannamq; reginam Roberti regis Neapolitani, & Provinciæ comitis neptem, & poſt eam Ludovicum eo nomine primum Andium ducem(cui bona ſua omnia ſalutis anno MCCCLXXX, illa donarat) ea poſſediſſe, illique Ludovicum ſucceſſiſſe filium. Exorto autem inter Andiam Aragoniamque familias, per cauſſam Neapolitani regni bello, Sabaudiæ proceres ea uſos occaſione, Niceam, & Villafrancam finitimas oportunaſq; augendo principatui ſuo urbes, contra jus faſque, nullo ad eas titulo invaſiſſe, neque unquam (monitos rogatoſque licet ſæpius) eas tradere voluiſſe. Cæterum cur Galliarum rex ad ea ſibi loca jus eſſe dicat, cauſſas illi eſſe juſtiſſimas, inter quas Caroli Andii ducis Provinciæque comitis, & Neapolitani ex ea familia regis poſtremi teſtamentum, quo bonorum ille ſuorum omnium, Ludovicum ejus nominis undecimum Galliarum regem, Carolum Delphinum ejus filium, & quicunque in Franciæ regnum in poſterum eſſent ſucceſſuri, inſtituiſſet hæredes. Oportere itaque Sabaudum, antequam poſtulatis ejus rex ſatisfaciat, loca illa regi, qui verus legitimuſque eorum dominus ſit, reſtituere. Idem & de Pedemontano principatu facere debere Sabaudum, quem ipſum Provinciæ quoque

que antiquitus illigatum (quod ex editis ſuper ea re anno MCCCVI, tabulis videre eſſet) & à Ioanna regina antedicta (quam ſæculi illius ipſius anno LXIII, eo pulſam, Provinciæ ordines, ut pecuniario ſe ſubſidio ad principatum illius patrimonii ſui partem, recuperandum, juvare vellent, oraſſe in confeſſo eſt) poſſeſſum fuiſſe ajebant. Aſtenſem adhæc comitatum, publicum regni Gallici patrimonium, quem à Ioanne Galeacio Mediolani vicecomite Valentinæ filiæ, dum Ludovico Aurelianenſi nuberet duci, Caroli regis atavo, dotis nomine datum, & à Carolo quinto imperatore occupatum, contra jus faſque Sabaudus hactenus poſſideret, ab eo cum proventibus ad eum uſq; diem perceptis, repoſcere. Controverſum quoque hactenus inter Galliæ reges Sabaudiæq; principes Salutianum marchionatum, quia ſibi rex Carolus adjudicari debere affirmabat: monebant, ut quibus rationibus ea, quæ pro ſe reges Galli in cauſſa hac adduxiſſent, vellet impugnare, in medium tandem proferret, & ſimul tot interpoſitis ejus ipſius controverſiæ cauſſa ſenatus decretis parere ne gravaretur. His dicebant accedere: Quod cum Sabaudi proceres, Genevenſis Comitatus Foucigniique dominatus

reſpectu (quod à Delphinatu ea dependeant loca) Galliæ regis ſint beneficiarii, convenire omnino ut fidem ſuam anteceſſorum ſuorum exemplo, qui idem factitaſſent, Carolo regi eorum locorum ergo obſtringant, ejuſque ſe Sabaudus profiteatur clientem. Oſtendere ad poſtremum, dum Philippus Sabaudiæ dux ſalutis anno MCCCCLXXI. Margaretam Borboniam uxorem duceret, illaque dotis ad eum nomine coronatorum aureorum millia ſexaginta, & ſupellectilis adhæc pretioſiſſimæ plurimum adferret, matrimonii illius legibus cautum inter cætera tum fuiſſe, ut qui ex eo cõjugio primus naſceretur filius, Baugeum is comitatum, & in Breſſano ſolo Satrapeam Bourgiam (Galli Caſtellaniam appellant) præcipui inter liberos titulo poſſideret, ea lege ut eo defuncto, liberi reliqui ex eodem illo matrimonio, ejus locum repræſentarent, & in ea dominia proximus natu poſt eum ſuccederet. Enimvero contractui illi ſtandum ſi ſit, dubium eſſe nemini, quin Ludovica Frãciſci primi regis mater, ex antedicta Margareta cum Philiberto fratre nata, Carolo poſterioris conjugii filio, in hæreditatis à communi patre profectæ aditione præferri, (æquari ſaltem) debuerit, eorum ſaltem bonorum à quibus lege Sa-

lica

lica non excluderetur: inter quæ Baugeum comitatum Bourgiumque eſſe, extra controverſiam omnem cum ſit, inſignem, hercule, Ludovicæ ejuſque poſteris factam injuriam, quod vel eorum ſaltem locorum potiri non potuerint, ſuffragantibus præſertim, & ea illis bona deferentibus cõtractus illius legibus, quibus diſertis id caveretur exprimereturque verbis. Multa præterea alia cur promiſſa exuenda cenſeret rex, à legatis regiis eo colloquio dicta allegataque ſunt: ſed quæ, poſtquam repente turbare fortuna cœpit, motuſque illi, quibus florens illa quondam ſuper regna omnia cætera Gallia miſere conflagravit, exorti, fructu ſuo caruere; præſertim poſtquam altercatio ea omnis nuperrima illa pace penitus fuiſſet ſublata. Quin cum eo regis Galli jam recidiſſent res, ut finitimorum illi principum, & eorum quoque cum quibus longum diuturnumque regibus Gallis fuerat diſſidium, amicitia, ad inteſtina diſſidia pacanda, & civiles motus comprimẽdos opus omnino eſſet; Bourdillonio (haud perinde Sabaudi metu, quam fidei ſuorum diffiſus) imperat regulo (Pedemontanis eum Franciſcus eo nomine ſecundus rex, Caroli regis frater, præfectum dederat) ut Taurinum, Villam novam Aſtenſem, Quierſium &

Chivaſium oppida Sabaudo ejuſque uxori in manum tradat; ea lege, ut viciſſim Savillanum, Pignerolum una cum Abbatia adjacente, Ginolleum, & quicquid eorum locorum reſpiceret imperium, à Sabaudo protinus reciperet. Monitus ea de re Bourdillonus præfectus, tribunos militum, quibus eorum locorum cuſtodia demandata erat, centurioneſque convenire jubet, quibus cum mandata regis cognoſcit, quod optimum factu eſſet exquirens; placet tandem, omniumque in unum congruunt ſententiæ (non improbantibus conſilium quos negotii hujus cum Sabaudo tractandi cauſſa, jampridem in Sabaudiam rex miſerat) quando nullius magis intereſſet quam ipſiuſmet regis, non properari, certiora exſpectanda eſſe juſſa. In regis quippe, quod adminiſtrando regno nondum illi matura eſſet ætas, ea de re ſtatuere negabant eſſe poteſtate. Rem quippe eſſe maxime arduam, præſertim quando ultimo (uti aiebant) Lugdunenſi conventu, inter regios Sabaudique legatos conveniſſet, Niceam urbem una cum arce lociſque illi ſubjectis, & perceptos, ab anno inde MCCCLXXXVIII, (quo Ludovico Grimaldo tradente in Sabaudorum principum ea venerat poteſtatem) fructus regi reſtitui debere. Reddi etiam conve-

nire

nire Conynum, Foſſanum, Savillanum, Mondeviſum, & dependentia ab iis oppidis loca, relinquique penes regem Quierſium cum toto ſuo tractu. Æquum quoque eſſe ut quæ facta ſalutis anno MCCC quinquageſimo quarto inter Gallum regem Sabaudumque pace, conveniſſent, ea Sabaudus (ſua illi adverſus quemcunque videretur ſalva manente actione) præſtaret; utque quæcunque Aſtenſi ſubjecta comitatui poſſideret oppida, caſtella, vicoſque, Gallo reſtitueret. In confeſſo adhæc eſſe, quæ Ludovicæ Sabaudæ Franciſci ejus nominis primi regis matri, hæreditatis, Philippo patre defuncto, debita fuerit pars, ea ejus hæredes haud debere fruſtrari. Idem quoque de univerſa Philiberti ducis (cujus ea, ex iiſdem quippe cum illo nata parentibus, unica ſolaque hæres eſſet) hæreditate cenſeri debere, demptis tantum Romano imperio ſubjectis, iiſque locis, ad quæ recepta antiquitus per Sabaudiam conſuetudine, fæminis non patet acceſſus. Latæ quoque quinto Idus Iunias Domini anno MCCCXC, à ſenatu Pariſienſi ſententiæ, qua regis Delphini Salutianus marchionatus imperio parere, Sabaudus marchioni loca ea omnia quæ illi, marchionatuique ademerat, reſtituere jubentur, à Sa-

baudo paritum nondum fuiſſe. Eſſe autem loca hæc, Bargeſium, Caourſium, Pancalierum, Ennecam, Villamnovam Solieriam, Moretteam & Mureſſum, quatuor ad hæc quinqueve; quæ Solieri regulus poſſidet caſtella, Carignanum, Monaſterolum, Cardeam, Vigonum, Villam francam, Cavallimourſum, Raconiſum, Moullebruneum, Caraillum, Somerіueam, Camaraigneam, Cauallerlyonum; Polongniereſum, Cazalgrazam, Fortpaſſum, Fauleam Malazanam, Villefallettam, & Buſqueam. Conynum enim, Foſſanum, Montevicum, Sauillanum, & Centallum eo inſtrumento quod anno DCCCCLXVII. Otto magnus imperator, dum Aleranum propinquum ſuum Saluſſianum creat marchionem (is enim marchionum primus fuit) confici juſſit, contineri tanquam marchionatu ſubjecta loca, extra controuerſiam eſſe. Quæ tamen ipſa paulatim à marchionatu alienata Prouinciæ comitibus ceſſere. Enimvero hinc eſſe quod duplici ſibi nomine ad ea loca jus eſſe reges Franci contendant, cum quod marchionatus Salutiani (qui ad Gallos recidiſſet reges) limitibus contineantur, tum quod Provinciæ deinde comitibus (quos ſacro intentos bello Sabaudiæ principes per injuriam iis ſpoliaſſent) paruiſſent. Ad Taurinum

quod attineret, non fuiſſe regem Francum colloquio illo Lugdunenſi ea urbe, quaſi nihil ad eam juris haberet, priuatum, ſed quoniam non ſatis ſolidis tum temporis rationibus jus ille ſuum confirmaſſet, permiſſum illi fuiſſe, ut intra certum id tempus, ſi ita illi videretur, facere poſſet. Quanquam ad eam rem probandam longiore indagatione haud admodũ eſſet opus, cum in recenti ſit memoria, ejus loci cives, cum à Carolo duce ſalutis anno MDXXXVII, deſertos ſe & quaſi in prædam datos viderent, Franciſcum eo nomine primũ adiiſſe regem, & ejus ſua ſe ſponte imperio ſubmiſiſſe, orantes multis verbis, ut in fidem, & clientelam ſe urbemq; receptos, Gallis in poſterum regibus parere pateretur. Placuiſſe oblatã conditionẽ regi (qui clementer appellatos eos dimiſiſſet) ſcriptoque (cui ſenatuum Gallicorũ omnium, & eorum qui ſequuti ſunt regũ acceſſiſſet conſenſus authoritaſq;) quæ convenerant, mandata fuiſſe. Quæ omnia cum propius expẽderet præfectus Bourdillonus, honori ſuo omnino convenire ſuarumq; eſſe partium exiſtimavit, reginam Caroli regis matrem, Navarrę regem, regis per Galliam univerſam vicariũ, regii ſanguinis proceres, Comeſtabilem, Franciæ mareſchallos, & Cancellariũ, priuatiq; conſilii regii ſenatores

(penes quos omnes, imperii tum, propter ætatem regis, vis ac poteſtas, honor penes regem) eorũ omnium facere certiores, demiſſiſſimeque eos orare, ut reſtitutionis illius reſcriptum corrigere atque reformare, illique una cum rege ſubſcribere, annuloq; ſinguli illud ſuo ſignare (ſenatuũm Gallicorũ, Pariſienſis præſertim, & ejus quod ærario regio rationibuſq; propoſitum eſt conſilii, accedente authoritate) ne graventur, ne ſibi (cui à Franciſco ejus nominis ſecundo rege eorum locorum cuſtodia fuiſſet demandata, cuique ejus magiſtratus ergo fidem ſuam obſtrinxiſſet) ſuorumve cuiquam vitio olim verti poſſet, quod eorũ regni proceres, dum conſulta cum illis integra adhuc haberet, non præmonuiſſet, quod multis aliis; & intra & extra Galliã in re ſimili contigiſſet. Hoc ſuum conſiliũ gratum ratumq; haberent nec ne, magis regis intereſſe quã ſua; ſuam quippe fidem exſolutam eſſe; ad regẽ pertinere ne quę ſemel placuiſſent, reſcindendo, alios in poſterum ſegniores præfectos duceſq; faceret. Ad ſe quod attineret, quoniã regni Gallici ordinũ, quos in eam reſtitutionẽ conſentire æquũ erat, conventũ indicere per bella hæc civilia integrũ nõ ſit, regis, reginæ matris, Navarreni regis, principũ ſanguine regi conjunctorũ, & eorũ quo-

rum rex conſilio uteretur, voluntati juſſiſq; obſequi paratũ, ſe dummodo (ſi tantiſper dũ rex adoleverit, & ad juſtam pervenerit ætatẽ, exſpectari non queat) utriuſq; regis procerumq; antedictorum, Comeſtabilis, Mareſchallorũ, & Cancellarii, ſenatus deniq; privati eam eſſe mentem voluntatemq; per publicas ſibi tabulas eorum omnium manu ſubſcriptas annuloq; ſignatas (quibus ipſis parlamentorũ Gallicorum, Pariſienſis præſertim, & conſilii ærario regio præfecti accedat authoritas) conſtet. Obſecrare iterũ ſe, ne in malam partem conſilium hoc ſuum quiſquam accipiat. Regis enim omnium maxime, & ſua inde quoq; plurimum intereſſe ita fieri. Hæc fere ſunt quæ (ad rem hanc quod attinet) ſenatui regio Burdillonus ad XVII, cal. & Octob. anno à partu virgineo MDLXII, reſpondit. Multos circa unã rẽ ambitus fecerim, ſi quæ de negotio hoc Belleforeſtus aliiq; Gallico addicti nomini ſcriptores multis porro tradunt verbis, omnia exequi velim. Qui adverſus ea pro Sabaudi ſcripſerit cauſſa, neminẽ mihi legere contigit hactenus. Quanquã mirari nõ poſſim ſatis, cur legati Lugdunum miſſi, Bourdillonuſq; præfectus Sabaudo controverſa loca reliqua omnia reddere juſſus, ea quæ nuperrima illa inter Gallũ Hiſpanumq; reges pace, matura

utrumq; præhabita deliberatione, ſuper locorum Sabaudo ademptorum, reſtitutione, convenere, in anxiam nunc denuo vocent diſputationem, regiæq; obnitantur voluntati, poſtquam omnis illa tot annorum altercatio, matrimonio, quod inter regis Caroli amitam Margaretam, & Emanuelem Philibertum ducem per eas pacis leges fuit contractum, natis præſertim ex eo conjugio liberis, penitus fuiſſet ſublata. Hæ Bourdilloni præfecti literæ (ad rerum ordinem ut veniamus) magnis in ſenatu regio contentionibus jactatæ, diverſis ſtudiis accipiebantur. Vicit pars quæ tradi loca, nec differri Sabaudum malebat, & ſplendidiſſimus quiſque eodem inclinabat: In priore itaq; decreto perſtitũ fuit, aliudq; ad eum denuo miſſum mandatũ; alii codicilli; quibus reſcribebat rex: Gallos ea non uti cõſuetudine, ut quæ ſenatus privatus decreviſſet, ea parlamentariorũ conſeſſuum, præfectorumq; rationũ examini judicioq; deinde ſubjicerentur, aut ab alio mortalium ullo quam ab eo qui ſenatui ſtatus (ita auguſtũ illud appellant collegium, quod principi ſemper adeſt, eumq; quocunq; proficiſcitur comitatur, in quod & proceres pleriq; provinciarum præfecti, allegi ſolent) à ſecretis eſſet ſubſcriberentur. Majorẽ enim parlamentaria præfectorumq; ærarii cognitione,

gnitione, ejus ſenatus eſſe dignitatem. Cæterum ad ſenatum ipſum quod attineret, Navarrenum regem cæteroſq; ſenatores, Bourdilloni in hac occaſione (quoniam ita rex vellet juberetq;) deſiderio ut ſatisfacerent, regios codicillos, licet ſine exemplo, & pręter conſuetudinem, manu annuloq; ſuo ſignaſſe. Reſtitueret itaque ſine ulla ulteriore mora Sabaudo quæ juſſus erat loca, dummodo in eorum ex adverſo poſſeſſionem rex collocaretur, quæ ex colloquii illius Lugdunenſis præſcripto regi Sabaudus tradere tenebatur. Erant hæc Savillanum, Petrouſea, Pynerollum & Ginolleum. Sed Savillanum, & Pynerollum rex Henricus tertius dum ſæculi ejus anno ſeptuageſimo quarto in Galliam ex Polonia Carolo fratri in regnũ ſucceſſurus, properat, facto per Taurinum itinere, Emanueli duci (à quo honorifice ad modũ, maximis ad ingentis comitatus effuſis ſumptibus, fuit exceptus, quiq; officii cauſſa ab domo profectus fuerat) in uxoris ejus amitæ ſuæ & Caroli filii gratiam, donavit, reſtituitque. Literis hiſce Gaillonio VI kal. Octob. miſſis, infra regem ſubſcripſere regis mater, rex Navarrenus, Ferrarienſis (pontificius tum apud Galliæ regem legatus) & Guiſius cardinalis, Rupis ad Yonam princeps, & Guiſius Aumaliuſq; duces, Annas quoque Mon-

morentius, Franciæ Comeſtabilis, cum Ioanne de Selva privati conſilii ſenatore. In ima tabula, Roberteti ſcribæ nomen erat. Cæterum quomodo porro inter regios Sabaudiq; legatos tranſactum, & quibus hæc utrimq; facta conditionibus traditio ſit, quia referre longum foret, ad Franciſcum Belleforeſtum (ex quo hæc decerpſimus) ejus cognoſcendæ rei avidum lectorem remitto. *Repetebat quoque Sabaudus à Bernatibus* (inquit poſt Lancelotũ Voiſinumis qui de ſtatu religionis, & reip. in regno Galliæ commentarios, ſed ſuppreſſo nomine, Latine ſcripſit) *magnam partem, quam illi, è ſua ditione bello olim ceperant, eaq; res apud ſolennem Helvetiorũ conventum, frequenter fuerat inter illos agitata, affirmãtibus Bernatibus regionem illam ſibi jure belli, quod legitime ſuſceperant, ceſſiſſe. Eo tamen, cum Hiſpanica illa Albani copia ad Belgicam expeditionem profecturæ exſpectarentur, quod anno fuit Dom.* MDLXVII, *cum Sabaudo conveniunt Bernates* (ipſiſſima authoris verba, ut penes illum fides ſit, allego) *ſociorumq; Helvetiorum arbitrariæ ſententiæ ſtant, Sabaudo tres præfecturas Genevæ viciniores, Tononum, Gyam, Ternium condonant; pactis conditionibus, ne quid in religione commutaretur, aut iis in rebus, quas dum eam regionem tenuiſſent,*

civilibus

civilibus ſententiis decreviſſent. Sabaudus cæteræ regionis latæ quidem, & feraci, juri plane illis cederet. Vendicabat ſibi præterea dux Sabaudiæ in Genevenſes principatum, eamque juriſdictionis partem, quam vicedominus Epiſcopi olim exercebat, Caroli quarti Cæſaris bullam obtendens, à Maximiliano & Carolo quinto confirmatam. Genevenſes contra opponebant Fredericum Cæſarem, cum Bertholdus Zeringiæ dux juriſdictionem quandam in comitis Gebenneſii gratiam ab eo impetraſſet, habito conſilio principum imperii, petente epiſcopo Genevenſi paulo poſt, anno videlicet MCLXII, *conceſſionem eam revocaſſe, atq; adeo antiquiora civitatis jura atque privilegia confirmaſſe, ejuſque exemplo Carolum quartum anno* MCCCLXVII, *quicquid (ut ex vetuſtis notis ipſa verba repetamus) ab eo per obreptionem Sabaudiæ comes obtinuerat, reſcidiſſe. His autem conſequenter Gebenneſios, & poſt illos Sabaudiæ comites, homagium eccleſiæ Genevenſi comitatus Gebenneſii nomine præſtitiſſe, feudumq; profeſſos eſſe, eorumque omnium authentica exhibebant. Itaq; non debuiſſe poſteriores Cæſares ea ipſa quæ à majoribus ſuis jure reſciſſa fuerant, altera parte non audita denuo reſtituere, belli præſertim & tumultuum tempore. Cenſuerant equidē Helvetici arbitri, deberi litem iſtam*

quoad

quoad vicedominatũ (vi & facto utrimq; ceſſantibus) aut amice aut juridice terminari. At dum reſtituendæ (uti diximus) à Bernatibus regionis inſtaret tempus, ex compromiſſi formula, & illac Hiſpani copiæ ad Belgicam expeditionẽ tranſirent; ne quid novi accideret, Genevenſes accurata vigilantia, ſibi ipſis præſidio, & aliis neceſſariis quantum poterant cavebant. Sed rem utramque; quid nimirum Sabaudo Helvetii, & quare ademerint, quidq; Sabaudo in Genevenſes juris cõpetat; quia uberius paulo Lancelotus Voiſinus Popelinierei dynaſta, nobilis Gallus (qui Galliæ hiſtoriam, unus omnium ſui ſæculi, Hugonoticæ factioni addictus licet, affectuum immunis, vernaculo ſcripſit idiomate) tradit; ejus hic verba tranſcribere viſum fuit:

Bernates Friburgenſeſque (inquit) *in Helvetiis, gravem ſibi ab Iolanda Sabaudiæ ducis Amadei vidua injuriam factam exiſtimabant, quod (propter Philiberti filii ſui, infantis adhuc, ætatem, in ducatus exiſtens procuratione) Carolo Burgundiæ duci, qui in Iacobi Sabaudi Romontii comitis gratiam (cuidam ille ejus gentis, ovinas aliquot Genevam ad mercatũ vehenti pelles, everſo curru, pellibuſque ſublatis, fuerat injurius) bellum adverſus eos ſuſceperat, ſuppetias tuliſſet. De hac itaq; injuria*

ſeſe

ſeſe ut vindicarent, magno numero Dom. anno MCCCCLXXVII *(fractis tum vehementer adverſis aliquot præliis Burgundi viribus) in Sabaudiam irrumpunt, locaq́; aliquot ſibi finitima primo capiunt impetu. Eſtavageum ſcilicet, Moratum, Avancheſium, Paierneum, Montenatum, Yverdonum, Fondum, Laſerranum, Santeruciũ, Morgeſium & Nyonium. Genevenſes autem, repræſentatis florenorum millibus viginti ſex, confœderatorum in Helvetiis oppidis partibus aggregantur. Idem quoque Genevenſium exemplo factum à Lauſanenſibus. Quæ paulo poſt, poſtridie nimirũ calendas Martias, à Burgundo Sabaudi auxiliis capta civitas, & ſui denuo (Burgundo nonis Ianuar. proxime ſubſecutis ad Nanceium, infami deteſtandaq́; Nicolai Campobachii nobilis Neapolitani, hominũ quos unquam terra tulit ſceleſtiſſimi, perfidia, caſo) emptione facta juris, Domini tandem anno* MDXXXVI, *Bernatum amplexa religionem, eorum ſe voluntati permiſit. Romontii quoq́; comitatus loca omnia ſuæ tum fecere poteſtatis Helvetii, eaq́; hactenus, paucis admodum demptis, retinent; nequicquam Sabaudo cæteriſq́; principibus finitimis, quibus eorum inter ſe confœderationes vireſque vehementer ſunt ſuſpectæ, ea ad ſe trahere cõnantibus. Cæterum ad Genevæ quod attinet comitatum,*

eam

eam rem altius paulo (inquit porro Voiſinus) repetamus neceſſe eſt. Cum Sabaudiæ principum imperium arctioribus adhuc circumſcriberetur limitibus, neque dominationis inſolentia ultra eos ſe efferret, privato Genevenſes principi, quem comitem appellabant, paruiſſe conſtat, at invitos ſatis; adeo ut loci illius epiſcopo (qui plenum in ipſam civitatem, pro recepto apud Germaniæ populum more, ubi, quod & in pleriſque Galliæ obtinet locis, eccleſiaſtici ordinis proceribus fere omnibus conceſſum id videmus, imperium ſibi arrogabat) nihil non moliente, ut, libertatis longe majoris ſpe eorum animis injecta, ſuæ eum populum ſubjiceret poteſtati, minus illi eſſent obſequentes. Invenire etiamnum hodie eſt tabulas aliquot pervetuſtas, ex quibus patet, Archiepiſcopo Viennenſi componendæ exortam inter Humbertum præſulem, & Aimonem comitem controverſiam, ſalutis anno MCXXIIII, *demandatam provinciam. Cæterum Præſule illo fato functo, qui in ejus ſucceſſit locum, ad Fredericum Imperatorem eo nomine primum profectus ilico, ſupremo ab eo dominatu in civitatem illam donatur, ea lege ut comitis eam poſſidens titulo, nullius mortalium præter imperatoris reſpiceret imperium. Comes Imperatorem gravioribus alibi negotiis ſatis implicatum ratus,*

ne

ne Sabaudiam Sabaudumq́; poſſet reſpicere. præſuli negotium faceſſere non deſtitit. Duravit aliquamdiu inter eos qui hos ſubſequuti ſunt comites præſuleſque altercatio hac, donec tandem comes Guilelmus, quod gravibus præſulem imperii clientem injuriis affeciſſet, ab imperio proſcriptus & bonis, quæ epiſcopi beneficio poßidebat, privatus fuit. Verum præſule illo è vivis ſublato, cum nihilominus Genevenſi populo Guilelmus comes moleſtus eſſe pergeret, Moriennæ comitis, principis finitimi, (cujus poſteri Sabaudiæ primum comites, inde duces dicti fuere) opem adverſus eum implorare coactus fuit. Moriennēſis eam ampliandi imperii ſui nactus occaſionem, Genevenſi ſuperato, ditionis ſuæ fines ad Genevēſis oppidi portas uſq; protulit, locaq́; ea omnia, quæ Genevenſi hactenus paruerāt, metu partim, partim armis, ſub imperium ſuum venire coëgit. Quin eo non contentus rerū ſucceſſu, ſed majora longe animo moliens, quos in bellū illud fecerat ſumtus, ab epiſcopo populoq́; Genevenſi repetebat. Illi territi, præterquam quod gerendo bello non ſufficiebant, timore etiam incuſſo ne cum Moriennenſi in gratiā tandē (cui erant infenſiſſimi) comes rediret, re in deliberationē controverſiamque deducta, & variis dictis ſententiis, Moriennenſi tandē ſummā imperii, & quicquid comiti in civitatē Genev.

juris hactenus fuiſſet, deferunt. Sed ejus dominationis capti protinus ſatietate canonici civeſque Genevenſes, quod pejus ſe ab eo quam à vetere domino haberi tractariq́; dicerent, queruntur fortunæ commutationem, & veteris in ſe domini indulgentiam (inſtigantibus qui gloriæ Amadei obtrectabant) requirunt. Mutato itaque conſilio, quem principatu paulo ante dejecerant, revocant denuo. Sed maximas illum, quibus urbem invaderet, adducentem copias, loco illi præſidio à Sabaudo relicti milites, profligarunt, ſupplicioque de iis qui ex civibus cum illo clam conſpirarant ſumpto, eorum domus funditus evertunt. Stetit altercatio hæc, quam diu utriuſque poſteri, exſtinctiſque demum cum universa ſtirpe comitibus, finem habuit. Cæterum comitibus illis ſublatis tandem, cum graviter ferret Amadeus, ejus nominis comes Sabaudiæ ſextus, epiſcopi authoritatem ſuper ſuam eſſe; potentiæ avidus, ut legati ſeu vicarii imperii munere in ſubjectis ſibi ditionibus fungeretur, à Carolo eo nomine quarto Imperatore obtinuit, quo per eam ſcilicet occaſionem præſulem oppidanoſque ſibi ſubjiceret: ſed illi animis obſtinatiſſimis pro libertate ſua niti, & veteres illas comitum Genevenſium renovare denuo querelas; donec tandem Sabaudiæ dux primus Amadeus, Martini

thini ejus nominis quinti Pontificis maximi beneficio munereque, plenum atque merum in civitatem agrumque Genevenſem jus obtinet. Quæ res cum maximis graviſsimiſque diſsidiis occaſionem annis jam aliquot præbuiſſet, eum tandem, Carolo duce Sabaudiæ ſceptra tenente, habuit exitum, ut ejus principis, optimi licet, in univerſum excuſſo jugo, religionem quoque una cum domino, anno à partu virginis M D XXXVI, *Genevenſes mutarent. Hactenus Lancelotus Voiſinus.* Taurini tandem Emanuel Philibertus dux (eò unde digreſſi ſumus, ut redeamus) ſæculi hujus anno octuageſimo, menſe Ianuario, ſupremum, multis fortibus factis gloria militari illuſtris, explevit diem, Carolum Emanuelem filium, ut bonorum, ita & virtutum omnium relinquens hæredem; Vercellis cum ingenti exequiarum pompa elatus, paternoque ſepulchro illatus fuit.

De Carolo eo nomine quarto.

CArolus eo nomine quartus, Emanuel cognominatus, Sabaudiæ dux undecimus, Pedemontii princeps, Suſæ marchio, Moriennæ Tharenteſiæ, Briſgoiæ, Breſſæ, & Genevæ comes, ſæculi hujus anno ſexageſimo primo natus, Emanueli Philiberto patri, principi longe maxi-

mo, anno octuageſimo ſuccedit; octuageſimi autem octavi extremo Carmaniolam Salutiumque (quæ annis aliquot rex Gallus tenuerat oppida) invadit capitque, & quidem optimo (uti ajebat) jure. Facta quippe anno ejuſdem ſæculi quinquageſimo nono (uti diximus) inter ejus nominis ſecundos, Philippum & Henricum, Hiſpaniæ illum, Galliæ regem hunc, pace, cum Emanuel Philibertus, Caroli pater, Henrici regis ſororem Margaretam uxorem duceret, convenerat inter cætera, ut Sabaudo Gallus rex adempta proximis viginti tribus annis, quibus bellum cum eo geſtum fuerat cruentiſſimum, loca omnia in matrimonii hujus gratiam reſtitueret; urbibus aliquot Carmaniola Salutioque inter cæteras demptis, quas tantiſper Gallus rex poſſideret, dum prolem Margareta ſoror ejus Emanueli pareret, traditurus tum & illas. Nato itaque Carolo hoc, cum monitus aliquoties à Sabaudo Gallus rex, civitates illas ſibi ut ex pacis illius legibus tradere vellet, ſurdas hactenus præbuiſſet aures; ſubiit tandem Caroli ducis animum impetus, ea loca oppugnandi. Cujus rei ſemper cupitæ, oblatam per bella civilia, quibus miſere tùm Gallia laborabat, occaſionem, & alii vulgo fremebant, & ipſe non diſſimulabat, Philippi

præ-

præſertim Hiſpaniarum regis, regum ſui ſæculi longe potentiſſimi, ſoceri ſui, ſubnixus auxiliis. Cæterum quæ poſt expugnata ea loca, in Sabaudia Provinciaque inter Galliæ regem (cui ſe Genevenſes, cujus ille populi patrocinium in ſe ſuſcepit, junxere) Sabaudumque infeſtiſſimis hactenus animis, varioque eventu, nunc ad hunc, nunc ad illum inclinante fortuna, geſta bella ſunt, quoniam neminem mihi hactenus legere contigit, qui bona cum fide calamoque incorrupto, literis ea mandarit, aliis, quibus ad ejus rei veritatem (quæ, prout hæc, proh dolor, tempora ſunt, haud facile ad noſtras pervenire poteſt aures) indagandam plus erit otii, plus oportunitatis, deſcribenda relinquo; præſertim quando quem ea bella exitum habitura ſint, in unius ſoliuſque Dei manu arbitrioque ſit poſitum. Poterunt illi ex profeſſo eam rem tractare, fæliciuſque multo pertexere. Mihi ſatis eſt quod quæ mei potiſſimum in ſuſcepto opere hoc fuere propoſiti inſtitutique executus ſum: ſi aſſecutus judicet æquus benevoluſque lector; quem præmonitum velim, me neminem mortalium lædendi offendendive cauſſa hoc ſuſcepiſſe operis, ſed ut gentis nobiliſſimæ vetuſtiſſimæque originem atque propaginem poſteris tradendo,

honeſto liberalique otio in hac vergente ætate mea tempus fallerem. Si alicubi forte aberrarit calamus (quod præter voluntatem tamen meam erit) humanæ id fragilitati facile condonabit, quiſquis ſe atque me hominem eſſe meminerit. Qui aliter affectus ſit, tantum ejus ego judicio, quantum ſapientiæ tribuo.

LAMBERTI VANDER-BVRCHII

SABAVDORVM

Ducum Principumque

HISTORIÆ GENTILITIÆ,

Liber Alter.

Sive minorum natu in gente Sabaudica ſtirps, & poſteritas.

THOMAS Sabaudus, Flandriæ ab uxore priore comes, Thomæ Sabaudiæ comitis & Beatricis Genevenſis (Flandriæ annales Margaretam appellant, & Fuſtenaiſi reguli filiam fuiſſe ajunt) filius tertiogenitus, multis præclariſque animi atque corporis dotibus præditus princeps, atque ubi

res poſceret manu ſtrenuus, Pontificis Romani adverſus Fredericum Imperatorem, cauſſam una cum Philippo fratre (cui Lugdunenſi, Pontificis beneficio, archiepiſcopo, Sabaudiæ tandem comitatus obvenit) egregie fortiterque armis tutatus, Lugdunum uſque in Galliam, Imperatoris conſpectum congreſſumq; fugientem Pontificem deduxit. Cujus longe gratiſſimi officii reſpectu ab eodem Pontifice Innocentio eccleſiæ magnus Confalonnierius (ita ſupremum illum appellant magiſtratum) & patrimonii Romani factus fuit adminiſtrator, natamque ex Innocentii Pontificis fratre Petro Lavaniæ comite filiam Beatricem, uxorem duxit, priore uxore Ioanna Flandriæ comite fato functa. Ioannam hanc Flandriæ comitem uxorem cum ducturus eſſet, convenit inter cætera, ut ſi Thomam Ioannæ ſuperſtitem eſſe contingeret, librarum Pariſienſium monetæ Arteſianæ millia annua ſex Thomæ ex Flandriæ proventibus penſitarentur, utque vectigalis publici urbis Montenſis in Hannonia annuæ penſiones illi cederent. Sed Margareta Ioannæ ſoror, ſtatim ut, ſublata ſorore, rerum potita eſt, repræſentatis in numerato librarum (quas Tournoiſias appellant) millibus ſexaginta, annuam eam omnem penſio-

nem redemit. A divo Ludovico Galliarum rege non ante in clientelam receptus eſt, quam ubi quæ inter regem, prioremque Ioannæ maritum Ferdinandum, & Ioannam ipſam ſalutis anno M CC XXV convenerant, rata grataque habuiſſet. Rimini, Vrbini & Camerini regulos Pontifici minus obſequentes, imperium ejus agnoſcere, ejuſque juſſis parere coëgit. Supremum tandem ſæculi illius anno quinquageſimo primo diem obiit. Lugduno, eo è vivis ſublato, migrans Pontifex, fratri ejus Philippo patrimonii Romani curam adminiſtrationemque mandat. Crediderim Thomam hunc filium inter cæteros habuiſſe Philippum Moreæ principem, ſed id affirmare non auſim. Nihil enim ea de re certi hactenus comperio.

Thomas Sabaudus Pedemonti princeps, Thomæ proxime ante poſiti ex Beatrice Lavania uxore poſteriore filius, ab Humberto Delphino Viennenſi ejus nominis primo, ſalutis anno M CC LXXXVI, dum Amadei, Sabaudiæ, conceſſu fratrum, comitis, partes tuetur, in inſidias pertractus, pugnans trucidatur. Eſt qui Thomæ huic Mariam Portugallam uxorem aſſcribat, eamq; Ferdinandi Portugalli & Ioannæ Flandriæ comitis (quam Ferdinando è vivis ſublato, Thomæ Sabaudo,

baudo, Thomæ hujus patri, nupſiſſe diximus) filiam fuiſſe affirmet, at non recte. Illa enim aut liberis caruit, quæ plerorumque opinio eſt, aut prolem tantum unicam habuit, eamque Mariam, quæ niſi innupta deceſſiſſet, matri in Flandriæ comitatu debuiſſet ſuccedere, eumque in liberos porro ſuos tranſmittere.

Philippus Sabaudus Moreæ (Epirum nonnulli eum appellant tractum, inquit Paradinus) aliquamdiu, mortuo deinde Thoma patre (qui ex Guidona Burgundiæ Palatina eum procrearat) Pedemontanus dictus princeps fuit. In Philippi hujus poſteritate deſcribenda, cum certi nihil occurreret, conjecturis ſubinde utendum mihi fuit. Vixit tempeſtate hac Ioannes Sabaudus, qui ſtrenuam fortemque Amadeo comiti operam navavit. ſed quis illi pater fuerit, hactenus mihi non liquet, neque etiam quas Philippus hic uxores (quas tres fuiſſe ajunt) & quos ex quaque liberos habuerit.

Iacobus Sabaudus, Moreæ poſt Philippum patrem princeps. Quem Amadei Sabaudiæ comitis eo nomine ſexti (cui moriens liberos ſuos commendavit) cognatum patruelem fuiſſe Paradinus ſcribit. Credo dicere voluiſſe ex cognatis patruelibus natos. Princeps fuit

optimus,prudentiſſimus,& conſilio plurimum pollens. Paulo poſt Philippum filium vivere deſiit. Tres illi aſſcribuntur uxores, ſed ignotæ hactenus mihi.

Philippus Sabaudus, Iacobi proxime ante poſiti filius natu maximus, juvenis potentiæ promptæ, patri ſuo Amadeoque ejus nominis ſexto Sabaudiæ comiti (peſſimis Barnabonis Mediolani vicecomitis, & Galeacii ejus fratris conſiliis aures, juventa incurioſus, præbens) bellum adoleſcens, terminos ætatis,& conceſſa filio egreſſus, infert. Sed prælio ad Foſſanum ſuperatus, paulo poſt, Deo, quod adverſus patrem auſu temerario arma infelix ſumpſiſſet, ultore vindiceque, moritur, & quidem patre ſuperſtite. Vxores illi dantur duæ.

Amadeus Sabaudus Moreæ princeps, Philippi ſuperioris frater, Iacobo patri ſuccedit, & illi Ludovicus filius.

Ludovicus Sabaudus Moreæ princeps, Amadeo patri cum ſucceſſiſſet, Amadei comitis eo nomine octavi (cujus ſororem Bonam uxorem duxerat) tutelam ad ſe trahere inter cæteros conatur.

Ludovicus Sabaudus Iacobi Amadeique Moreæ principum, illius filius, hujus frater, Ludovicique proxime antepoſiti patruus, fratre ejus Amadeo in paterna ſuccedente bona,in Amadei comi-

tis eo nomine ſexti (qui ei tutor à patre datus) conſortio vitam traduxit.

Ludovicus Sabaudus Vaulxii regulus, Thomæ Sabaudi ex poſteriore uxore Beatrice Lavania filius, Thomæ Sabaudiæ comitis, & Beatricis Genevenſis nepos. Plerique Ludovicum hunc cum eo Ludovico, qui, Amadeo ejus nominis ſexto Sabaudiæ comite puero exiſtente, in comitatus procuratione fuit, quique ſub Domini annum MCCCXLIII, deceſſiſſe ſcribitur, eundem eſſe exiſtimant. Sed mihi id nunquam perſuaſerint. Neque enim quod inter utriuſque, Thomæ, nimirum Pedemontani principis, qui Domini anno MCCLI deceſſit, & Ludovici Amadei ſexti tutoris (qui anno demum MCCCXLV fato functus ſcribitur) obitum, interfluxit temporis intervallum, id permittere videtur. Crediderim itaque Ludovicum illum Ludovici hujus filium fuiſſe; præſertim poſtquam Amadei comitis quinti (cui quartus pater) cognatum eum fuiſſe Paradinus ſcribat. Sed hac de re ad Amadeum quartum plura.

Ludovicus Sabaudus Vaulxii poſt Ludovicum patrem regulus eo nomine ſecundus, cui uxores duæ.

Guilelmus Sabaudus Thomæ comitis Beatricisque Genevenſis filius quintus, Amadei

Amadei tertii frater. Valentianus in Delphinatu ab Innocentio quarto Pontifice in Thomæ fratris gratiam renuntiatur præſul. Quo munere præclare admodum dum fungitur, veneno, æmulorum quorundam ſumma perfidia, Aſſiſii (quæ Vmbriæ civitas) tollitur. Delatumque in Sabaudiam defuncti corpus, in Altecombano monaſterio tumulatur. Accidit id Domini anno MCCXXIX. Princeps fuit optimus, liberaliſſimus, & morum ea elegantia, ut mortalibus omnibus longe eſſet gratiſſimus, nobilitati, & ſui ordinis hominibus præſertim. Leodicenſis quoque, Gregorio nono Pontifice renuntiante, præſul Guilelmus hic factus, cum Waleramo Limburgenſi duce grave geſſit bellum, ſed Thoma Sabaudo fratre ejus maximas in auxilium ejus adducente copias, armis protinus poſitis, pacem cum Præſule Waleramus dux fecit.

Amadeus Sabaudus, ſuperioris Guilelmi frater, cum perpetua uſus invaletudine, adminiſtrandæ reipublicæ minus eſſet idoneus, in caſtellum quoddam ad lacum Lemanum, cui Chillonio nomen, ſeceſſit. Pietati autem ſe totum tradere cum deſtinaſſet, in Pennis (Villam novam ad eundem lacum Lemanum oppidum hoc appellant) ædiculam ſacram,

& excipiendis qui Romam iter illac peregrinationis cauſſà inſtituerent, mortalibus noſocomium exſtruxit. Illi ſacerdotes qui Deo aſſidue ſacra facerent, huic homines pietati totos addictos, qui pauperum ſedulam gererent curam, eorumque morbos ulceraque curarent, præfecit. In noſocomio hoc lepræ deprecaturus morbum (in quem propendere videbatur) reliquum traducens vitæ, anno tandem ſalutis M CC XLVI deceſſit. Alii in rupe quadam medio inter fanum divi Mauricii & Moncellum loco, in quam, æde ſacra exornatam, Chillonio relicto, cum vitæ ſibi finem imminere videret, ſe receperat, ſupremum egiſſe diem, & in noſocomio, quod exſtruxerat, ſepultum referunt.

Bonifacius Sabaudus, Thomæ Sabaudiæ comitis filius ſeptimus, Amadei Guilelmique, quorum proxime meminimus, frater, ſacrarum literarum ſtudio à puero deditus, tantos mox fecit profectus, ut cæteros ea tempeſtate, ſcientiæ illius peritia præemineret, & Cantuarienſi in Anglia mereretur donari archiepiſcopatu. In quo ſe vitæ genere ita geſſit (aderant etiam illi modeſtia ac forma principe viro digna) ut regi & populo Anglico univerſo eſſet admirationi, vehementerque à mortalibus omnibus dili-

geretur juxta atque coleretur: præſertim cum ita eum formaſſet natura, ut admiranda incredibilique corporis pulchritudine ſui ſæculi viros omnes ſuperaret, Abſolonemque eum, tanquam juventutis Sabaudicæ pulcherrimum, vulgus appellaret. Cum jam annis aliquot in Anglia ſe tenuiſſet, fratrum ſuorum, nataliſque ſoli reviſendi captus deſiderio, in Sabaudiam, trajecto Oceano, cum magni nominis regulis aliquot Anglis ad Amadeum comitem fratrem venit. Ibi opinione diutius hærens, ut ampliſſimis monimentis nominis ſui memoriam patrio in ſolo perpetuaret conſecraretque, ædes aliquot ſupra modum magnificas, arceſque præterea duas locis amœniſſimis, in ſummo civitatis Roſſillonæ faſtigio unam, ad Vginetum alteram, maximis ſumptibus exſtruxit. Cæterum dum ægre à cariſſimo fratre avellitur, viri aliquot nobiliſſimi ex ejus comitatu cum primariæ Sabaudicæ nobilitatis fæminis matrimonia contraxere. Erant inter hos quidam ex gente quam Holandicam Angli appellant, à quibus Crecherelli, Dancreſcherei, Saixeique, veteres claræque in eo tractu familiæ, deſcendere. Ad archiepiſcopatum tandem ſuum ingenti gloria reverſus Bonifacius, caſtiſſime ſanctiſſimeque (ad ſtuprum à mulieribus nonnul-

nonnullis, quæ in eum exarſerant, quas forma magis quam caſti commendabant mores, importunius ſæpius ſollicitatus licet) quod reliquum fuit vitæ in ea functione traduxit, puellaſque complures inopes, at pudicas, honeſtis adoleſcentibus (qua in pauperes erat liberalitate) collocavit. Salutis tandem anno MCCLX, tædio curarum feſſus, conceſſit vita, mortem ejus effuſiſſimis lachrimis amicis civibuſque proſequentibus. Defuncti exuviæ in Sabaudiam delatæ, majorumque ejus in monaſterio Altecombano illatæ monimento, plurimis claruere miraculis.

Ianus Sabaudus Genevæ comes, Baſgei marchio, Ludovici Sabaudiæ ducis ſecundi filius.

Ludovicus Sabaudus, Genevæ comes, & Cypri ab uxore rex, Ludovici Sabaudiæ ducis ſecundi, & Annæ Luſignanæ, cui Ioannes eo nomine ſecundus Cypri rex (ex quo Carola Ludovici uxor nata) frater, filius regno ab uxoris fratre notho Iacobo exutus, Ripallico ſe monaſterio in Sabaudiam reverſus mancipat, ubi vitæ reliquum ſanctiſſime peregit, & ſalutis tandem anno MCCCCLXXXI pridie calendas Martias liberis carens decedit.

Iacobus Sabaudus Rhomontii (ſeu

Romon-

Romontii) comes, Ludovici Sabaudiæ ducis ſecundi filius fuit. Quem egregiis majoribus, & fraterna imagine fulgentem, aureo Burgundiæ dux Carolus (cui regium genus, & pace belloque clara origo) vellere donavit. Quin auctoritate & gratia apud Carolum cum vigeret, infauſtum illud ſibique fatale adverſus Lotharingiæ ducem Renatum Helvetioſque Carolus ſuſcepit diſſidium, quod raptu pellium ovinarum modicis principiis, per arma tandem & acies exercitum finitumque fuit. Cæterum Carolo duce ad Nanceium cæſo, Maximiliano Romanorum regi ſtrenuam fortemque navat operam, Maubonium caſtrum munitiſſimum, latrociniis fecundum (unde arta finitimis res) ſingulari fortitudine, compulſis ad deditionem prædonibus, Maximiliani denuo imperio adjicit. Sed diu Cæſari gentique Burgundicæ fidus, & Burgundicis (uti oſtendimus) armis defenſus, deficientibus à Maximiliano Cæſare Flandris, Gandenſium factus dux, hoſtilia etiam adverſus Maximilianum gentemque Burgundicam induit. Inde in Caroli octavi Galliarum regis (qui ſorore ejus genitus erat) concedens partes egregia erga gentem Burgundicam merita rebellis fœdavit. Ducta ſalutis anno MCCCCLXXXIII Maria Lutzenburgica ſoro-

ſororis ſuæ Margaretæ filia, ſæculi illius anno octuageſimo ſeptimo apud Veromanduos in Hera arce ſua ſupremum obiit diem.

Renatus Sabaudus, Beauforti & Villarſii comes, Franciæ poſt Arthurum Goiferium Boiſiii dominum, anno M D XVIII. magnus magiſter, & Provinciæ prorex, filius fuit nothus Philippi Sabaudiæ ducis ſeptimi. Qui in prælio ad Papium anno ſæculi hujus XXIII. commiſſo, captus, ex vulnere ibidem accepto, paulo poſt decedit.

Claudius Sabaudus Tendii comes, Renati Sabaudi, & Annæ Tendiæ filius primogenitus, Provinciæ poſt patrem præfectus, moritur anno ſalutis M D LXXII. uxores habuit duas.

Horatius Sabaudus Tendii, & Somerivei comes, Claudii proxime antepoſiti filius natu maximus, Provinciæ, patre, religionis illi (ut aiunt) incuria objecta, & quod partes regi diverſas foveret, proturbato, præfecturam corripit. Sed illo paulo poſt patrem fato functo, Caſparum Sauxium Tavaneſi dynaſtam, & Franciæ Mareſchallum rex ſuffecit.

*** Sabaudus Cipierrii regulus, Claudii Horatiique proxime antepoſitorum, illius filius, hujus frater, ad forum Iulii ſalutis anno M D LXVII. à Ponti-

ficiis annos natus viginti, adoleſcens trucidatur, ut author is qui de ſtatu religionis, & reipublicæ in regno Galliæ commentarios ſcripſit.-Belleforeſtus, & Lancelotus Voiſinus authores ſunt, Cipierrium Caroli noni Galliarum regis juveniles rexiſſe annos, & ex balnis Leodienſibus reducem deceſſiſſe. Sed crediderim illum, alium ab hoc fuiſſe, ſi verum ſit ætatis anno viceſimo fuiſſe trucidatū.

Honorius ſeu Honoratus (Horatius aliis) Sabaudus Villarſii comes (marchionem appellant alii) Renati Sabaudi, & Annæ Tendiæ filius ſecūdo genitus, Caſparo Colinio in Admiralatu ſuccedit, quo ſe magiſtratu in Caroli Lotharingi Mennæ ducis, generi ſui gratiam, tandem abdicat. Prælio eo quod ad Moncontourium v. nonas Octobreis anno poſt natum Dominum MDLXIX, inter Pontificios, quibus Andius dux, & reformatos quibus Admiraldus præerant, commiſſum, quo cæſi fugatique reformati, Honorii hujus ſingularis apparuit virtus.

Philippus Sabaudus Genevæ comes, & Nemourſii, Franciſci Galliarum regis eo nomine primi beneficio, dux. Mortua quippe Philiberta Sabauda Philippi ſorore, cujus maritum Iúlianum Medicem eo ducatu rex Franciſcus in Philibertæ gratiam donarat, Philippum hunc

avunculum ſuum eodem donat. Filius fuit Philippi ducis ejus nominis ſecundi ex uxore poſteriore. Sunt (inter quos Belleforeſtus, & is qui nuper Borboniorum ſtemma publicavit) qui Philippo huic nuptam fuiſſe dicant filiam Renati ducis Alençonii, eique ducatum Nemorſium in dotem datum, originemque ab ea trahere Nemourſii nunc ducem, & Genevæ comitem. Aut priorem hanc uxorem Philippus habuit, aut falluntur, quod magis crediderim, graviter illi. Duas enim filias Renatus habuit, unam Franciſcam ſeu Ludovicam appellatam, nuptam bis, Franciſco Longevillæ duci, & Carolo deinde Borbonio duci Vindocinenſi; alteram Annam, cui vir Guilelmus Montisferrati marchio. Errori occaſionem dedit, quod Franciſca major natu filia Ludovico Arminiaco Nemourſio ſeu Nemorenſi duci pacta fuerat, at non nupta. Nemourſius hic comitatus in Caroli Navarræ regis (qui malus dictus) ejus tum loci comitis, gratiam, à Galliarum rege Domini anno MCCCLXXXVIII, ducatus factus fuit.

Philippus Sabaudus Nemourſii dux, Philippi Nemourſii ducis & comitis Genevenſis Carolæque Aurelianenſis filius, Philippi Sabaudiæ eo nomine ſecundi ducis nepos, Annam Eſtenſem ſalutis

anno M D LXVI. uxorem duxit, poſtquam pro ea judicaſſet Pontifex adverſus Renati vicecomitis Rohanenſis ſororem. Quæ Garnachea dicta, filium habuiſſe ſcribitur, quem, materno alioqui cognomine notum, Nemourſii Proteſtantes appellarunt principem: nuptiiſq;, quæ ad divum Maurum Foſſeſium prope Lutetiam Pariſiorum celebratę, Galliarum rex Carolus eo nomine nonus interfuit. Deceſſit hic circiter annum Domini M·D LXXXVII.

COMITUM DUCVMQ. SABAUDIÆ SERIES.

		Obitus.
I.	*Beraldus* Maurjennæ primus dominus.	1027
	Catharina Palatina Schirenſis.	
II.	*Humbertus* primus.	1077
	Adelis Seguſiani marchionis filia.	
III.	*Amadeus* primus	1078
	Ioanna Burgunda.	
IV.	*Humbertus* ſecundus.	1609
	Laurentia Venicia.	
V.	*Amadeus* ſecundus.	1654
	Gertrudis Lotharinga.	
	Guigonia Albonia.	

Sibylla

Obitus.

Sibylla Matiſconenſis.

VI. *Humbertus* tertius. 1101

Mathildes Flandra.

Anna Salingea.

Pernella Burgunda.

VII. *Thomas* comes tertius. 1233

Beatrix Genevenſis.

VIII. *Amadeus* tertius. 1246

Anna Albonia.

Cecilia Provincialis.

IX. *Bonifacius* comes quintus. 1256

X. *Petrus* comes ſextus. 1268

Eleonora Foucignia.

XI. *Philippus* primus. 1285

Alexia Merania.

XII. *Amadeus* quartus. 1323

Sibylla Breſſana.

Maria Brabanta.

XIII. *Eduardus* comes nonus. 1329

Blanca Burgunda.

XIV. *Amadeus* quintus. 1342

Iolanda Palæologa.

Catharina Lutzenburgenſis.

XV. *Amadeus* ſextus. 1380

Bona Borbonia.

XVI. *Amadeus* ſeptimus. 1397

Bona Biturica.

XVII. *Amadeus* octavus. 1452

Bona Burgunda.

XVIII. *Ludovicus* dux alter. 1466

Obitus.

Anna Luſignana.

XIX. *Amadeus* nonus. 1471

Ioanna Franca.

XX. *Philibertus* primus. 1481

Blancamaria Mediolanenſis.

XXI. *Carolus* primus. 1488

Blancamaria Montisferratenſis.

XXII. *Carolus* ſecundus. 1495

XXIII. *Philippus* ſecundus. 1497

Margareta Borbonia.

Claudia Broſſeſia.

XXIV. *Philibertus* ſecundus. 1504

Margareta Auſtriaca.

XXV. *Carolus* tertius. 1554

Beatrix Portugalla.

XXVI. *Emanuel Philibertus.* 1560

Margareta Franca.

XXVII. *Carolus* quartus.

Catharina Hiſpana.

MINORVM NATV IN GENTE SABAVDICA SERIES.

T*Homas* Sabaudus Flandriæ comes. 1251

Ioanna Flandriæ comes.

Beatrix Lavania.

Thomas Sabaudus princeps Pedemontanus. 1286

Guidona Burgundiæ Palatina.

Philippus

Obitus.

Philippus. Sabaudus Moreæ princeps.

* * * * *

* * * * *

* * * * *

Iacobus Sabaudus Moreæ princeps.

* * * * *

* * * * *

* * * * *

Philippus Sabaudus Moreæ princeps.

* * * * *

* * * * *

Amadeus Sabaudus Moreæ princeps.

Ludovicus Sabaudus Moreæ princeps.

Bona Sabauda.

Ludovicus Sabaudus Vaulxii regulus.

Adelina Lotharinga.

* * * * *

Ludovicus Sabaudus Vaulxii regulus ſecundus.

* * * * *

Catharina Mediolanenſis.

Guilelmus Sabaudus epiſcopus Valentianus.

Amadeus Sabaudus Guilelmi ſuperioris frater.

Obitus.

Bonifacius Sabaudus archiepiſcopus Cantuarienſis. 1260

Ianus Sabaudus Genevæ comes.

Helena Lutzenburgenſis.

Ludovicus Sabaudus Genevæ comes. 1481

Carola Luſignana. 1485

Iacobus Sabaudus Romontii comes.

Maria Lutzenburgenſis.

Renatus Sabaudus Villarſii comes.

Claudius Sabaudus Tendii comes.

* * * * *

* * * * *

Horatius Sabaudus Tendii comes.

Alfonſina Stroſſia.

* * * * * De la Touria.

* * * * * Sabaudus Cipierri regulus.

Honorius Sabaudus Villarſii comes.

Franciſca Fecenſis.

Philippus Sabaudus Nemourſii dux.

Carola Aurelianenſis.

Philippus Sabaudus Nemourſii dux.

Anna Eſtenſis.

DIS-

DISSERTATIO
De
Statu Politico
SABAVDIÆ.

SABAVDIAE Dux, princeps & Germaniæ, & Italiæ, ſed diverſo reſpectu, nominatur. Germaniæ quidem, quia ad Comitia Imperatoria vocari olim ſolebant Sabaudi. Italiæ autem, quia magnas opes, & loca plurima eâ in regione habet. Quidquid enim Pedemontii nomine venit, in ditione eſt principum Sabaudorum. Certè opum vi, & potentia paucis Italorum Principum concedit. Sed ut ſtatum Sabaudiæ ducum penitius cognoſcamus, nonnulla in anteceſſum videntur præmittenda.

Vt autem Sabaudiæ, qua Galliam attingit, limites hodierni melius intelligantur, poſtremas pacis cum Henr. IV. Gall. Reg. à Sabaudo initæ conditiones hic ex Thuano ſubjiciam: is lib. cxxv. ita ſcribit:

Omnis intra Rhodanum à Geneva urbe tractus, ipſo fluvio comprehenſo, ad ditionem Francicam cum omni jure ſupremi Dominii deinceps pertinet,

tantum pro tranſitus in Sequanos commoditate, pons Greſini inter Cluſuras & Arbiæ pontem, cum deſignatis aliquot pagis, Sabaudo reſervetur: ea lege, ut nullum vectigal imponere aut toto illo tractu ullum propugnaculum exſtruere poſſit. Burgi arx bona fide Regi tradatur, cum tormentis & omni bellico apparatu, & annona trans Rhodanum. præterea Seiſſellium, Daira, Chauſſium, Arlæpons, Chava caſtellum cum omni ſua jurisdictione Regi cedant. præterea Genevenſis præfectura cum omni territorio ac pleno jure, ſicuti iis Sabaudi deceſſores uſi ac fruiti ſunt. quæ omnia regio patrimonio ita lege, regni uniantur, ut ab eo alienari deinceps non poſſint.

Habet præterea Dux Sabaudiæ in territoriis ſuis multas arces, & loca, tam à natura, quam induſtria, munitiſſima; & quidem qua Galliam attingit; Confluentiam in concurſu Arcę & Iſarę poſitam ad ſervandum aditum, ex quo in Tarentaſienſem vallem deſcenditur; inde Miolanum caſtellum ſaxo arduo impoſitum undique prærupto, quod Iſarum ſubjectum reſpicit; tum Turrem Carbonariam, quæ munitio aditum in Moriennenſem vallem ſervat, in montium faucibus; quæ per convallem porrectæ ad Ceniſium montem deſinunt: locus eſt

Beraldi

Beraldi Saxonis primi Moriennæ Comitis & familiæ Sabaudicæ conditoris, primum domicilio, ac poſtea Thomæ Humberti III F. cunis memorabilis, ad Iſaram ſaxo undique inacceſſibili, niſi qua per callem anguſtum ad Porteriam itur, ſitus, domicilio prætcrea Comitum Sabaudiæ, cum primum in hanc provinciam migrarunt, nobilis. Huic ſubeſt Aquæ-bellæ municipium. Inter omnes autem arces excellit Monmeliani. arci veteri nova munitio ſpatioſior circumdata eſt, quæ ſummum faſtigium rupis, cui impoſita eſt, ambitu ſuo complectitur, quinque propugnaculis egregie firmata, quorum tria præcipua municipiũ ſubjectum reſpiciunt, qua parte & foſſam habet: qua, propter Sacri prærupti ſitum, prominentibus ſubſtructionibus muniri non potuit, forcipes artificioſè ducti, qui vice propugnaculorum ſunt. ad meridiem Iſaram habet, qui in Sabaudiam ulterius perrecturis ponte tranſmittitur. ab adverſa parte altiſſimis montibus cingitur, ad quorum radices collis imminet vitibus conſitus, acceſſu difficilis. Arx diu inexpugnabilis credita, quam tamen Rex Henr. IV anno cIↃ IↃ c expugnavit, ſubductis in collem illum machinis, quod hactenus impoſſibile creditum fuerat.

Supe-

Superioribus annis quæſtio mota fuit Duci Sabaudiæ, à Duce Mantuano, de prærogativa dignitatis, quam ſibi parem cum Sabaudo Mantuanus hodie vendicare conatur: hujus controverſiæ occaſione anno 1622, ab utraque parte ſcripta prodierunt, quæ in x tomo Mercurii Gallicè extant, prout in Italia fuerunt impreſſa; è quorum uno qui à parte Sabaudi prodiit, hæc ad noſtrum inſtitutum excerpſimus: Iam ſexcentos eſſe annos, ex quo familia Sabaudiæ rerum potita fuerit in ſuo Principatu; à Beraldo quippe Saxone XXVII Principes numerari: nimirum XVII Comites, quorum IX ſimul Duces Chablaſii & Auguſtæ fuerint, & deinceps XI Duces Sabaudiæ: quibus ſi addantur IX illi Chablaſii, omnino XX Duces fuerint; præterquam quod Ludovicus etiam Rex Cypri fuerit. Eadem familia diverſis téporibus connubio juncta fuit cum ſummis Principibus, octies nimirum cum Imperatoribus, quatuor quidem orientis, totidemque occidentis; quinquies cum Regibus Franciæ, decies quater cũ Principibus regii ſanguinis in Francia, quinquies cum domo Auſtriaca, (comprehenſis Imperatoribus & Regibus:) ſemel cum Rege Arragonum; bis cum Regibus Caſtellæ & Legionis: bis cum

Rege

Rege Portugalliæ: ſemel cum Regibus Poloniæ, Angliæ, Scotiæ, Cypri, & Bohemiæ; ter cum Regibus Siciliæ & Ieruſalem.

De potentia Ducis Sabaudiæ vide poſtremum hujus libelli tractatum. Nam qui minutim Ducis potentiam & annuos reditus deſcribere ſategerunt, longe, prudentiorum judicio, infra dignitatem illos deſignarunt.

Sed obiter hic obſervandum, Regem Hiſpaniarum Philippum II, per tabulas dotales inter filiam illius, & Ducem Sabaudiæ, ipſi inter alia promiſiſſe ſexaginta millia ducatorum annuatim percipienda è reditibus Ducatus Mediolanenſis; itemque octo millia ducatorum, annuatim percipienda è vectigalibus urbis Neapolitanæ; quæ utraque anno cIↄ Icc xiv Dux conqueritur aliquot annis ſibi minime fuiſſe ab Hiſpano perſoluta; videlicet ſexaginta illa millia ducatorum jam tum ab annis octo; octo autem millia hæc jam ab annis quatuor aut quinque occaſionem dederunt huic rei diffidiis inter Regem & Ducem; quæ potiſſimum originem ſumſerunt è bello, quod Dux Sabaudiæ movit Mantuano in Marchionatu Montisferratenſi. nam cum Rex Hiſpaniæ Mantuano faveret, eique per Gubernatorem Ducatus Mediolanenſi

nenſis auxilium ferret, odium inter hos Principes jam ante è variis cauſis natum, in apertum bellum erupit. cui cum aliorum Principum interventu finis eſſet impoſitus, animi tamen exulcerati, numquam penitus reconciliari potuerunt: querebatur enim Dux ſe ab affinibus ſuis minus amicè habitum, quinimo cōtra æquitatem ad iniquas conditiones urgeri, & pæne cogi; quarum præcipuæ erant, ut Dux filiam ſuam Mantuano hoſti ſuo, nondum rite conciliato, in uxorem traderet; & conditionibus, quæ in pacis confectæ tabulis pactæ fuerant, nōdum plene præſtitis, omnes ſuas copias dimitteret: quibus addebat, filium ſuum primogenitum in Hiſpania indigne & minus decore habitum; ſibique penſiones annuas præter jus faſque jam multis annis detineri; & alia hujuſcemodi. Quid multa? numquam ab illo tempore ipſi bene cum Hiſpano convenit, ſed ſemper aut infida & ſuſpicioſa pax inter illos viguit, aut apertum bellum fuit.

Præter autem Provincias, quas Dux Sabaudiæ actu poſſidet, jus ſibi competere aſſerit; primo in urbem Genevenſem: argumenta illius, cum Genevenſium refutatione, egregie explicantur à Thuano lib. cxvv, ad annum cIↄ Iↄ c. quæ tractatio quia prolixior eſt, eò lectorem remitten-

mittendum putavimus. Secundo in Marchionatum Montisferratenſem. rationes paulo poſt explicabimus, cum de Mantuano Duce agemus. Tertio in Achaiam; Phllippus enim Sabaudus, Thomæ tertii filius, filiam Principis Achaiæ, nomine Iamben, uxorem duxerat, ex qua filium Iambum ſuſcepit, qui Princeps Achaiæ factus, Amadeum filium & principatus hæredem reliquit, quo (ſicuti & fratre illius Ludovico) ſine liberis defuncto, Regina Siciliæ tanquam feudi domina jus ſibi in principatum arrogans, jus ſuum militum Rhodiorum Magiſtro ceſſit, Rhodiis denique Turcarum Imperator una cum Inſula principatum abſtulit. Quarto in Regnum Cypri & Hieruſalem, idque variis argumentis; quæ hic prolixe recenſere nihil opus eſt, cum Turca utroque jam potiatur.

Non poſſum autem quin paucis hic Dynaſtæ Bobienſis Vaſalli Ducis Sabaudiæ faciam mentionem. Hannibal Grimaldus, Comes & Baro Bobienſis, anno 1617, ob bellum, quod inter Ducem Sabaudiæ & Regem Hiſpaniarum gerebatur, ſe ſub protectionem Regis Galliarum dederat;& bello jam extincto numquam in gratiam Sabaudiæ Ducis redire potuerat. verum Dux per Senatum Nicenſem cauſam illius cognoſci voluerat.

à quo

à quo cum eſſet condemnatus, una cum filio ſuo, & bona illius omnia fiſco Ducis addicta: Dux per Gubernatorem Niceæ eundem capi & capite plecti curavit, & ingentes opes, tam in parata pecunia, quam monilibus & ſupellectile, quæ in caſtellis illius Aſcros, Thodon, Tourette, & aliis, inventa fuerunt, eripuit. Varii de hoc judicio & ſupplicio ſermones fuerunt. Nam multi contendebant, filium, qui in Gallia filiam Vice-Comitis Tavanes & Ducis-Maynii neptem uxorem duxerat, paternis bonis exui non debuiſſe. Et à Duce Maynio & aliis affinibus & amicis Comitis libellus Duci Sabaudiæ fuit oblatus; quo petunt, filium in bona, quæ progenitores illius jam ſupra ſexcentos annos poſſederant, reſtitui. 1. Quia progenitores tam bene de Ducibus Sabaudiæ meruere, ut unius culpa huic obeſſe non debeat. 2. Præſertim quia hic numquam Hiſpanorum partibus favit, neque parentis ſui ſcriptis aut factis conſenſit, imo potius obſtitit quãtum valuit. 3. Quia iniquum eſt, filium propter parentis delictum bonis iis privari, quæ à majoribus per ſubſtitutioné deſcendunt. 4. Quia pœna mortis ſufficere debet; & Principibus familiare eſt, filiis innoxiis bona paterna relinquere aut certa conditione reſtituere. 5. Propter

pter, ampliſſimas & potentiſſimas familias, quas hic filius, tam à parte matris, quam uxoris, attingit; &c. Dux autem Sabaudiæ reſpondit, filium non minus nocentem fuiſſe quam patrem, & utrúmque legitimo & juſto judicio condemnatum: licet nequaquam novum ſit in criminibus læſę Majeſtatis, etiam hæredes & deſcendentes propter delicta majorum puniri.

Porro eorum quæ Comes Bobienſis cũ Hiſpanis egerat præcipua capita hæc ſunt. Anno 616. 1. Rex Catholicus Comitem & ſucceſſores illius, atque ſubditos, recipit in patrocinium, illoſque contra D. Sabaudiæ & omnes omnino Principes proteget & defendet; viciſſim Comes partes Hiſpanicas ſequetur adverſus quoſcunque. 2. Rex Catholicus daturus eſt Comiti 4000 militum, & argentum ad totidem conducendos; & Comes promittit intra trimeſtre ſpatium Regi tradere civitatem, arcem & Comitatum Nicæenſem: Rexque Comitatum & ſubditos omnes Comiti tanquam Domino abſoluto relinquet, excepta ſolum civitate Nicæa, Villa franca, Soſpetto & duobus aut tribus aliis locis; quorum tamen Comes & Succeſſores illius perpetuo Gubernatores exiſtent. 3. Rex Cathol. annuatim & in perpetuum Comiti

pendit 20 mill. coronatorum. 4. Comes à Rege accepit per deputatos ſuos 22 mill. coronatorum. Cum autem aura hujus rei ad aures Gall. Reg. accidiſſet, & Comitem monuiſſet ne ſe cuiquā præterquam ſibi addiceret, pœnitere facti videri voluit, ſed nihilo ſecius cum Hiſpanis egit, & etiam quædam in præjudicium Galliarum Reg. clam molitus eſt: quæ hic referre longum eſſet; plenius autem commemorantur in confeſſione D. Honorati Malbequii, quam Auctor Mercurii Gallici tomo VII inſeruit. Quid multa? Comes Bobienſis hoc pacto ſe ſuoſque perdidit; & Dux Sabaudiæ compos eſt factus illius Comitatus, qui inter Galliam & Sabaudiā, qua Nicæenſem provinciā attingit, pene medius eſt.

Abſolvam rem omnem verbis Boteri. Ait ille: Dominium Ducis Sabaudiæ patet in longitudine ad 330 miliaria Italica, initium faciendo à finibus Comitatus Burgundiæ, Breſſæque progrediendo ad fluvium Seſiam ſupra Vercellam, ejus latitudo eſt 160 miliarium, incipiendo à monte S. Bernhardi, & valle Auguſtæ, ad mare Liguſticum uſque ubi eſt Nicæa provinciæ, vulgò Nizza en Provenza, taliſque eſt ejus forma, ut in ambitu nongenta miliaria comprehendat. Totum hoc dominium ad Orientem

videt

videt ſtatum Mediolanenſem, & Marchionatum Montisferrati: ad Occidentem ei eſt fluvius Araris, vulgò la Saone, & Liber comitatus Burgundiæ: à Meridie jungitur Provinciæ & Delphinatui, & Liguriæ, Comitatuſque Niceæ alluitur mari Liguſtico: ad Septentrionem habet Helvetiam. Dividi poteſt dominium Ducis Sabaudiæ in partes duas, ſicut & Alpes id dividunt: in Sabaudiã nempe & Pedemontium. In Sabaudia ſunt Epiſcopatus Tarentaſienſis, Maurianenſis, & Beleienſis, habetque Dux dominationem Epiſcoporum. Sunt quoque in Sabaudia tres arces ſive caſtella, vulgo dicuntur Bourg en Breſſe, Mommelian, Nuntiata. Sabaudiamq; inhabitant quingenta animarum millia. Solebat Dux ſtipendia largiri aliquot turmis equitum levioris armaturæ, Sabaudis, qui ſe ſtrenuè gerebant in præſidiis Breſſæ, & Chamberiaci, ſed Dux, ut ſumptus, quos in eam militiam faciebat, belli tempore melius collocaret, omnes illos milites dimiſit. Nobilium virorum Duci feudatariorum magnus eſt numerus, qui ſe in armis exercent, quod ſæpè cum Francis bella geſſerint Sabaudi. Pedemontium nihil ſimile cum Sabaudia habet. Hæc enim montoſa eſt: Pedemontii autem pars maxima plana æqualiſque eſt, aſpe-

ctu jucúda, nec ſolùm delectat ejus amœnitas viſum, ſed ejus campi fertilitate eximii, multum lucri adferunt colonis. Frumenta enim ſuppeditat Sabaudiæ & Helvetiis, aliquandoque Genuenſibus, quod niſi faceret, vili in Pedemontio vivi poſſet: ſed dicti vicini adeò magnam annonę copiam inde petunt, ut ipſum Pedemontium penuria aliquando laboret, acciditq; ut frumenti ſaccus, qui ſcuto aut nummo aureo & ſemi venundari ſolebat, aut ad ſummum duobus, ſcutis aureísve nummis tribus, aliquandoque quatuor væneat. Pedemontio includitur Ducatus Auguſtæ, vulgò Duche d'Aoſta dictus, continet is magnum arcium numerum: feudorum quoque quæ nobiles poſſident: ſinguli horum non magnis pollent divitiis, ſed omnes ſimul magnas poſſident opes. In Pedemontio ſunt quoque territoria Vercellenſe, Canavenſe, Comitatus Nicæç. Suntque in eo ſeptem civitates, Auguſta nempe, quã ædificavit Auguſtus, ab eo nomen eſt adepta: munita haud eſt Auguſta, ſed pulchris valdè muris cincta: ſecunda civitas Vercellæ dicitur: tertia Inurea: quarta appellatur Aſta: quinta Mondevium: Nicæa ſexto loco numeratur: ſeptima Laurinum, vulgò Turino nomen eſt, hæc Archiepiſcopi ſedes eſt, ſæpequę

hîc

hic verſatur Dux. In Pedemontio ſeptingenta millia incolarum ſunt, quorum numerus quotidie major fit: hic populus haud vilis eſt, ſed multi eorum ſtrenui ſunt milites, ſed pauci artibus mechanicis incumbunt, nec eas magni faciunt, ſufficere ſibi putant victum & amictum, in eo imitantur nobiles, qui mercaturam haud exercent, quamvis commoditate, quam Padus fluvius eis offert, mercaturam cum Mediolanenſis ſtatus incolis, multarum civitatum ad ripas Padi ſitis exercere poſſent, imò & cum Venetis: ſed hoc ipſi non curant, extraneos autem mercatura telæ, canabis, lanæ, & pauci ſerici, magnas ſimul parare divitias: dici itaque poſſet, quod quidquid mercatores lucrantur, id eis à Pedemontanis dono dari, quod ipſi id parare poſſent, ſi vellent: Pedemontani in id ſolùm incumbunt, ut penuarium probè ſit inſtructum, utque lautè vivant, ipſique artifices mechaniciq; ferina carne, aliiſque precioſis cibis veſci volunt: dici itaque poteſt, Pedemontanos quidquid habent, inſumere in luxum: Ducem id quidem malè habet, doletque ipſum, quod magis induſtrii non ſunt, offertque ipſis modum exercendi mercaturam, conſequendique lucrum: aquæ ductus fieri curat, omniaque tentat, ut ſomnum

eis excutiat. In Pedemontanis induſtria requiritur, ſed id obedientia erga ſuum Principem penſent, vitæ quoq; innocentia: ſunt enim adeò ſimplices manſuetiq;, partim naturali inſtinctu, partim timore fiſci, ut amanter quieteq; inter ſe vivant, raraque ſint inter ipſos homicidia vulneraque. Habet Dux plus minus viginti virorum millia ſelectorum, qui armis inſtructi ſunt; nempe partim pectoralibus, partim ſariſſis ſclopetiſque: ſunt diviſi ſub Capitaneis, qui alios ſuperiores agnoſcunt, ii vulgò Coronelli dicuntur: hi milites ſemper ſe exercent, fiuntque eorum luſtrationes certis temporibus. In Pedemontio numerantur plus quàm octingentæ arces, quæ nobilibus in feudum ſunt conceſſæ, feudatariorumque communi voce, plus minus ſepties mille eſſe dicitur; ſique ii præſtarent quod debent, tenenturque facere, eſſet Dux Sabaudiæ potens admodum, is habet ordinariè tres Triremes inſtructas.

OPES.

REditus Ducis Sabaudiæ ordinarii extraordinariique accedunt ad quingenta aureorum millia, nempe vectigal ſalis 50000. Telonium Suſæ 24000. Vectigal mercium exterarum 18000. Alia

Alia vectigalia, cum eo quod Villafrancæ ſolvitur, dicunt accedere ad 25000. Ordinarium antiquum cum eo quod Baliaggi accedit ad 70000: Taxa ordinaria Pedemontii, cum mutatione ſalis, ab alio montium latere, in vectigal ordinarium perpetuumque 263000. Confiſcationes bonorum, condemnationes, augmentum ſubſidiorum, compoſitiones delictorum. Cenſuales, qui vulgò Tagliabeli dicuntur, hi homines de ſuis bonis diſponere haud poſſunt, niſi pendant aliquam pecuniæ ſummam Duci pro ejus arbitrio, & tributum, quod pendunt Iudæi, & ex ſimilibus rebus percipitur 50000. Summa totalis eſt aureorum num. 500000. De expenſis nihil certi dici poteſt, tamen hoc ſcitur, in militiam impendi aureorum 10000. In aulam Ducis 60000. In Duciſſam 20000. In Triremes 22000. Duci Nemorſio, cognato Ducis, penduntur aureorum millia quatuordecim. In ſtipendia officiariorum ab utroque Alpium latere, Senatum, Cameras Iudiciarias, aliaque impenduntur 90000. In Legatos, & res extraordinarias inſumuntur aureorum 16000. In donativa 12000. In viridarios, & eos, qui Duci ſunt à pedibus 10000. Dux impendit in res ei gratas 10000. Summa ha-

ma harum impenſarũ accedit ad 380000 aureorum millia.

Vt finem faciam, & ſplendor familiæ Sabaudicæ, quem jam habet, propius cognoſcatur, adſcribam verba Vincentii Guiniſii de Mauritio, Card. Sabaudiæ. Hic ipſe, inquit, quem coram humaniſſime agentem cernitis, florem regii ſanguinis in Europa attingit. Hujus ipſius pater Henric. Galliæ Regum unius filius, unius nepos, dem Luſitaniæ regis pronepos, regis conſobrinus. Mater vero neptis imperatoris, conſobrino Imperatore, eodemque Hiſpan. rege progenita, ac regis ſoror maximam filio nobilitatis gratiam, venerationemque communicant.

Iſaræ fluminis deſcriptio ex Maſſonio.

DIa, ſive locus *Dianæ* prope quam urbs illa ſita eſt, unitur cum Valentię Epiſcopatu. Hoc quoque ſciendum Viennam ab rupe Claiana decem leucis abeſſe, inde Valentiam uſque duas tantum numerari. Eo loco Iſara Rhodanum ingreditur. De quibus fluviis Armoricus poëta libro quarto Philippidos ait:

Iſa-

Iſaramque vado, Rhodanumque carentes.

Audivi à domino vallis Iſaræ nobili viro id flumen è vico *Furnilio* parochiæ *Teignes* rupeque valida oriri apud Tarentaſios, quorum urbs pluſquam Epiſcopali dignitate illuſtris eſt: populos illos à *Centrone* vico hodie penè ignobili, & ſi nomen id ſuum hodie non retineret, plane obſcuro. Inde fluit *Mellianum* Sabaudiæ oppidum in excelſo monte poſitum, cujus radices ſubluit, atque accipit ad ſe occurentem *Airam*, cujus à Sidonio mentionem fieri certum eſt. Ejus epiſt. ad Heronium l. 1. Fluens Aira per vallem *Mauriennam*, quàm Mauri inhabitarunt, in qua etiam erant Brannovices, in vico cui *Branna* nomen eſt. Iſque fluvius perpetuum murmur edens. Noctu enim diuq; aqua illa ſpirat, ut æquor de quo Virgilius ait;

Fretis ſpirantibus æquor.

Ita amnis ille modò in hanc, modò in adverſam ripam trajiciendus eſt; unde moleſtiam tantam generat priuſquam in Iſaram labatur.

FINIS.

V. Cl.

IUSTI LIPSII

Ad

LAMBERTVM vander BVRCHIVM

de opere Sabaudico Epiſtola.

REverende & nobilis domine, Legi ſerio & lubens ſcriptum tuum de ſtirpe Sabaudorum principum: quod etſi magni operis pars modo, & excerptum, tamen vel ex eo de tota facie & forma operis facilè nobis judicare. Maneo itaque in ſententia, & rem te facturum publice utilem, ipſis principibus gratam arbitror, ſi in lucem hæc emittis. Sunt quidem liberius, id eſt, verius quędam ſcripta quam pro hoc noſtro ęvo. Sed ipſum bonos delectabit, & hiſtoriæ prima lex eſt, quam tu reddis in parte, etſi non inſcribis. Nec enim nuda genealogia eſt, ſed facta & dicta interdum eximia inſeris; quod ego probo: nec me ceperint ſola ſtemmata, & ſine alio fructu familiarum rami. Vale vir Reverende & nobilis, & fratrem tuum Adrianum V. Cl. amanter à me ſaluta. III Idus Iun.

Ex

Ex

VINCENTII GUINISII

Oratione ad Sereniſſ. Principem Mauritium Card. Sabaudiæ.

INvehit primariam nominis amplitudinẽ antiquiſſimâ ductam à ſtirpe, hoc eſt ab Imperatoria Othonum familia per ipſos Saxoniæ proceres ortam, ac Cypri deinde non ſolum regibus, ſed etiam regno locupletatam. Quantus vero theſaurus eſt nobilitatis, ac generis poſſe in cenſu gentili numerare pręter Rom. Pontifices, etiam Imper. quinque Reges, Saxoniæ quidem octodecim, unum vero Cypri, ut omittam octo ſupra viginti duces, Sabaudæ ſtirpis prima germina, &c.

FINIS.

Ro 1 LC IGG 2 ...